

maandblad
jaargang 47
juni 1981

DE WIELEWAAL

DE WIELEWAAL

maandblad voor vogel- en natuurstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur.

Hoofredacteuren: E.H. Fr. SEGERS: jaargang 1 tot en met 23

Dr. Fr. GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46

Redactie

Dr. H. MEEUS, redaktiesekretaris, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout (014/41 57 58)

P. HERROELEN, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek (02/751 85 76)

J. VAN DEN STEEN, Metdepenningenstraat 1A, 9000 Gent (091/24 04 21)

Dr. P. VAN SANDEN, Parklaan 14, 9000 Gent (091/21 44 70)

Redaktieraad

H. FRANCKX, Dr. Fr. GROOTAERS, J. BLOEMEN, A. DE JONGHE, J. KIEBOOMS, R. WILLOCKX, Prof. Dr.

U. LIBBRECHT, G. LUYTS, Prof. Dr. A. DHONDT, P. VAN DEN BREMT, M. BECUWE, Dr. R. EYCKERMAN

J. VAN WINKEL, H. VOET

Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurreservaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr. Segers.

Samenstelling van het Bestuur

RAAD VAN BEHEER

Dagelijks Bestuur

H. FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (031/80 47 32)

P. HERROELEN, ondervoorzitter en afgevaardigde Brabant, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek (02/751 85 76)

F. VAN DEN BROECK, sekretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (031/45 02 52)

E. MEYERS, penningmeester, Prof. Devochtstraat 39/4, 2300 Turnhout (014/41 00 69)

Leden

G. LACRES, Bekelstraat 62, 2700 Sint-Niklaas

W. ROGGMAN, Parklaan 139 bus 8, 9300 Aalst

J. VAN DEN STEEN, afgevaardigde Oost-Vlaanderen, Metdepenningenstraat 1A, 9000 Gent.

W. VAN SPAENDONK, afgevaardigde Antwerpen, Zevenbergen 50, 2500 Lier

R. DEBRUYNE, afgevaardigde West-Vlaanderen, Iepersteenweg 60, 8178 Woumen

E. WELLENS, afgevaardigde Limburg, Statiestraat 89, 3900 Lommel

Afgevaardigden Wielewaaljongeren

C. VAN LIERDE, Oude Grensstraat 2 B4, 1850 Grimbergen

J. ROYEARD, St. Hubertstraat 255, 9800 Deinze

P. DELVAUX, Gierlesteenweg 351, 2300 Turnhout

TECHNISCH ADVISEUR VAN DE NATUURRESERVATEN

Ir. S. TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

België: 350 F, Nederland: 400 F, andere landen: 500 F. Bijlid (zonder abonnement): 50 F.

Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41 22 52.

Invasie van de Kruisbek (*Loxia curvirostra*) in Vlaanderen in 1979

Resultaten en algemene beschouwingen.

door L. Matthé en L. Berckvens

1. INLEIDING

a. Voorboden van een invasie?

Herentals, 16 juni 1979: in een gemengd naaldbos (*Pinus sylvestris* en *Pinus nigra* spec.) nabij 't Snekenshof worden door L. Matthé 2 luidroepende Kruisbekken (*Loxia curvirostra*) gelokaliseerd. Aanvankelijk wordt deze waarneming als los gegeven nogal gerelativeerd en niemand maakt er dus veel drukte om. Weken gaan voorbij... tot L. Berckvens half augustus met de mededeling komt aandragen dat hij sinds enkele dagen heel geregeld Kruisbekken opmerkt aan het Blak te Beerse. Als L. Deckx ons op de koop toe weet te vertellen dat hij te Arendonk vanaf 25.6. tot 10.7. permanent 6 Kruisbekken op bezoek heeft gekregen, gaan we ons licht toch maar eens opsteken bij M. Reygaert, één der coördinatoren van de seizoenoverzichten. Daar blijkt het dubbeltje al aardig te rollen: op 3.6. wordt te Eksel (Limburg) al een roepende vogel genoteerd. P. Grootaers en M. Herremans ontdekken de eerste rondzwervende Kruisbekken te Heverlee op 21.6.

In juli stijgt het aantal waarnemingen tot 11, genoeg voor ons om te veronderstellen dat er een invasie op komst is en het wellicht interessant zou zijn zoveel mogelijk gegevens te gaan verzamelen.

b. Doel en verantwoording.

We hebben ons veroorloofd een lang artikel te schrijven omdat de meldingen die hebben geleid tot het samenstellen van dit invasie-overzicht niet beperkt zijn gebleven tot één bepaalde streek in het Vlaamse landsgedeelte, maar betrekking hebben op de persoonlijke inbreng van Wielewalsers uit zowat alle afdelingen van onze vereniging. Er zijn wat ringgegevens in verwerkt en er is bovendien getracht een ekologisch verband te leggen met de voedselkeuze.

Ook niet-ornitologen zullen dus, naar we hopen, min of meer hun gading vinden. Veel aandacht wordt besteed aan de moeilijkheden die gepaard gaan met de vaststelling van eventuele broedgevallen. Omdat wij in West-Europa in dit verband op weinig ervaring kunnen bogen, zijn we wel verplicht geweest heel wat literatuur ter zake te gaan raadplegen. Wij hopen dat dit voor de lezer niet te storend zal werken.

2. METHODE.

a. Waarnemingen per provincie.

In onderstaand overzicht hebben we getracht in kaart en tabel, per maand, een enigszins duidelijk beeld te geven van de bekendgemaakte gegevens per provincie, dit vanaf juni 1979 tot en met april 1980.

Ondanks het feit dat alle waarnemingen, ondermeer via dit maandblad, werden opgevraagd, is het overduidelijk dat de in beeld gebrachte gegevens over een uitgesproken "zwerfvogel" als de Kruisbek, slechts kunnen gebaseerd zijn op een zeker percentage van het overigens moeilijk te schatten aantal effectief aanwezige vogels (veel auditieve waarnemingen, grotere vluchten in alle richtingen ontstaan door samentroepen bij voedselrijke plaatsen, vooral vanaf oktober [cfr. Rappe en Herroelen 1964] en kleinere zwerfbewegingen op dezelfde routes). Toch kunnen de beschikbare meldingen aanwijzingen vormen voor de densiteit in bepaalde streken en vertegenwoordigen zij als aanvullend materiaal voor een meer diepgaande studie of als vergelijkingsbasis met toekomstige soortgelijke invasies een niet onbelangrijke rol.

De ons toegestuurde gegevens zijn echter niet van die aard, dat wij opzienbarende konklusies kunnen trekken over voedselkeuze en broedgevallen in 1980. De samenstelling van de bosgebieden en vooral de zaadopbrengst in de streken waarvan waarnemingen voorliggen, zijn ons niet of nauwelijks bekend. Het zou dus onverantwoord zijn ook maar te wagen hierover uitspraak te doen.

Voor zover als mogelijk geven de tabellen dus per provincie het exact aantal bekende waarnemingen per maand en de grootte van de waargenomen groepjes op basis van exacte aantallen visuele waarnemingen enerzijds en geschatte aantallen auditieve waarnemingen anderzijds.

De aanduiding "min" (minimum) in de tabellen voor West- en Oost-Vlaanderen slaat terug op waarnemingen geformuleerd als "geregeld x aantal eks." of "regelmatig vanaf...", gevallen waarvoor wij telkens minimum 3 meldingen hebben gerekend. De overeenkomstige waarnemingen op de provinciekaartjes worden aangegeven met een vergroot teken. Dit hebben we

trouwens eveneens toegepast voor de provincie Brabant waar, met name in de streek Heverlee, een dermate massaal optreden van de Kruisbek werd vastgesteld, dat de waarnemingen onmogelijk geval per geval door de betrokken waarnemers konden geregistreerd worden en het voorkomen aldaar, mede door de niet-analoge situatie in de streek Brussel, nauwelijks in een tabel konden weergegeven worden.

b. Gebruikte symbolen.

De tekens op de provinciekaartjes verwijzen naar de maanden: - juni (•) - juli (+) - augustus (○) - september (◐) - oktober (◑) - november (■) - december (▲) - januari (□) - februari (△) - maart (⊕) en april (⊙).

3. RESULTATEN

a. Provincie Limburg.

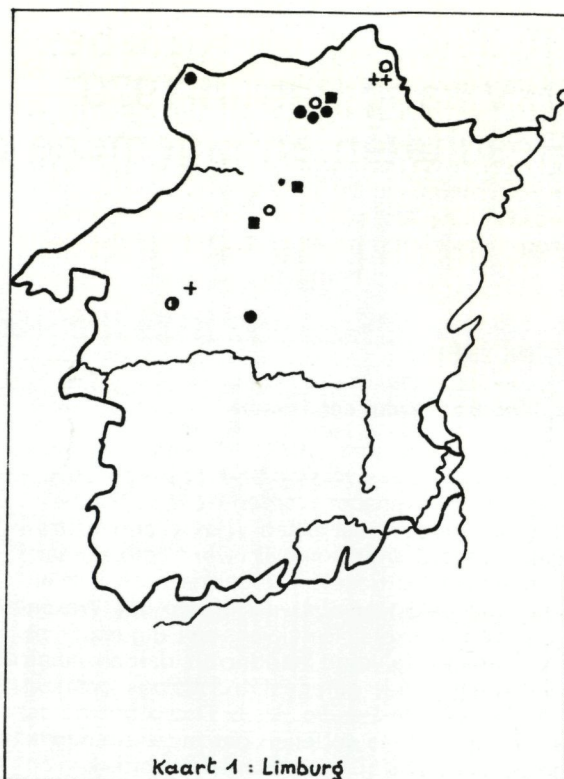
Waarnemingen te Eksel, Zolder, Hamont, Neerpelt, Hechtel, Lommel en Zonhoven.

Een lichte progressieve stijging van het aantal waarnemingen wordt vastgesteld vanaf juni tot oktober, evenwel met een kleine daling in de maand september. Hoogtepunt 2de en 3de week oktober.

Opmerkelijk is dat de grootste groep (19 eks.) reeds op 21.7. wordt genoteerd.

Een frappant verschijnsel: alle waarnemingen zijn afkomstig uit de streken, gelegen ten (noord)westen van de bijna loodrechte lijn Hamont - Eksel - Zonhoven. Vergelijkingen met oudere publikaties in De Wielewaal tonen aan dat er in invasiejaren wel geregeld Kruisbekken worden gesignaleerd in de overige delen van Limburg, maar dat bijvoorbeeld tussen 1948 en 1963 zowat 70 % op de as Molenbeersel-Bree (noorden) enerzijds en ten westen van genoemde lijn anderzijds doortrekt en/of pleistert (Janssen *et al*, 1964). We vragen ons af of deze situatie analoog zou kunnen zijn aan deze die voor de Witbandkruisbek (*Loxia leucoptera*) meer uitgesproken wordt vooropgesteld door L. Lippens en H. Wille (1972). Op basis van de spaarzame waarnemingen van de Witbandkruisbek voor Limburg gaan de auteurs er namelijk van uit dat deze soort ons land slechts langs 2 trekbanen zou bereiken: vanuit het noorden (Vlaanderen en Antwerpen) en vanuit het oosten (Luik)...

Tijdens de zomer (ondermeer in 1956) is de trekrichting van de groepjes op het plateau van Herve duidelijk westwaarts (Rappe, Herroelen, 1964).

GROEPS- GROOTTE	VI	VII	VIII	IX	X	XI	TOT.
35-50 eks.	—	—	—	—	—	—	—
20-35 eks.	—	—	—	—	—	—	—
10-20 eks.	—	1x	—	—	1x	—	2x
5-10 eks.	—	—	—	—	—	—	—
1- 5 eks.	1x	2x	3x	1x	4x	3x	14x
							min.
TOT.	1x	3x	3x	1x	5x	3x	16x

Tabel 1: Limburg

b. Provincie Oost-Vlaanderen.

Waarnemingen te Zomergem, Ruij, Wetteren, St. Denijs-Westrem, Stekene, Steendorp, Zelzate, Eeklo, Laarne, Uitbergen, Gent, Lembeke, Deinze, St. Martens-Latem, Ursel en Wachtebeke.

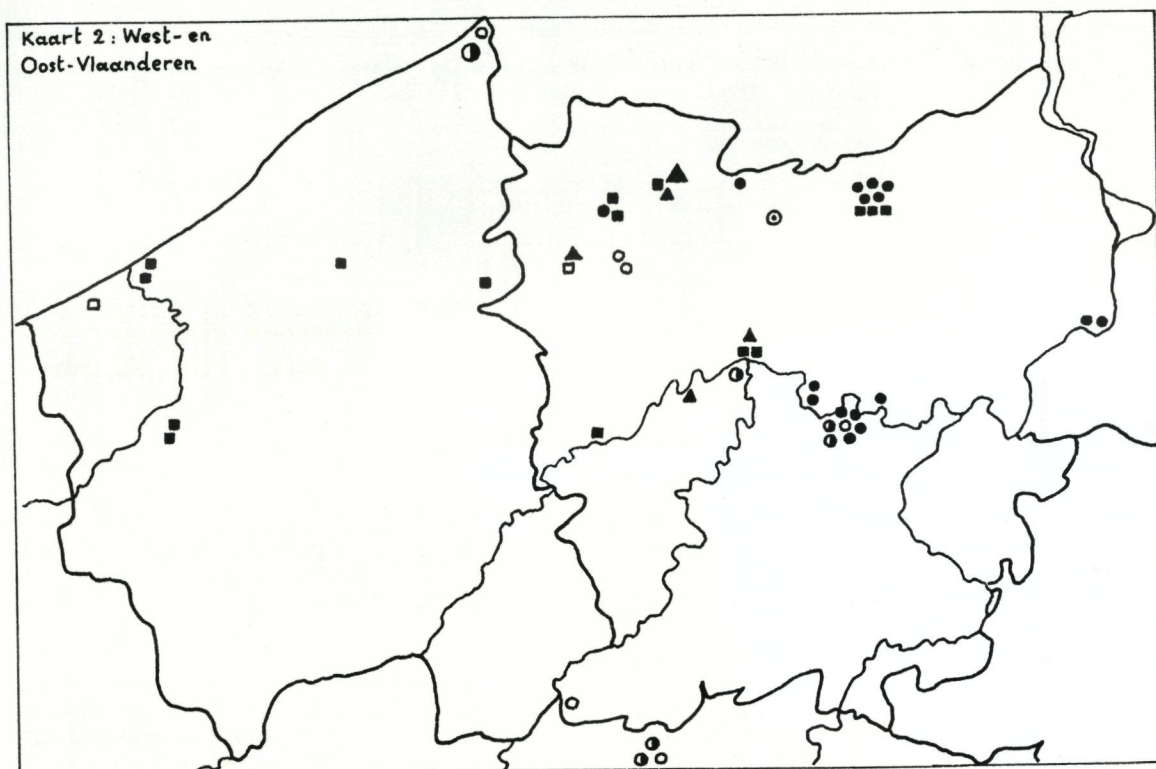
Voegen we daar nog 3 waarnemingen bij te Frasnes-lez-Buissenal (Henegouwen), even over de provinciegrens.

Daar waar in juni/juli reeds Kruisbekken worden gesignaleerd in de provincies Antwerpen, Brabant en Limburg (sub. 1.a), komt de invasie in Oost-Vlaanderen pas begin augustus op dreef.

Ook hier weer vertoont het september-verloop een lichte daling, maar wordt de eerste oktober-decade door een explosieve stijging gekarakteriseerd. Vanaf half oktober tot einde november mindert het aantal meldingen; toch worden in november de grootste concentraties geregistreerd, met name ca. 50 eks. in het Leen te Eeklo op 29.11. en 32 eks. op 18.11. te Lembeke, waar de soort in kleinere groepjes tot laat in december

vertoeft. Kruisbekken schijnen trouwens naar einde '79 toe deze noordwestelijke uithoek van de provincie te verkiezen: 17 eks. worden te Ursel genoteerd half december; half januari 1980 telt men er weer mogelijk dezelfde 17 eks.

De Kruisbek schijnt de voorkeur te geven aan de Scheldevallei tussen Wetteren en Gent, is een regelmatige gast geweest te Stekene en in de streek tussen Ursel en Lembeke.

GROEPS- GROOTTE	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	TOT.
35-50 eks.	—	—	—	—	1x	—	—	—	—	—	1x
20-35 eks.	—	—	—	—	1x	—	—	—	—	—	1x
10-20 eks.	—	—	—	3x	—	min. 4x	min. 1x	—	—	—	min. 8x
5-10 eks.	—	2x	—	2x	2x	1x	—	—	—	—	7x
1- 5 eks.	—	2x	3x	11x	5x	2x	—	—	—	1x	24x
TOT.	—	4x	3x	16x	9x	min. 7x	min. 1x	—	—	1x	min. 41x

Tabel 2: Oost-Vlaanderen

c. Provincie West-Vlaanderen.

Waarnemingen te Knokke, Nieuwpoort, Beernem, Snellegem, Woumen en Koksijde.

In tegenstelling tot het trekverloop in Oost-Vlaanderen, maakt G. Burggraeve eerst melding van Kruisbekken te Knokke op 27.8. (Lippens, Burggraeve, Trio, 1980). Ze schijnen hier nog een tijdlang te willen verblijven, alvorens over de rest

van de provincie uit te zwermen. Merkwaardig is wel dat dit vrijwel uitsluitend in de eerste 3 dagen van november geschiedt en niet in de maand oktober, die in de 4 overige provincies ontegensprekelijk de piekmaand blijkt te zijn. De grootste aantallen werden ons uit de eertijdse broedplaats Beernem (amper 1 x 20 eks.) en uit Woumen (eveneens 20 eks.) gemeld.

GROEPS- GROOTTE	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	TOT.
35-50 eks.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20-35 eks.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10-20 eks.	—	—	—	—	—	2x	—	—	2x
5-10 eks.	—	—	—	—	—	1x	—	—	1x
1- 5 eks.	—	—	min. 1x	min. 2x	—	3x	—	1x	min. 7x
TOT.	—	—	min. 1x	min. 2x	—	6x	—	1x	min. 10x

Tabel 3: West-Vlaanderen

d. Provincie Antwerpen.

Waarnemingen te Herentals, Arendonk, Tielen, Beerse, Kasterlee, Lichtaart, Ravels, Turnhout, Mol (Postel), Schilde, Wilrijk, Oud-Turnhout, 's Gravenwezel, Brasschaat, Essen, Weelde en Retie.

Sporadisch worden enkele kleinere groepjes opgemerkt in juni en juli. Vanaf begin augustus wordt de soort plots frekwentesignaleerd te Beerse (max. 25 eks. bijeen). Medio augustus zwermen kleinere groepjes uit over heel de Turnhoutse Kempen. Ook hier weer stellen we in september een lichte daling vast van het aantal meldingen. Half september worden tevens te Schilde de eerste groepjes Kruisbekken ontdekt. Het aantal waarnemingen stijgt zienderogen in de maand oktober; de vluchtjes tellen echter zelden meer dan 10 eks., behalve te 's Gravenwezel waar de Kruisbekken zich in concentraties van 10 tot 30 eks. te goed doen aan lorken-, later meer aan dennenkegels.

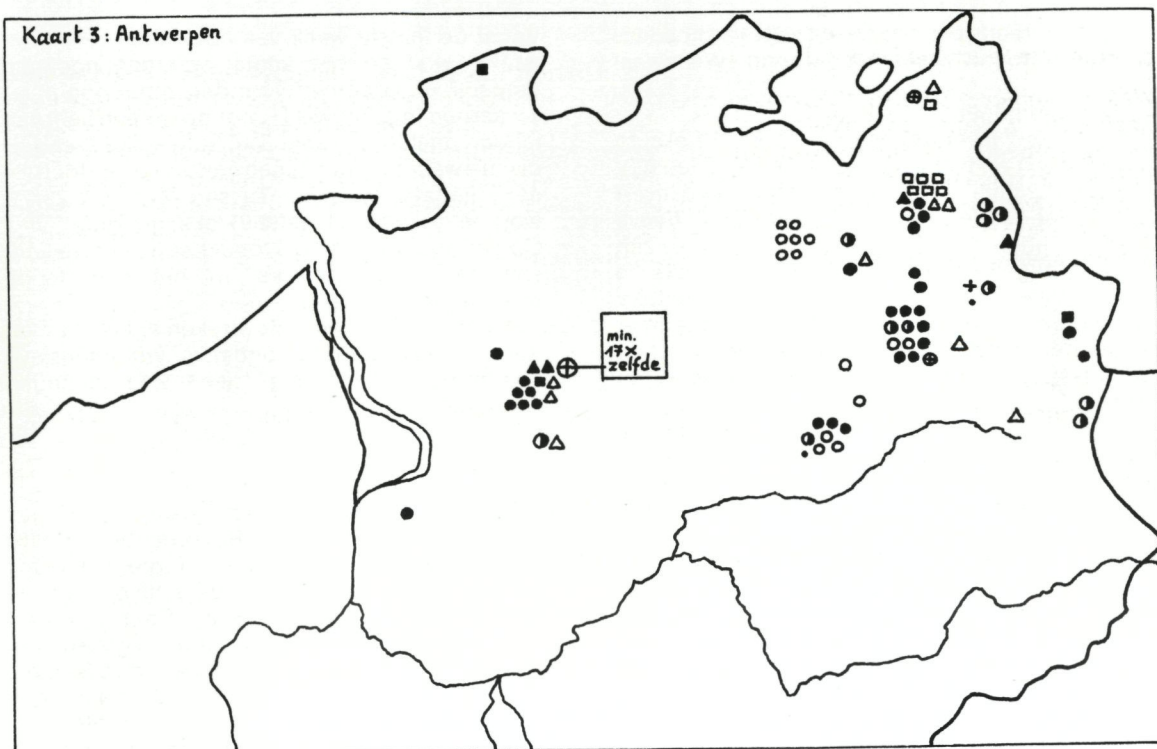
In november valt het aantal meldingen bruusk terug; toch blijven groepjes (waaronder 1 zingend ♂) nog rondzwerven te 's Gravenwezel

tot midden maart, tot half februari te Ravels waar de Staatsbossen met hun verscheidenheid aan naald- en loofbomen een 30-tal eks. voldoende voedsel verschaffen en te Weelde op een eveneens gevarieerd terrein tot 8.3. In dit verband dient opgemerkt dat er reeds tijdens het invasiejaar 1942 door E.H. Segers ruim 1 week lang, vanaf 23.8., vluchtjes van 25, 50 tot max. 100 Kruisbekken werden geteld in de Staatsbossen van Ravels (Wielewaal 20: 27).

Een pal noordwaarts terugtrekkend eks. wordt op 16.3. aangetroffen te Kasterlee; blijkens bevindingen van L. Berckvens zou zich deze tendens in april hier en daar verdergezet hebben.

Op 9 juli en 2 augustus 1980 wordt te Lichtaart telkens een zuidwaarts trekkend eks. geobserveerd; of het de eerste vertegenwoordigers zijn van wat een nieuwe invasie kan worden, valt natuurlijk nog niet te bezien.

In 1979/1980 heeft de Kruisbek zich in enkele grotere troepjes te 's Gravenwezel en Schilde opgehouden en is hij in het hele noord-oosten van de provincie bijna 10 maanden lang een regelmatige gast geweest in weliswaar vrij kleine aantallen.

GROEPS- GROOTTE	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	TOT.
35-50 eks.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20-35 eks.	—	—	1x	1x	3x	—	—	4x	—	—	9x
10-20 eks.	—	—	—	—	2x	1x	2x	—	1x	1x	7x
5-10 eks.	1x	1x	1x	1x	5x	1x	—	1x	2x	—	13x
1- 5 eks.	1x	—	13x	9x	16x	1x	2x	2x	6x	2x	52x
TOT.	2x	1x	15x	11x	26x	3x	4x	7x	9x	3x	81x

Tabel 4: Antwerpen

e. Provincie Brabant.

Waarnemingen vooral te Heverlee; verder te Neerijse, St. Agatha-Rode, Blanden, Tienen, Wezembeek-Oppem, Grimbergen, Sterrebeek, Oudergem, St. Pieters-Woluwe, Stokkel en Tervuren.

De evolutie van de kruisbekinvasie voltrekt zich in Brabant duidelijk in 2 streken nl. ten oosten van Brussel en ten zuiden van Leuven.

1. In het Brusselse maken J. de Boe en zijn medewerkers eerst gewag van Kruisbekken rond half oktober; het duurt zelfs tot in november vooraleer pleistering hier, met enkele tientallen eks., de piek van 17 maand-

gevallen bereikt. Tot einde februari worden nog geregeld enkele eks. genoteerd. Op 9.4.80 is een ♀ en een zingend ♂ aanwezig te Wezembeek.

2. De situatie ten zuiden van Leuven vormt een hoofdstuk apart!

P. Grootaers (afk. G) en M. Herremans (afk. H) overstelpen ons met waarnemingen. We laten hen graag zelf aan het woord:

"In het recente verleden (76-77-78) zijn er steeds enkele najaars-, winter- en/of voorjaarswaarnemingen in of om het boskompleks ten zuiden van Leuven, met name in het Heverleebos en het Meerdaalwoud. In 1977 wordt een broedgeval

— waarvan reeds een paar jaren vage vermoedens bestaan — bijna zeker aangetoond (Wielewaal 44: 57).

De waarnemingen in 1979/1980:

15.1.: 1 eks. Heverleebos (H) - 21.6.: 10 eks. te Heverlee (H) en 9 eks. eveneens te Heverlee (G). Van 10 tot 23 juli is H afwezig. Deze maand levert te Heverlee niettemin reeds 7, meestal auditieve waarnemingen op (G). Vanaf begin augustus zijn er bijna dagelijks enkele overvliegende eks. te Heverlee, aan de noordrand van het boskompleks, te noteren. In de eerste helft van september schijnt het aantal wat te slinken, echter lang niet zo uitgesproken als in de overige provincies het geval is.

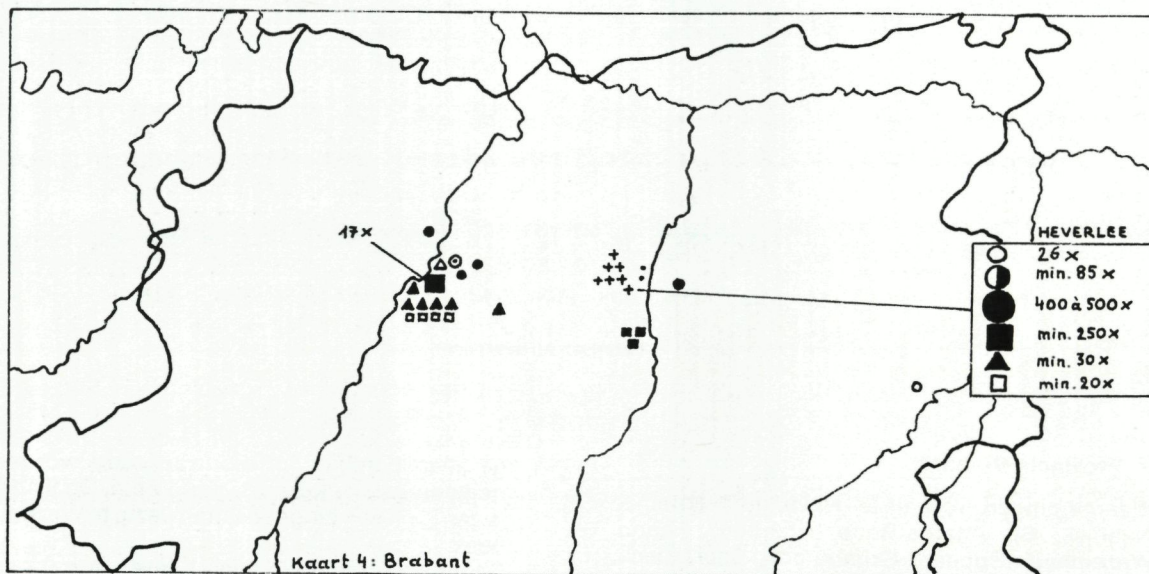
Vanaf medio september neemt het aantal Kruisbekken weer duidelijk toe, en wel zo sterk dat er einde september bijna dagelijks meerdere groepen (tot een tiental) worden gedetermineerd; vb. 19/9: 1+1+2+2+2+6 eks. - 20/9: 2+2+1+4 eks. - 22.9.: 2+1+3 eks. Vanaf 23.9. worden de vluchtjes Kruisbekken te talrijk om nog dagelijkse nota's van alle waarnemingen bij te houden. Gedurende oktober en de eerste helft van november worden volgens H tot 15, soms ca. 25 en uitzonderlijk zelfs tot ca. 35 groepjes per dag (!!) opgetekend. Dagen zonder waarnemingen zijn zeldzaam (amper een 5-tal...). Ook G boekt in oktober de hoogste scores.

Vanaf de laatste week van november neemt het aantal eks. en het aantal waarnemingdagen duidelijk af. G noteert voor december nog maar 1 waarneming, hoewel H voor de tweede helft van januari melding maakt van nog enkele sporadische waarnemingdagen met een paar (toch tot een tiental) groepen. Tussen 24.9 en 23.11. worden er, aldus H, liefst 97 eks. geringd.

Op het hoogtepunt in oktober hebben er wellicht een paar honderd eks. in het betreffende boscomplex verbleven.

Het valt op dat er voor de streken enkele km ten noorden van Leuven, ondanks vrij intensieve observaties, „nagenoeg” geen waarnemingen voorliggen (H)”

De auteurs hebben trouwens geen inzendingen uit deze streek ontvangen. Het is echter duidelijk dat de gegevens van Brabant een weerspiegeling zijn van de activiteiten van de veldwaarnemers (afd. Brussel en afd. Leuven). Spijtig genoeg beschikken wij niet over de vangstgegevens van de vogelvangers uit de streek van Tremelo (Brabantse Kempen) en Heist o/d Berg waar nog altijd klandestien en op vrij grote schaal vogels worden gevangen, het hele jaar door!

4. INVASIEJAREN.

Duidelijke invasiejaren waren: 1889, 1907, 1909, 1927, 1929, 1930, 1935, 1942 (cfr. sub 3d), meer recent 1953, 1956, 1959 en vooral 1962/1963. Vooral van 1929 tot 1931 en in de jaren 1935-36 waren de invasies het grootst (Dupond, Maus, 1950). Deze auteurs beweren trouwens dat alleen in 1932 en in 1940 geen Kruisbekken in ons land

werden gesignaleerd.

Doortrek in 1967 en 1968 was evenmin gering, getuige de cijfers in onderstaande tabel. Op grond van de uitzonderlijk talrijke broedgevallen in 1974 en vooral in 1975 in de Ardennen (cfr. sub 8c) mag wel worden aangenomen dat de omvang van de invasies toen op z'n minst buitengewoon was.

Aantal geringde Kruisbekken in België

1960 :	5	1966 :	223
1961 :	4	1967 :	698
1962 :	511	1968 :	635
1963 :	430	1969 :	65
1964 :	113	1970 :	22
1965 :	22	1971 :	1

Tabel 5

Bijna onveranderlijk starten invasies telkens vanuit Noord- en Oost-Europa (of Azië). 1959 vormde echter een uitzondering; toen lag de oorsprong in Centraal-Europa (Lippens, Wille, 1972). Slechts af en toe begint zo'n massale "verhuizing" in Fenno-Skandinavië. Dit was ondermeer het geval in 1927, 1930 en 1958 (Newton, 1972).

In 1963 bereikte de soort ons land in juni en juli, was maximaal vertegenwoordigd in september en oktober en verminderde tegen het einde van de herfst. Troepen overwinterden tot de volgende lente (Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967). Een terugblik op de „Resultaten” (sub 3) toont aan dat de situatie, misschien op een wel wat kleinere schaal, gelijkaardig is geweest in 1979/80.

5. HOE ONTSTAAT EEN INVASIE?

Uiteraard behandelen we hier niet de 12 ondersoorten die in de Oude Wereld veelal beperkt zijn tot eilanden of eilandgroepen en als dusdanig geen grote verplaatsingen ondernemen, noch tot de Schotse Kruisbek (*Loxia scotica*) die o.m. door A. Knox (1975) en meer recent door Voous (1978) als volwaardige soort wordt aanzien, maar beperken we ons tot de nominaatvorm *L.c. curvirostra*. Deze vorm heeft een enorm verspreidingsgebied: het strekt zich uit van Midden- en Oost-Spanje, over Zuid-Frankrijk naar de Alpen en Italië toe, verbreedt over Duitsland naar Oost-Europa en de Balkan, omvat het grootste deel van Skandinavië, vertoont via Zuidoost-Europa een uitloper over Turkije naar de Kaukasus toe en strekt zich uit van de Oostzeestaten, over heel Midden-Azië, tot bijna aan de zee van Ochotsk. Verheyen (1957) vernoemt de bovenloop van de Lena als oostelijke en de streken Tien-Schan en Noord-Kansu als zuidelijke grenzen in Azië. Naar het oosten toe vertonen de vogels een fellere, lichtere kleur en zijn ze, met grotere vleugellengte, ook forser van formaat.

Creutz (1971) betitelt de Kruisbek als een „zigeunervogel”, een soort die steeds daar opdaagt waar de „tafel” rijkelijk is gedekt. Kruisbekken die in immens grote monokultuurstreken dikwijls nogal beperkt zijn in hun voedselkeuze zullen, bij goede zaadopbrengst, een hoge populatieaangroei kennen. Die explosie

kan wel eens zo overweldigend worden, dat de beschikbare voedselvoorraad achteraf niet meer toereikend blijkt te zijn en het willekeurig samentroepen zulkdanige afmetingen gaat aannemen, dat ze gedwongen worden om in een meer uniforme richting over duizenden kilometers naar andere oorden te verhuizen.

Trekbewegingen zouden dus endogeen gestuurd worden, wat er in deze kontekst op neerkomt, dat de combinatie van voedselschaarste en hoge populatiedichtheid doorslaggevend zou zijn (o.m. Newton, 1972).

Niet alle grootschalige voedselschaarsten zullen dus tot een invasie leiden; dit zal echter wel geschieden als de impuls tot het jaarlijks samentroepen te grote vormen gaat aannemen. Af en toe gebeurt dit inderdaad zo uitgesproken dat in West-Europa van een invasie kan gesproken worden. Tijdens grote invasies zoals deze van 1909, 1930 en 1935 mislukte de oogst van de Sparren (*Picea spec.*) over een groot deel van Skandinavië en het noorden van de Sovjet-Unie. (Nethersole-Thompson, 1975). Spar mislukt echter zelden zo volledig en gelijktijdig in een zo groot deel van Noord- en Oost-Europa en de USSR. Meestal is er dus slechts sprake van regionale mislukkingen, zodat er nu eens meer invasiegasten zijn vanuit bijv. Zweden, dan weer meer uit de USSR. Metingen in Engeland hebben trouwens aan het licht gebracht dat Kruisbekken tijdens invasies van jaar tot jaar in afmetingen verschillen. Meerdere auteurs zijn daarom geneigd de stelling aan te nemen als zouden Kruisbekken in verschillende jaren ook uit verschillende delen van hun verspreidingsgebied afkomstig zijn (Newton, 1972; Nethersole-Thompson 1975). Gewoonlijk komt het echter niet zo ver, en kunnen Kruisbekken mits kleinere jaarlijkse verplaatsingen of migraties i.e. „verschuivingen” van de ene zaadarmere naar de andere zaadrijkere streek, op ander voedsel of alleszins rijkere sparoogsten overschakelen (Newton 1972).

De volgende voorbeelden kunnen aantonen hoe complex de voedselsituatie van de Kruisbek in het thuisland kan zijn:

— Wanneer de oogst van de dennen (*Pinus spec.*) heel goed is gelukt, zal er niet noodzakelijk een invasie volgen omdat het hoofdvoedsel de sparren (*Picea spec.*) er mislukten... Lorken (*Larix spec.*) en zilversparren (*Abies spec.*) kunnen het zaad in de rechtopstaande kegels langer behouden en kunnen zodoende voedsel garanderen, later op 't seizoen. Verliezen deze hun zaden uiteindelijk toch in de herfst, dan kunnen Kruisbekken ook wel eens overschakelen op de nieuwe, stilaan rijpende dennen- en sparrenkegels.

— Sparren openen hun kegels reeds einde maart, maar verliezen meestal teveel zaad ineens.

De structuur van de bek laat de Kruisbek niet toe dit zaad gemakkelijk terug van de grond op te pikken; vandaar dat Kruisbekken, levend in monotone en uitgestrekte sparrenwouden reeds heel vroeg (januari-februari) beginnen nestelen. Dennen openen iets later, in april-mei, en verliezen hun zaad veel geleidelijker aan. In dennenrijkere streken zal de Kruisbek er dus broeden in april-mei, zijn jongen eerst even met eventueel voorradige sparzaden, later met dennenzaden voeren. Een 2de broedsel zal slechts volgen als de lorken in augustus-september voldoende zaadopbrengst garanderen tot in de winter. Mislukken echter alle oogsten, dan kan de Kruisbek genoodzaakt zijn een plaatselijke migratie of zelfs een invasie te ondernemen.

— Kruisbekken schijnen soms ingenieus en altans vooruitziend te kunnen reageren. Zal de lork- en denappeloogst vermoedelijk gering worden, dan beginnen Kruisbekken soms al in volle winter de nog niet volledig uitgerijpte sparappels af te bijten. De schubben van deze kegels, die tot 150 zaden kunnen bevatten, sluiten zich wanneer ze eenmaal gevallen zijn. Slechts de eekhoorns en 2 soorten muizen blijven dan de enige potentiële voedselkonkurrenten. Op die manier blijft het zaad intact en kan het weer van pas komen als blijkt dat de zaadopbrengst van de eerder genoemde koniferen achteraf inderdaad aan de magere kant is, maar nog niet zo katastrofaal dat een echte invasie onvermijdelijk zou worden (Nethersole-Thompson, 1975).

— Groepjes Kruisbekken kunnen soms in lorkenbossen rondzwerven, waar weinig zaden maar veel bloesems voorkomen, wat uiteindelijk zal resulteren in een rijke oogst het daaropvolgende jaar.

— Veel ingewikkelder wordt de zaak bovendien, wanneer we bedenken dat vele naald- en ook loofbomen slechts om de 3 à 4 jaar een rijke kegel- respektievelijk knoppendracht opleveren. De driejarige cyclus van de Grove Den (*Pinus sylvestris*) is de meesten onder ons wel bekend. Temeer daar, afhankelijk van de soort, de globale rijpingsduur tussen de 3 en zelfs 22 maanden schommelt, zal deze zaadovervloed tussen de diverse soorten dus zelden synkronisch verlopen, zodat ondanks het feit dat het jaarlijks „extraatje” tot hooguit enkele soorten beperkt blijft, het risico van een totale jaarmislukking op grote schaal wel heel wat kleiner wordt. Natuurlijk spelen de densiteit van de konifeersoorten en het weer hier een belangrijke rol als indicatoren, maar de meteorologie zou ons te ver voeren. Keren we liever terug naar de zomerinvasie van 1962/1963.

— 1962 bleek in sommige delen van de USSR gekenmerkt door een enorm grote sparooogst. Er zwerven echter ook biezonder veel Kruisbekken

rond en grootscheepse plunderingen gingen bijgevolg door tot in september. Het gevolg was een massale uitwijking in oktober 1962 (Weber, 1971). Nadat de kegels van spar en lork waren uitgeput, stortten de achtergebleven Kruisbekken zich op de bijna rijpe dennenappels van het seizoen 1961 en de nog groene, ver van rijpe 1962 dennenappels die er in overvloed aanwezig waren. Dit resulteerde in een uiteraard povere dennenzaadopbrengst in 1963 en een voortgezette invasie naar West-Europa (Weber, 1972). Regelmaat kent de Kruisbek dus niet, integendeel; meer dan welke andere vogelsoort is hij genoodzaakt zich te schikken naar de wisselvalligheid van de zaadoogsten, meer bepaald naar soort, kwantiteit en bereikbaarheid van de beschikbare zaden, door alle seizoenen heen.

Samenvatting:

Geciteerde voorbeelden mogen enigszins verduidelijken dat de nominaatvorm *L.c. curvirostra* in z'n verspreidingsgebied, onder invloed van ondermeer door het weer gestoorde of bevorderde asynkronische cycli van diverse zaadsoorten, op ander voedsel dan spar(hoofdvoedsel) kan overschakelen ofwel rijkere sparooogsten kan opzoeken, gewoonlijk mits regionale migraties en/of een overbrugging van een tijdelijke voedselschaarste, en dat een echte invasie slechts optreedt wanneer gevorderd samentroepen wordt gekonfronteerd met het vrijwel gelijktijdig mislukken van de voor hem essentiële zaadsoorten over een relatief groot deel van het verspreidingsgebied.

6. HET VERLOOP VAN EEN INVASIE.

a. Trekroutes, herkomst- en opvanggebied.

Invasies komen gewoonlijk in juli/augustus pas serieus op gang, vóór het rijpen van de nieuwe kegels (Nethersole-Thompson 1975). Göthel (1969), die jarenlang Kruisbekken ringde bij Venusberg in de DDR (= broedplaats), merkt op dat een invasiebegin moeilijk is vast te stellen op plaatsen waar de soort geregeld broedt. De schrijver suggereert overigens dat terugtrek trouwens ook beter zou te bepalen zijn op plaatsen waar de Kruisbek niet broedt. Ringvangsten in de DDR bij Venusberg (Göthel, 1969) en in het Serrahngebied (Weber, 1971) wijzen duidelijk op een herkomstgebied dat zich situeert in de Midden-Oeral, meer bepaald rond Tscherdyn en Perm en de streken ten zuiden van Archangelsk. Opvallend is wel de vaststelling dat er in die 60-er jaren geen geringde Skandinavische vogels in genoemde delen van de DDR werden gevangen (Weber, 1972). Over Kruisbekken van Noorse of Zweedse afkomst schijnen literatuurgegevens overigens biezonder karig te zijn.

Grote concentraties Kruisbekken zouden volgens Weber (1972) door Mecklenburg trekken. Een gedeelte zou zich dan reeds afgesplitst hebben en via Berlijn, het Lausitzer Bergland, het Elbsandstein- en Erzgebirge het zuiden opzoeken; een tweede golf zou via Magdeburg en het bijna woudloze Halle/Leipzig pal zuidwaarts trekken; een groter aantal zou via Schwerin en de woudrijke Prieznitz over de Letzlingerheide naar het Harzgebirge een iets meer zuidwestelijke richting aanhouden. Meer dan waarschijnlijk belanden al deze Russische en mogelijk ook Finse vogels in de Alpen. Kruisbekken die echter meer westwaarts over Hamburg geraken, zouden uiteindelijk in de Benelux opdagen.

De doortrekkers in België komen dus vooral uit Duitsland (7 gevallen: 1962 (4), 1963, 1967, 1968), zelden uit Noorwegen (1962) of uit Zwitserland (1967).

Deze doortrekkers kunnen een tijd lang rondzwerven (over een afstand tot 150 km, tot in Luxemburg), of doorvliegen in richting ZO naar Italië (oktober 1963, november 1968), ofwel de richting ZW naar Frankrijk verkiezen (december, januari).

De belangrijkste opvanggebieden situeren zich namelijk in de sparrwouden van de Alpen op Oostenrijks en Italiaans grondgebied en de noordwestelijke bergketens van Joegoslavië, minder in West-Zwitserland, Zuid-Frankrijk en Spanje en in laatste instantie de Beneluxlanden. In de loop van de volgende seizoenen kunnen ze van trekroute of van winterkwartier veranderen en worden ze bij ons teruggemeld uit Duitsland (juli 1963, juni 1970), uit Italië (december 1963, december 1968, oktober 1969) of uit Oostenrijk (Verheyen, 1970).

Uit terugvangsten is gebleken dat Kruisbekken die West- en Zuidwest-Europa verkozen, dikwijls in hetzelfde „Beringungsjahr” in de DDR worden teruggemeld (Weber, 1972). Vogels die aan de Alpen hun voorkeur gaven worden 1, 2, zelfs tot 3 en uitzonderlijk tot 4 jaar later in de DDR teruggevangen. Ook in Polen werd dit vastgesteld (Weber, 1972; Göthel, 1969).

Afhankelijk van ongewoon arme of rijke zaad-oogsten kan de situatie nochtans veel ingewikkelder worden en zijn de zwerfbewegingen soms grillig en onregelmatig. Lippens en Wille (1972) halen het voorbeeld aan van 3 vogels die in de zomer van 1963 in Zwitserland werden geringd en nog datzelfde jaar in de USSR (1 op 3500 km in de Oeral) werden teruggemeld. Een ander eks. dat in noord-Italië werden geringd koos de tegenovergestelde richting en belandde zelfs in Portugal... Een vogel die in 1972 in ons land werd geringd, werd in november 1974 in Noorwegen gekontroleerd.

b. Invasie-ritme.

1. Algemeen.

In tegenstelling tot de situatie in de sparrrijke gedeelten van de Alpen, waar de broedtijd reeds in januari-februari kan aanvangen, zullen Kruisbekken uit het hoge noorden meestal in maart-april nestelen en kunnen we de eerste tekenen van invasies, die in Skandinavië en de Sovjet-Unie starten, bij ons en in Noord-Duitsland slechts vanaf midden-mei, gewoonlijk eerst vanaf midden-juni verwachten (Weber, 1971).

Er zijn echter ook gevallen bekend waarbij reeds begin mei tekenen van invasies werden vastgesteld m.a.w. vòòr het vormen van de nieuwe kegels en voordat de omvang van de opbrengst dus bekend is... (Newton, 1972).

Alleen Van Havre (1928) en Gabriëls (1943) zijn van mening dat de aankomst van de Kruisbek gewoonlijk aan het einde van de zomer kan verwacht worden.

Afhankelijk van het opvanggebied zal de richting schommelen tussen WZW-ZW-ZZW. Weber deelt een invasiejaar in 5 hoofdperiodes in:

I. De Zomerinvasie of „invliegperiode” — van midden-mei tot midden-september.

Gewoonlijk worden meer adulten geregistreerd in de eerste trekgolven van begin juni tot in augustus (ruiperiode). Vanaf einde juli tot zowat half september trekken veel juvenielen mee door. De verhouding $\sigma\sigma/\text{♀♀}$ is niet altijd duidelijk af te lijnen en verschilt blijkbaar van (invasie-)jaar tot jaar. Opvallend is het wel dat, in schrill contrast met het verloop in onze kontreien, vanaf 1949 tot en met 1969 uit tabellen blijkt dat er in de DDR tijdens de invliegperiode in 17 jaren meer, in 1 jaar evenveel en in 2 jaren minder trekkers werden genoteerd dan tijdens de 2de periode, die Weber de naam geeft van

II. Herfstinvasie of herfsttrek — van medio september tot einde november.

Deze periode wordt vaak gekenmerkt door intense trek van merendeels uitgeruide juveniele en adulte vogels over een relatief klein tijdsfragment van de hele periode. Zoals in 1962 blijkt zich deze korte piekperiode in 1979 in de eerste dekade van oktober voltrokken te hebben. Kruisbekken zouden dan niet alleen uit noordelijke en noordoostelijke verspreidingsgebieden afkomstig zijn, maar ook vertegenwoordigers van populaties uit midden-Europa zouden in de herfst tot in het noorden van de DDR gesignaleerd worden.

III. Overwinteringsplaats, eventueel broedperiode — van december tot midden april.

Deze periode wordt bij ons gewoonlijk gekarakteriseerd door een afname van aantallen en waarnemingen.

IV. Terugtrek tussen N en ONO — vanaf midden maart tot midden mei.

Dikwijls zijn dan de adulten, in de DDR tenminste,

vergezeld van juvenielen die in het invasie-opvanggebied in januari of februari (cfr. sub 6b-1), soms nog vroeger, werden uitgebroed (ook Newton, 1972). Vele ♀♀ zouden dan overigens nog broedvlekken vertonen.

V. De overlappingsperiode — vanaf mei.

In deze periode kunnen nieuwe ZW-trekkers en terugkomende NO-trekkers mekaar kruisen. In Drenthe (NL) werd vastgesteld dat deze fase tot in juli kan aanhouden (Van Dijk en Swart 1979). Ook bij ons kan dit lang aanslepen; op 4, 5, 6 en 7 juni 1956 registreerden Snels en Mostmans groepjes tot 20 eks. die te Merksplas (Antwerpen) duidelijk richting noord trokken (Wielewaal 23: 126).

2. Dagactiviteit.

Weber (1971) geeft voor een gemiddelde trekdag het volgend patroon op:

Grootste trekdrift in de vroege ochtendschemering - 8.30 u.: rust en voedselopname — 10 u.: drinken - 11 u.: opnieuw trek - middag: lange rustpauze - 16 u.: weer intense trek - vanaf 18 u.: korte voedselbeurt, onmiddellijk gevolgd door nachtrust. Het ideale weertype voor deze dagindeling omschrijft genoemde auteur als volgt: bewolkte of lichtbedekte hemel, windstil weer of zwakke tegenwind. Ook een rustig weertje na nachtelijke regenbuien zou gunstig zijn voor trekactiviteit.

Kruisbekken zijn harde vogels die sterke stormen en bittere koude goed doorstaan. Een heel stuk gevoeliger echter zijn ze voor langere regen- of hitteperiodes. Veelal blijven ze dan verdoken in het naalddhout of zullen ze, bij hittegolven, alleen in de vroege ochtenduren trekken.

Opvallend is de haast die Kruisbekken soms aan de dag schijnen te leggen. Groepjes waaruit individuen voor ringdoeleinden worden weggevangen zullen al vlug verdertrekken als hun te ringen partners niet dadelijk de groep terug kunnen vervoegen (Göthel, 1969). Weber (1971) gewaagt in dit verband van 90 km/u., maar de treksnelheid van 60 km/u. die Creutz (1971) vermeldt, lijkt ons toch aannemelijker. Groepjes zouden zich bijzonder homogeen gedragen; Weber (1971) geeft het voorbeeld van 2 vogels die kort na mekaar uit een vluchtje (in de DDR) geringd werden en samen in Noord-Italië weer werden teruggevangen.

Delaveleye (1964) beschrijft bijzonder nauwkeurig hoe te Louvrance-lez-Wavre in 1962-63 de achterblijvers op de voedselplaatsen door groepjes soortgenoten met onophoudelijk roepen en cirkelen in de omgeving worden aangespoord om de groep terug te vervoegen.

7. VOEDSELKEUZE TIJDENS INVASIES.

Ondanks de verbazingwekkende diversiteit blijven zaden van koniferen uiteraard de hoofdschotel te vormen. Deze zaden ontstaan in de

nazomer en blijven dan op de boom totdat de kegels openen. Zoals gesteld is de duur van dit rijpingsproces nogal variabel. Kruisbekken kunnen echter zaden onttrekken in elk rijpingsstadium; zelfs harde groene kegels moeten er soms duchtig aan geloven. De voorkeur geven ze echter aan die kegels die op natuurlijke wijze pas beginnen openen. Zoals ook al eerder werd onderstreept zijn de zaden van de verschillende konifeersoorten dus 't best bereikbaar op verschillende tijdstippen van het jaar (Newton 1972). In Drenthe kwam men tot de konklusie dat dank zij de gemengde aanwezigheid van spar, lariks en den in alle maanden van het jaar (vooral van april tot/met juli) beurtelings op minstens 1, meestal op meerdere van genoemde soorten gevoerageerd werd (Van Dijk en Swart 1979).

Zijn hier bij ons vooral in trek: de zaden van Fijnspar (*Picea abies*), Sitkaspar (*Picea sitchensis*), Douglasspar (*Pseudotsuga menziesii*), Zilver-spar (*Abies alba*), maar ook schors, twijgen en knoppen van diverse soorten sparren, verder zaden van Europese Lariks (*Larix decidua*), Grove Den (*Pinus sylvestris*), Corsicaanse Den (*Pinus nigra var. maritima*), Weymouthden (*Pinus strobus*) en ook bloesems van dennen.

Of per definitie op elke konifeer wordt gevoerageerd zou een onderzoek zeker waard zijn. Van de Westamerikaanse Hemlockspar (*Tsuga heterophylla*) bijvoorbeeld — een boomsoort die o.a. vertegenwoordigd is in de „Utrecht” te Lage Mierde (NL), dus even boven de grens, gaan er liefst 400.000 minieme zaadjes in 1 kilogram... (Edlin, 1979). De kleine kegels van de Hemlockspar hebben we als voedselbron alleen bij Verheyen (1957) vermeld gevonden. Voor een uitstekende beschrijving van de wijze van voedselzoeken, meer bepaald op lariks, zij verwezen naar Delaveleye (1964).

Vochtige korstmossen worden evenmin versmaad. Voedselzoeken wordt minder maar regelmatig vastgesteld op eikels en beukenootjes, op knoppen van bijvoorbeeld berken, beuken, eiken, zelfs op Engels gras, distels, klimop, zaden van diverse grassoorten, elzenpropjes, populierkatjes, esdoorn, haagbeuk, vogelkers, hondsroos, soms op zonnebloempitten, drogend kempzaad, appelpitten, onrijpe pruimen en walnoten of lijsterbes (dikwijls juvenielen!). Ook op een ingezaaid bietenveld werd de soort al aangetroffen (Rappe, Herroelen, 1964).

Kruisbekken speuren af en toe naar rupsen, vliegen, muggen, kevers, larven en zelfs spinnen op o.a. Lariks, verorberen sparrengalluizen zoals *Chermes viridis* en *Chermes trobilobius* (Göthel, 1969), galappels op eik, plant- en bladluizen op o.a. perzikbomen en, naar bevindingen van Wellens en Van Winkel (Grootaers, 1963) zelfs gallen van *Pemphigus spirothecae* Pass. op Italiaanse populier. Vóór het broeden zal het ♀ nu en dan op zoek zijn naar insecten (proteïnen) in

bijvoorbeeld lijsterbessen of zal ze nauwkeurig afgerukte boomschors inspekteren (Nethersole-Thompson, 1975).

Weber (1971) komt tot de volgende vangresultaten per biotoop: 55,3 % in naaldhout, 34,1 % in gemengd loof/naaldhout en 10,6 % (evenwel met lokvogels) in uitsluitend loofhout.

Sommige auteurs zijn geneigd de stelling aan te nemen dat trekkende groepjes tijdens zaadarme jaren toch voedselrijke bronnen zouden weten te vinden, door zich te richten naar de kleur van de koniferen waarover ze vliegen.

Op z'n minst merkwaardig is de opsomming die Nethersole-Thompson (1975), altans voor de Schotse Kruisbekken, opgeeft: de vogels zouden het soms gemunt hebben op stopverf aan vensters, steengruis van schoorstenen, zoutlikklompen voor het vee, afval van diepvriezers (roomijs!), strooizout, afval van cement, houtas en met urine bevlekte sneeuw. Ook Lippens en Wille (1972) vermelden, voor de nominaatvorm dan, salpeter en cement van oude muren, terwijl Weber (1971) het oppikken van sterk zouthoudend zand kon observeren.

Onze *Loxia curvirostra* blijkt een sociaal, gezellig, vaak niet schuw diertje te zijn. Geregeld slurpen ze de regen- of dauwdruppels van takken, twijgen of naalden, maar ze komen ook om de haverklap naar beneden om te drinken uit veenslootjes of waterplassen. P. Herroelen (pers. med.) kon op Mallorca waarnemen dat Kruisbekken ook water dronken dat van rotspunten afdruppelde. Zoals Lippens en Wille (1972) opmerken ligt het voor de hand dat het verorberen van veel olierijke zaden tot voortdurende dorst leidt; water moet dus wel steeds in de buurt zijn, zelfs al moet tot vlakbij menselijke bewoning doorgedrongen worden.

Nethersole-Thompson (1975) zag Kruisbekken zich vastklemmen aan afvoerpijpen van huizen en hun koppen in de brijachtige vloeistof steken. M. Herremans zag geregeld groepjes tot 40 Kruisbekken drinken uit de dakgoten in een wijk te Heverlee. Overigens merkt onze Wielewaalvriend uit Heverlee op, dat vele waarnemingen in 1979 in het Leuvense (cfr. sub 3e) tot „dorstvluchten” zijn te herleiden. „Het al dan niet waarnemen en het aantal eks. is, voor een invasie zoals deze van 1979, zéér sterk afhankelijk van de weersgesteldheid: bij regen, sneeuw, dauw of aanvriezende mist is er geen reden om ver naar water te vliegen en daalt het aantal waarnemingen... zelfs tot nul!

De droogte in oktober 1979 en de regenperiode eind november en december 1979 kunnen verklarend zijn voor het verschil in waargenomen aantallen” (pers. med.). Betrouwbare balansen of tabellen qua aantallen en periode zijn voor Kruisbekken op invasie dus zonder meer biezonder moeilijk te verdedigen.

8. BROEDGEVALLEN.

a. Tijdstip.

Het leven van de Kruisbek is uitermate sterk nomadisch getint en zijn voortplanting hier loopt parallel met de onberekenbaarheid van voldoende grote zaadopbrengsten. De verscheidenheid aan boomsoorten/zaden zal sterk bepalend zijn. Afhankelijk van de aanwezige diversiteit en de oogst kan de Kruisbek dus broedend aangetroffen worden in bijna elk seizoen. Door progressieve aanplanting van naaldbossen in Engeland en meer recent ook in Nederland (o.a. met Grove, Oostenrijkse en Corsicaanse Den) (Voous, 1978), is de situatie nog chaotischer geworden, kunnen Kruisbekken er soms het hele jaar door voedsel vinden en zijn ze op enkele plaatsen zelfs standvogels geworden (Teixeira, 1979).

Makatsch (1966) stelt dat de Kruisbek de enige vogelsoort op onze breedte is, waarvan men het hele jaar door legsels kan vinden. De meeste auteurs echter zijn voorzichtiger en meer genuanceerd voor wat de legtijd betreft en zijn het er in grote lijnen over eens dat de legtijd in West-Europa af en toe reeds in januari kan beginnen, geregeld in februari, maar vooral van maart tot begin april, soms in mei, bij uitzondering van juni tot juli waar de Kruisbek standvogel is geworden. Tweede broedsels in augustus en begin september worden slechts genoteerd bij goede lariksoogsten in de Sovjet-Unie. Oktober en november lijken het minst geschikt voor broedgevallen. Als regel geldt dat kegels van den en spar in de nawinter beginnen rijpen en zaden bijgevolg het gemakkelijkst in die periode kunnen onttrokken worden: meestal zal de broedtijd zich dus tussen februari en april situeren, mogelijk vanaf januari indien voldoende sparren aanwezig zijn (Luik en Luxemburg), zelden vroeger dan zowat half maart wanneer dennen domineren (kegels nog te hard), wat ondermeer het geval is in Vlaanderen.

Meer naar Centraal-Europa toe is de kans op broedgevallen in de lente, volgend op een invasie, groter (Lippens, Wille, 1972). Ze worden er trouwens herhaaldelijk toe verleid langer te blijven (cfr. sub 6 a). In Zuid-België schijnt dit echter geen regel te zijn: er werden niet noemenswaardig méér Kruisbekken vastgesteld in 1973, hoewel 1974 gekarakteriseerd werd door een uitzonderlijk hoog aantal broedgevallen in de Ardennen (Colette, Fourage, 1978).

b. Biotoop.

Met een mogelijke uitzondering voor de Ardennen is het, zeker voor onze streken, weinig waarschijnlijk dat Kruisbekken in bijvoorbeeld een monotoon dominerend sparrenbiotoop 'geregeld' tot broeden zouden komen. De bosbestanden met eenzijdige beplanting zijn daar-

voor te klein in Vlaanderen. Nethersole-Thompson (1975) heeft berekend dat er 90.000 sparzaadjes nodig zijn om 1 jonge Kruisbek groot te brengen en dat de krop maximum zo'n 300 zaadjes ineens kan bevatten. Kruisbekken hebben dus een aardige voorraad zaden nodig om zichzelf en hun jongen in leven te houden.

Bij ons zal een redelijk uitgestrekt bosgebied van minimum enkele honderden hektaren met een aanplant van overwegend afwisselende konifeersoorten, zo mogelijk nog aangevuld met diverse loofbestanden, wel een kans maken. Bijna alle broedgevallen in Drente (NL) werden bijvoorbeeld vastgesteld op plaatsen waar een wisselende beplanting van Fijnspar, Douglasspar, Grove Den en ook veel Lariks aanwezig was (Van Dijk, Swart, 1979). De voorkeur schijnt daarbij uit te gaan naar bossen die de volgende 3 eigenschappen combineren:

1. bossen waarvan de bomen reeds een hoge leeftijd hebben bereikt.
2. bossen met voldoende open ruimten onder de vorm van gedunde percelen, kaalslag, afgebrande stukken, door storm geslagen bressen, brede brandgangen en open bosranden of dreven die slechts door enkele of dubbele rijen dennen zijn afgeboord. Hierdoor krijgen vele bomen de kans om op een zonnige standplaats beslag te leggen en, soms al op veel jongere leeftijd, een rijkere oogst te verzekeren.
3. ook drinkplaatsen zoals plasjes en sloten moeten aanwezig zijn; de reden daartoe hebben we al eerder uiteengezet.

In bosrijke streken kan het nest ook wel eens gevonden worden in kleinere groepjes dennen of windschermen bij huizen of boerderijen. Verheyen (1957, 1967) vermeldt zelfs fruitbomen als nestplaats.

Net vóór de eigenlijke broedperiode aanvangt wordt er dikwijls verderop voedsel gehaald op een rijkelijk beladen „kruisbekboom“, een konifeer die meestal op een open, zonnige plaats zal groeien. De zaadvoorraden in de onmiddellijk omgeving van het nest blijven onaangeroerd en worden slechts aangesproken als de behoeften het grootst zijn i.e. als er jongen moeten gevoerd worden.

Gewoonlijk worden enkele veren, vooral van hoenders, in het nest verwerkt. De nabijheid van een boerderij met neerhof, afvoerpijpen, putten of slootjes (drinkwater) kan dus eveneens stimulerend werken.

Het nest zit dikwijls nogal hoog, rond de 8 m. (Bierman 1967; Brouwer en Van Oordt 1943) tot 13 m. (Bauwens *et al.* 1976) en bevindt zich bij ons vaak in een Grove Den, doch sparren en lorken zijn, indien voorhanden, nog meer in trek (Verheyen 1957). Ook de hoogte kan variëren: 3 à 4 m. (Gabriëls 1943) of 4,5 m. (Roels 1944). Het is in de regel op het zuiden gericht en gebouwd in

een gedeelte waar de naalden dicht opeen groeien (Newton 1972), of onder overhangende takken en pakjes naalden (Verheyen 1957). Nethersole-Thompson (1975) geeft de volgende verhouding voor de standplaats: 66,6 % op zijdelings horizontale of schuine takken, 23,1 % dicht bij de boomkruin en 10,3 % dicht bij de stam.

★ Vaststelling van een broedgeval.

Het zéér rustige gedrag van de jongen in het nest en het gering aantal voederbeurten maakt in 't algemeen de konstatacie van een broedgeval bijzonder moeilijk (Nethersole-Thompson, 1975). Het is vooral deze auteur geweest die baanbrekend werk heeft verricht met betrekking tot de studie van gedragsverschijnselen bij eventuele broedgevallen.

Rekening houdend met de kodecijfers die voor het Atlasproject worden gebezigd, kunnen enkele voor de Kruisbek typische gedragsuitingen bij één van de 3 categorieën (mogelijke/waarschijnlijke/zekere broedgevallen) worden ondergebracht:

1. Mogelijk broedgeval (kode 0 tot en met 2).

— Hevig zingend (eventueel gemeenschappelijk) en/of vechtende ♂♂.

Diskussie: ze zijn vaak enkel geïnspireerd door verlangen naar isolatie of territorium en verdediging van een ♀. Zingende ♂♂ kunnen bovendien slechts tijdelijk een groepje verlaten hebben (Nethersole-Thompson, 1975).

2. Waarschijnlijk broedgeval (kode 3 tot en met 9).

— Een gelijkaardig verschijnsel werd opgemerkt door J.L. en M. Herremans op 11.3.1973 te Heverlee, doch de zangwaarnemingen werden er in dat jaar zelfs tot 26.4. genoteerd (Wielewaal 39: 134).

— Doffe lokroep (kjoep-kjoep) en cirkelende baltsvluchten wijzen eveneens op „mogelijke“ broedgevallen (Wille, 1966; Lippens, Wille, 1972). Diskussie: benevens deze gedragingen kunnen gewone groepjes in de nawinter ook opvallen door bekkruisen, mekaar voeren, onvolledige kopulaties of achtervolgingsvluchten (Nethersole-Thompson, 1975).

— Veel heen en weer vliegen van een koppel in geschikte biotopen, wat vaak gebeurt vooraleer ze zich definitief zullen vestigen (Nethersole-Thompson, 1975).

Diskussie: het is echter bekend dat naast eventuele broedvogels, gewoonlijk een groot surplus aan zwervende ongepaarde en zelfs gepaarde vogels kan voorkomen (Newton, 1972).

— Een zéér rustig en onopvallend koppel in geschikte omgeving waarbij het ♂ het ♀ voert. Mogelijk heeft dit stelletje reeds een klein territorium bezet (Nethersole-Thompson, 1975).

— Een zingend ♂ in de top van een boom of alleszins vanaf een hoge plaats en een ♀ dat op de grond gras, mos of wol oppikt ofwel korstmossen van de bomen trekt. Mogelijk is hier reeds met nestbouw begonnen (Nethersole-Thompson, 1975).

Op 6.4.80 observeert J. Lauwers (pers. med.) in de „Utrecht” bij Lage Mierde, enkele km. benoorden de landsgrens, een evenwel zwijgzaam ♂ op dennenkegels en een ♀ dat hevig mos uit de bodem rukt... Ideaal biotoop.

Bouwende paartjes vallen weinig op; hun vlucht is nogal aarzelend, stuntelachtig en geheimzinnig. Ze vertonen de neiging om een zelfde route te volgen en roepen zachtjes (Nethersole-Thompson, 1975).

3. Zeker broedgeval (kode 10 tot en met 16).

— Wanneer een ♀ eieren bebroedt, vliegt het ♂ gewoonlijk luidroepend richting nest. Zijn er jongen, dan vliegen ♂ en ♀ gewoonlijk vlak achter elkaar, heimelijk en zonder geluid, op de hoogte van de boomtoppen of iets lager (Nethersole-Thompson, 1975).

Diskussie: het lijkt ons toch bijzonder gevaarlijk uitsluitend en alleen hierop af te gaan om tot een zeker broedgeval te besluiten.

— Als er sterk gestreepte jonge vogels worden waargenomen, meer precies juvenielen die het nest reeds verlaten hebben, dient men wel met een aantal criteria rekening te houden. Indien het nest niet wordt gevonden, mag men slechts met zekerheid tot een broedgeval besluiten als de volgende 3 factoren logischerwijze gelijktijdig aanwezig zijn:

a. als de jongen niet of slechts heel stuntelig kunnen vliegen en bijgevolg mag aangenomen worden dat zij zich niet of nauwelijks over enige afstand hebben kunnen verplaatsen, dan moeten de vogels uiteraard ook in een voor de Kruisbek geschikte biotoop worden aangetroffen. Zelfs als de jongen nog in dons- of stoppelveren zitten, door de ouders gevoerd worden, maar al vrij goed vliegen, kunnen zij zich reeds over aanzienlijke afstanden verplaatst hebben!

(Hellebrekers, Tekke, 1969; Van Dijk, Swart, 1979; Teixeira, 1979). Ook Verheyen (1957) wijst in dit verband op het feit dat vliegende jongen, waargenomen tijdens de periode mei-juli, niet kunnen doorgaan als bewijsstukken voor plaatselijke broedgevallen, aangezien de Kruisbek ook 's winters broedt en in mei reeds grote afstanden kan afgelegd hebben.

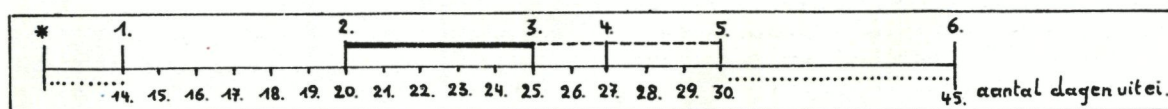
b. als niet vliegvlugge jongen nog niet in staat blijken om zelf te foerageren, onmuzikaal, zachtjes maar opdringerig en met vleugelslaan om voedsel bedelen en

ook effectief worden gevoerd (Nethersole-Thompson 1975; Van Dijk, Swart, 1979).

c. als de jongen over geen duidelijk gekruiste bekken beschikken (Van Dijk, Swart, 1979). Afhankelijk van het voedselaanbod zullen de jongen na 18 tot 22 dagen (uitersten 16 en 25) het nest verlaten (Newton, 1972). Een kleine week later zijn ze in staat om behoorlijk te vliegen en al een zekere afstand af te leggen (Makatsch, 1966).

De zo karakteristieke snavel van de Kruisbek, waaraan hij trouwens z'n naam ontleent, begint echter al heel wat vroeger te evolueren; 14 dagen uit het ei: de punt van de bovensnavel begint te groeien, doch wanneer het nest rond de 20ste vaarwel wordt gezegd is er van een gekruiste bek nog geen sprake. Op de 27ste dag is de bovensnavel lang genoeg uitgegroeid en begint de ondersnavel lichtjes rechts of links naar boven te buigen. Rond de 30ste kruisen de snavelhelften elkaar, omdat de onderste inmiddels ook fel gegroeide punt nu boven de andere uitsteekt. Pas op de 38ste dag is de Kruisbek in staat om met veel moeite zaden uit kegels te halen (Newton, 1972), hoewel laatstgenoemde en Nethersole-Thompson (1975) benadrukken dat de jonge Kruisbek zowat 1 1/2 tot 2 maanden oud moet zijn, vooraleer de bek sterk genoeg is om er zelf efficiënt een dennen- of sparrenkegel mee te kunnen bewerken. De adulten blijven nog een 2-tal weken, soms in de omgeving van het verlaten nest, met hun jongen foerageren, doch de familie wordt ook wel vroeger gesplitst; er wordt dan aansluiting gezocht bij andere groepjes, waarin de jongen de kans wordt geboden te profiteren van ervaringen en dominantie van andere adulten, zodat hun overlevingskansen zo optimaal mogelijk worden benut. In die eerste 1 1/2 tot 2 maanden blijft hij echter grotendeels aangewezen op de voedselbeurten van meestal 1 oudervogel die zich, zoals hierboven reeds besproken, met hem bij een rondzwervend groepje heeft aangesloten.

Een juveniel met duidelijk niet gekruiste bek zal zich dus in de meeste gevallen verre van vlot uit de voeten kunnen maken en zelf niet foerageren. Een klein rekensommetje leert ons echter dat de tijdsperiode, waarin zich de 3 genoemde eigenschappen gelijktijdig manifesteren, spijtig genoeg wel bijzonder kort is, namelijk (in de veronderstelling dat het nest op de 20ste dag wordt verlaten), amper een 5-tal dagen.

Tabel 6

★1. bovensnavel groeit...

2. gemiddelde datum nest verlaten

3. beginstadium vliegen over enige afstand

4. onderste snavelhelft buigt naar boven

5. duidelijk gekruiste bek

6. zelfstandig foerageren mogelijk

2/3. ————— ideale periode

3/5. ————— onzekere periode; geen gekruiste bek doch vliegvlugge jongen...

Krulsbek (*Loxia curvirostra*)

Foto: Hellin de Wavrin

Krulsbek (*Loxia curvirostra*).

Foto: Hellin de Wavrin

c. Broedgevallen.

Volgens Van Havre (1928) waren er na de invasie van 1888-89 broedgevallen in de Ardennen, in de Kempen en het Gentse. Kleine kolonies in de omgeving van Verviers zijn verdwenen rond de eeuwwisseling. Reeds in de twintiger jaren bestonden er vermoedens dat enkele koppels geregeld tot broeden zouden komen in Oost-België en in de Ardennen, doch preciese gegevens ontbraken toen nog. Dupond en Maus (1950) vermelden dat er wel broedgevallen zijn gesignaleerd in de lente van de jaren 1936, 1937 en 1943. Voor het jaar 1951 gewaagt Van Beneden (1952) van amper 3 broedkoppels in de provincie Luxemburg.

1. Zekere broedgevallen (Atlaskodes 10 tot 16).

— in Vlaanderen:

Oude God vòòr 1912

Beernem mei 1921 (1 nest), mei 1930 (2 nesten met jongen), verder in 1964

Belsele-Waasmunster 1944

Klemskerke 1967

— in het O en ZO van België (provincies Luik en Luxemburg):

Les Tailles-Samrée (Baraque Fraiture) 1937

Oostelijk gedeelte Hertogenwoud 1937

streek van Vielsalm 3 of 4 nesten met jongen in januari en februari 1943

verder in 1943: Grand-Menil, omgeving Harre, Troude-Bra, Chêne-al-Pierre (2 gevallen), Monchenoulle-Bra, Burnontige-Ferrières

„Oost-België” 1963

Stanneux-Theux 1966, Chiny 1966

Baraque Fraiture 1959

in 1974 en vooral 1975 verscheidene duizenden broedgevallen in het ZO van België (provincies Luik en Luxemburg)

Tenelle (Hertogenwoud) 2 gevallen in 1978

2. Waarschijnlijke broedgevallen (Atlaskodes 3 tot 9).

— in Vlaanderen:

Molenbeersel 1943, Beervelde en Zaffelare 1957 (P. Neyt in Gerfaut-Giervalk 47: 290, contra gegevens afkomstig van H. Wille, vermeld in de Avifaunagids van het Gewest Gent en de Kanaalzone, 1979 p. 351, uitgegeven door Wielewaal-Afdeling Gent), Beernem 1964 5 paartjes, Zoniënwood 1964, Lembeek 1966, St. Michiels/Brugge 1967, Koersel 1967 een nest (geen eieren of jongen), Bierbeek (Meerdaalwood) 1975, Heverlee 1977.

— in provincies Luik en Luxemburg:

Saint Léger 1943, Lotharingen 1943, Werbomont 1943, provincie Luxemburg 3 paar in 1951, Polleur 1964, in februari en maart 1966 in de Ardennen op 8 plaatsen ongeveer 25 paartjes, Membach februari 1978 enkele paartjes.

In Nederland zijn er tot 1973 slechts 3 broedgevallen gehomologeerd (Lippens, Wille 1972).

Tengevolge van konifeeraanplantingen werden er van 1973 tot 1978 respectievelijk 82 zekere en 92 à 104 mogelijke broedgevallen vastgesteld (Teixeira, 1979). Genoemde auteur vraagt zich af of deze semi-standvogelpopulatie zich zonder regelmatige aanvulling van invasiegasten zal weten te handhaven. Het blijft overigens de vraag of de waarnemers hier genoeg zelfkritisch geweest zijn bij de vaststelling van de 82 zekere broedgevallen.

Begin 1980 blijkt de soort weer talrijk te zijn in Drenthe en vond men er weer enkele nesten (Blankert *et al*, 1980).

DANKWOORD.

Onze oprechte dank gaat naar de heren P. Herroelen, W. Roggeman, Dr. H. Meeus, J. Brijs, K. Grolus en J. Dhollander die ons behulpzaam waren bij het opzoeken van de te raadplegen literatuur. Vooral de heer Herroelen zijn we erkentelijk voor het kritisch doorlezen van het manuscript en het ter beschikking stellen van heel wat aanvullend cijfermateriaal. Het zijn uiteraard de vele waarnemers die het ons mogelijk hebben gemaakt een „nationaal” verslag over deze kruisbekinvasie te schrijven. De bijdrage van de koördinatoren van de seizoenoverzichten van de Ornithologische Centrale van de Wielewaal is in dit verband onmisbaar gebleken. Het belang van dit initiatief mag daarom wel eens onderstreept worden.

In dank hebben wij meldingen ontvangen van J. Appels, L. Bekaert, L. Berckvens, H. Blockx, P. Blockx, E. Blondia, F. Boel, B. Bosmans, J. Brijs, G. Burggraefe, L. Caekebeke, E. Callebout, L. Claes, L. Cuylaerts, E. Daemen, F. Daemen, J. de Boe, W. de Bont, R. Debruyne, L. Deckx, M. de Jonghe, D. de Mesel, D. Demey, F. Demey, J. de Ridder, N. Desmet, R. Desmet, J. de Sutter, J. Dewyspelaere, A. Dupré, G. Firlfyn, J. Fontein, J. Gaytant, A. Geuens, P. Grootaers, M. Herremans, I. Driesen, M. Jacobs, J. Lauwers, H. Lehaen, L. Matthé, H. Meeus, M.-L. Meeus, J. Mostmans, R. Nelen, M. Nuyens, C. Onckelinx, J. Pelckmans, J. Pollet, M. Pottier, P. Prinsen, M. Raes, M. Reygaert, B. Schutyzer, W. Sierens, M. Smets, J. Snoeckx, D. Sonck, W. Sonck, M. Swannet, A. van Ghijseghem, L. van Gils, V. van Gorp, Y. van Haevermaet, K. van Laeken, M. van Mierlo, R. van Rompaey, B. Verberckmoes, D. Verroken, L. Verroken, M. Verwaest, A. Veters en in groep van WA Lommel, Scheldeland, Voorkepen en van de WJ Turnhout.

Bibliografie

Bauwens, P., L. Bauwens, J. Rahder, 1976. Broedgeval van een Kruisbek (*Loxia curvirostra*) te Bilthoven. Limosa 49: 201-203.

Bierman, W.H., 1967. Een nieuw broedgeval van de Kruisbek (*Loxia curvirostra*) in ons land. *Limosa* 40: 148-149.

Blankert, J.J., E.J. van IJzendoorn, G.J. Oreeel, 1980. Waarnemingen van 11 februari tot 20 april 1980 in Nederland en België. *Dutch Birding* 2: 36-40.

Brouwer, G.A., G.J. van Oordt, 1943. Een broedgeval van de Kruisbek (*Loxia curvirostra*) in Nederland. *Ardea* 32: 287-288.

Colette, P., J. Fouarge, 1978. Nidification exceptionnellement abondante du Bec-croisé des sapins (*Loxia curvirostra*) dans le Sud de la Belgique en 1974 et 1975. *Aves* 15: 19-29.

Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967. Avifauna van België. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Creutz, G., 1971. Geheimnisse des Vogelzuges. Wittenberg Lutherstadt, A. Ziemsen Verlag.

Delaveleye, R., 1964. Observations sur l'alimentation et le comportement social du Bec-croisé ordinaire (*Loxia curvirostra*) à Louvrance-lez-Wavre, en 1962-1963. *Gerfaut-Giervalk* 54: 12-15.

Dupond, Ch., J. Maus, 1950. Supplément à l'ouvrage du Chevalier G.M.C. van Havre „Les oiseaux de la Faune Belge”. Bruxelles, Institut des Sciences Naturelles de Belgique.

Dupond, K., 1943. De vogels van België. Brussel, Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België.

Edlin, H., 1979. Bomen, Bos en Hout. Ede, Zomer en Keuning Boeken B.V.

Gabriëls, M., 1943. De gewone Kruisbek (*Loxia curvirostra*). *Wielewaal* 10: 230-233.

Göthel, H., 1969. Zur Kreuzschnabelinvasion 1963, Venusberg/Erzgebirge. *Falke* 16: 410-416.

Grootaers, F., 1963. Kruisbekkeninvasie 1962, waarnemingen in het Vlaamse land. *Wielewaal* 29: 11-14.

Grootaers, F., 1963. Kruisbekken in ons land, uitslagen van onze enquête. *Wielewaal* 29: 321-326.

Hellebrekers, W.Ph., M.J. Tekke, 1969. Beknopt overzicht van zekere en mogelijke broedgevallen van de Kruisbek (*Loxia curvirostra*) in 1967. *Limosa* 42: 32-33.

Janssen, L., 1964. De vogels in Limburg. *Wielewaal* 30: 106-108.

Knox, A.G., 1975. Crossbill taxonomy. In: Nethersole-Thompson, D. Pine Crossbills. Berkhamsted, T. and A.D. Poyser.

Lippens, L., G. Burggraeve, R. Trio, 1980. De belangrijkste ornitologische waarnemingen in of bij het natuurreservaat Het Zwin in 1979. *Wielewaal* 46: 217-222.

Lippens, L., H. Wille, 1972. Atlas van de vogels van België en West-Europa. Tielt, Lannoo.

Makatsch, W., 1966. De vogels van bos en heide. Zutphen, W.J. Thieme.

Nethersole-Thompson, D., 1975. Pine Crossbills. Berkhamsted, T. and A.D. Poyser.

Newton, I., 1972. Finches. London, Collins.

Rappe, A., P. Herroelen, 1964. L'invasion de *Loxia curvirostra* en 1963 en Belgique. *Gerfaut-Giervalk* 54: 3-11.

Roels, H., 1944. Kruisbekken in Vlaanderen. *Wielewaal* 11: 78-79.

Kruisbek (*Loxia curvirostra*). Foto: C. Antonissen

Svensson, L., 1975. Identification Guide to European Passerines. Stockholm, Naturhistoriska Riksmuseet.

Teixeira, R.M., 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's Graveland, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.

Van Beneden, A., 1952. Remarques sur les oiseaux nicheurs de Haute-Belgique. *Gerfaut-Giervalk* 42: 83-91.

Van Dijk, A.J., M.J. Swart, 1979. Het voorkomen van de Kruisbek, *Loxia curvirostra*, in Drenthe in 1974-1977. *Limosa* 52: 161-175.

van Havre, G.M.C., 1928. Les Oiseaux de la Faune Belge. Bruxelles, Lamertin.

Van Reeth, J., 1963. Nieuwe gegevens over de Kruisbek en zijn voedsel. *Wielewaal* 29: 106-107.

Verheyen, R., 1957. De Zangvogels van België. Eerste Deel. Tweede bijgewerkte uitgave. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Verheyen, R., 1967. Oologica Belgica. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Verheyen, R., 1970. Uitslagen van het Belgisch Ringwerk 1969. *Gerfaut-Giervalk* 60: 322-403.

Voous, K.H., 1978. The Scottish Crossbill: *Loxia scotica*. *British Birds* 71: 3-10.

Weber, H., 1971. Ueber die Fichtenkreuzschnabelinvasionen der Jahre 1962-1968 im Naturschutzgebiet Serrahn. *Falke* 18: 306-314.

Weber, H., 1972. Ueber die Fichtenkreuzschnabelinvasionen der Jahre 1962-1968 im Naturschutzgebiet Serrahn. *Falke* 19: 16-27.

Wille, H., 1966. Onze Reservaten in 1966 - Ornithologische inlichtingen. *De Koerier*, nr. 3: 32.

Kruisbek (*Loxia curvirostra*)

Foto: P. Munsterman

Résumé

Durant le mois d'octobre et les premières semaines du mois de novembre 1979, des groupes de Beccroisés des sapins (*Loxia curvirostra*) exceptionnellement abondants étaient observés dans les environs de Louvain (Brabant), moins fréquemment près de Bruxelles et plus dispersés en Campine Turnhoutoise (Anvers) et en Flandre orientale. Dans les deux autres provinces flammandes du pays, la Flandre occidentale et le Limbourg, leur nombre était plus limité. La revue des années d'invasions importantes est faite. L'origine et la suite de telles invasions, ainsi que les problèmes de nourriture et de couvaison (temps, endroits préférés et comportement social) sont discutés.

Summary

The first chapter deals with the results of the Crossbill-invasion 1979 in the five Flemish provinces of Belgium. Flock movements were very numerous in October and the first weeks of November south of Louvain (Brabant), less frequent near Brussels and more scattered in the neighbourhood of Turnhout (Antwerp) and throughout East-Flanders, whereas numbers in Limburg and West-Flanders were limited to only a few observations. The authors proceed with a fairly detailed survey of the most striking invasion-years, the origin and the course of such movements, food resources and problems involved with breeding (time, favoured surroundings and behaviour) in the invaded regions.

L. Matthé, Snekenshof 47, B-2451 Lichtaart.
L. Berckvens, Hemelrijkstraat 13, B-2340 Beerse.

Voorkomen en trekgedrag van de Waterpieper, *Anthus spinoletta spinoletta*, in West-Europa.

door Rogier de Fraine

Hoewel de Waterpieper (Anthus spinoletta spinoletta) de laatste jaren een stijgende belangstelling geniet, bestaan er slechts schaarse gegevens over het zichtbaar trekvertoon van deze nominaatvorm, een reden om de gepubliceerde gegevens op een rijtje te zetten en aan te vullen met persoonlijke waarnemingen. Een konstante komt in dit onderzoek sterk naar voor: de Waterpieper heeft een afwijkend trekgedrag. Is deze vogel een nachttrekker?

Broedgebied van de Waterpieper.

Sluiters (1959) vermeldt als broedgebieden: Spanje, Centraal Plateau in Frankrijk, noordelijke Apennijnen, Sudeten, Karpaten, Transsylvaanse Alpen, gebergten van het Balkanschiereiland, Korsika en Klein-Azië.

Vooüs (1960) spreekt ongeveer in dezelfde zin en bespreekt de systematische situatie van de nominaatvorm: „Waarschijnlijk zijn de kustvormen (*littoralis* en aanverwanten) tijdens de laatste pleistocene ijstijd, toen alle bergbewonende dieren naar de laag gelegen koude steppen en toendra's werden verdrongen, door geografische isolatie uit de Europese bergvorm voortgekomen. In Europa gedragen de Waterpieper en de Graspieper, *Anthus pratensis*, zich als elkaars ekologische vervangers: de Waterpieper in alpiene weiden en de Graspieper vrijwel uitsluitend in laag gelegen vochtige weiden. De meeste Waterpiepers zijn zeer winterhard en schuiven slechts een weinig voor de vorst uit naar het zuiden of naar lager gelegen gebieden”.

Catzefflis (1978) die uitgebreid de Waterpieper in zijn broedgebied in Zwitserland bestudeerde, schrijft — en dit duidelijk tegenover de stelling van Vooüs over de wintervastheid van de Waterpieper — dat het vertrek in het najaar bepaald wordt door de sneeuwval, zo bijvoorbeeld op 23 en 24 september 1974 wanneer er sneeuw viel die bleef liggen: alle vogels verhuisden naar sneeuwvrije plaatsen beneden de 1500 meter. Koudeperiodes echter schijnen de vogels niet te schuwen.

Zimmerli (1969) zegt ook dat de Waterpieper in Zwitserland op die plaatsen overwintert waar er geen sneeuw of ijs te vinden is. Konkreet betekent dit tussen 300 en 600 meter. Er zijn slechts 6 waarnemingen tussen 630 en 680 meter.

Clerckx (persoonlijke mededeling) spreekt over invasie-achtig voorkomen (ca 150 eks.) na sneeuwperiodes, dit dan in het overwinteringsgebied van de Demervallei. Merkwaardig was

hierbij dat deze grote groep enkele dagen ter plaatse bleef. Een echte wintervaste vogel zou volgens hem slechts de Oeverpieper, *Anthus spinoletta littoralis* zijn.

We kunnen dus besluiten dat de Waterpieper een alpiene broedvogel is die zijn broedgebied verlaat na sneeuwval en die overwintert op ijs- en sneeuwvrije plaatsen.

Herkomst van de Waterpiepers die België aandoen.

Tot nog toe werden er twee (broed)vogels in België teruggemeld. Ze stammen beide uit de Alpen:

1. Een Oostenrijkse eerstejaarsvogel die in Uttendorf (47.17N, 12.34E) op 8 augustus 1968 werd geringd, werd op 18 oktober 1969 te Pecrot, gemeente Bossut-Gottechain (provincie Brabant) opnieuw gevangen, 700 km N.W.

2. Een Zwitsers ♀ in Chasseral (47.08N, 07.04E) op 12 augustus 1971 geringd, werd te Hamme (provincie Oost-Vlaanderen) op 12 januari 1972 gevangen.

Zink (1975) schrijft dat de Waterpieper gedeeltelijk overwintert in de nabijheid van het broedgebied, zoals aan de meren en waterlopen van de lager gelegen delen van de Alpen en de Voor-Alpen. De soort wordt uit vele richtingen teruggemeld, meer dan de andere rassen, en wel van N.N.W. over W. en Z. tot Z.Z.O. De 'echte' trekkers bereiken België, de Franse kust, Spanje en Portugal, de Franse Middellandse Zee-kust en Noord-Italië tot aan Toscane. Hij is verder overwinteraar in Noord-Duitsland (doch zelden aan de Baltische Zee), in Engeland, Ierland en Schotland en in het zuiden aan de kusten van Noord-Afrika, van Noordoost-Marokko tot Tunesië en Tripoli tot 32° 40' N. Verder op Kreta, Cyprus, in Syrië en Egypte (vermoedelijk de Aziatische *Coutelli*-vorm).

Dit betekent dus dat de Waterpiepers die België aandoen afkomstig zijn uit de Alpen.

Wintertrouw.

Men vermoedt dat de Waterpieper trouw is aan zijn overwinteringsgebied. Dit werd bij ons vastgesteld door Clerckx (1969) in de Demervallei, Nelissen en Christiaens (1968) in de Jekervallei en door Herroelen (1976) te Kessel.

De Crousaz (1966) vermeldt trouw op de Col de Bretolet in Zwitserland en de Tour du Valat in

Frankrijk, Peltzer (1967) heeft zes gevallen van wintertrouw in Luxemburg vastgesteld en Johnson (1970) één in Groot-Brittannië.

De derde Belgische hervangst zou echter het tegenovergestelde kunnen bewijzen: een volgroeide vogel in Echthausen (51.30N, 07.53E), West-Duitsland, op 7 april 1968 geringd werd op 3 november 1968 in Tongeren (provincie Limburg) opnieuw gevangen. Het zou dus kunnen zijn dat deze vogel in de winter 1967-1968 in de Rijnvallei verbleef en in de daaropvolgende winter in de Jekervallei.

In Engeland werd onlangs (Spencer en Hudson, 1979) de eerste verplaatsing van enige betekenis geboekt. Een op 1 februari 1976 in Surrey geringde Waterpieper werd op 25 november 1978 uit Hampshire, 60 km W.S.W. gemeld. Ook hier kan het gaan om wintertrouw, omdat de vogel in dezelfde streek in Engeland werd hervangen. Vermoedelijk is het zo dat de Waterpiepers trouw zijn aan het overwinteringsgebied maar dat door invallende koude en sneeuw de vogels beter gelegen ijs- en sneeuwvrije plaatsen opzoeken.

Voorkomen van de Waterpieper in België.

Herroelen (1968, 1976), Nelissen en Christiaens (1968) en Tombeur (1976) hebben het voorkomen van de Waterpieper nader omschreven. Voordien hadden Devillers (1964), Segers (1964) en Van Beneden (1950) aandacht voor deze soort gevraagd.

De status van de Waterpieper moet aangepast worden omdat zowel de Avifauna van België (Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967) als Lippens en Wille (1972) onvolledige informatie hebben verstrekt.

De Waterpieper is sinds 1961 in België een regelmatige doortrekker en overwinteraar: in klein aantal in de valleien van de Demer, de Dijle, de Durme en de Jeker alsook in de streek rond Turnhout en Zolder; in zeer klein aantal in de overige gebieden. Vroegste datum: 01.10.1972 Lokeren, laatste datum: 05.05.1965 Dijlevallei.

Overwintering van de Waterpieper in West-Europa.

De Waterpieper is buiten België een regelmatige overwinteraar in klein aantal in de nabijheid (valleien, rivieren en bijrivieren) van de Maas, de Rijn, de Weser, de Elbe en de Saar (zie hiervoor Mester, 1957; Mester en Prünke, 1966; Peltzer, 1967; Tauchnitz, 1977; Van den Berg, 1975). Er is ook doortrek en overwintering aan de kusten van Nederland (Van Impe en Van den Steen, 1969), uitzonderlijk in de omgeving van de Baltische Zee (Zink, 1975).

Johnson (1966, 1970) en Osborne (1970) hebben de verspreiding in Groot-Brittannië nagegaan. De Waterpieper overwintert daar hoofdzakelijk in Zuid-Engeland in de nabijheid van stromend

water. Aankomst vanaf begin oktober tot einde november. In 1958 werd de doortrek van de Waterpieper in Kent afgedaan als „unusual autumn passage” (Williamson, 1965).

Ook is er in de omgeving van de broedplaatsen overwintering vastgesteld zoals bericht werd door Zimmerli (1969) en Zink (1975).

Buiten België worden de vogels voornamelijk bestudeerd op de slaapplaatsen (alle in zegge!) zoals in Westfalen (Mester en Prünke, 1966), in Luxemburg (Peltzer, 1967), in de D.D.R. (Tauchnitz, 1977) en in Nederland (Van den Berg, 1975).

Trekgedrag

Gegevens van dagtrekkende Waterpiepers in de Westeuropese literatuur zijn quasi onbestaande. Eigenlijk is dit normaal: de vogels zouden in het najaar in een noordoostelijke richting moeten trekken omdat hun broedgebied in het zuiden van Europa gelegen is.

De meeste ornitologen die de Waterpieper zeer goed kennen en jaarlijks ontmoeten, spreken allen over een *zuidwestelijke trekweg*. Niet zelden werden Waterpiepers waargenomen in gezelschap van 'trekkende' Graspiepers die een zuidelijke koers volgden.

Ik vermoed dat deze Graspiepers — die dezelfde slaapplaatsen gebruiken als de Waterpiepers (Peltzer, 1967) — met deze laatste over korte afstand meetrekken. In de Demervallei vliegen de 'trekkende' Waterpiepers helemaal niet hoog en steeds in de nabijheid van een beek waar ze in de loop van de dag voedsel zochten. Een goede vangdag voor het ringwerk was wel de dag wanneer ontdekt werd dat de Waterpiepers op twee plaatsen die een halve kilometer van elkaar gelegen waren, voedsel zochten. Op beide plaatsen werden netten gelegd en de vogels vlogen bij verstoring steeds naar de andere voedselplek. Bij het opvliegen trokken de vogels ofwel zuidelijk, ofwel noordelijk wat bij een okkasionele waarneming tot verkeerde besluitvorming aanleiding kan geven.

Herremans (schriftelijke mededeling) spreekt over duidelijke trek te Oud-Heverlee (Dijlevallei) in de eerste week van november en vermeldt tegengestelde trekrichtingen. Ook hier kan het gaan om voedselvuchten van pleisterende vogels die al dan niet met Graspiepers trekken. Zowel in de Demervallei (Clerckx, 1969) als in de Dijlevallei (Herroelen, 1976) zijn er slaapplaatsen van Waterpiepers.

Nachtelijke trek.

Het is opvallend dat de eerst waarneming van een Waterpieper in het najaar, steeds over een vogel gaat die reeds ter plekke is. Getuige hiervan de volgende persoonlijk waarneming. Op 09.10.1971 (vroegste datum!) was één van de Gempvijvers te

Sint-Joris-Winge (provincie Brabant) voor de helft afgelaten. Daar ik in de nabije omgeving woonde en 's avonds (op de 8ste) de vogels had geobserveerd die de vijver bezochten was ik er zeker van dat de Waterpieper die ik er de 9de bij zonsopgang waarnam de vorige dag niet aanwezig was.

Clerckx (persoonlijke mededeling) heeft dezelfde ervaring met de eerste Waterpiepers. Hij neemt ze steeds waar in de omgeving van een beek die in de Demervallei te Messelbroek vloeit. In het voorjaar 'verdwijnen' de vogels zonder dat er duidelijke aanwijzingen waren van gerichte trek. Johnson (1970) spreekt over vele onopgeloste vragen in verband met het trekgedrag van de nominaatvorm in Groot-Brittannië. Hij vermoedt dat *spinoletta* naar de overwinteringsgebieden in Zuid-Engeland trekt in een rechte lijn, omdat er geen bewijzen zijn van lange afstandsbewegingen binnen de Britse eilanden.

Zowel mijn waarneming als de gegevens van Clerckx en Johnson tonen aan dat de Waterpiepers in het voor- en najaar op een mysterieuze manier aankomen of vertrekken. Wanneer we van de hypothese zouden vertrekken dat *spinoletta* een nachttrekker is, worden vele onduidelikheden over het trekgedrag van de vogel verklaard. Vooral het 'plotseling' verschijnen en verdwijnen van de vogel zou erdoor worden opgelost. Trouwens alle west- tot noordwest-trekkers in het najaar (zoals Kleine Vliegenvanger, *Ficedula parva* en Sperwergrasmus *Sylvia nisoria*) trekken 's nachts.

Nawoord

Ik nodig alle ornitologen uit, de hypothese over mogelijke nachtelijke trek van de Waterpieper te toetsen aan eigen ervaringen. Alle reacties zijn welkom.

Ik dank al diegenen die hun waarnemingen en vangsten doorstuurden. Ik dank in 't bijzonder M. Clerckx en P. Herroelen voor het kritisch doorlezen van het manuscript en het verstrekken van nuttige literatuurgegevens.

Samenvatting

Voorkomen en trekgedrag van de Waterpieper *Anthus s. spinoletta* in West-Europa.

België wordt bezocht door alpiene broedvogels (1 uit Oostenrijk, 1 uit Zwitserland). De Waterpieper is trouw aan het overwinteringsgebied, maar na hevige sneeuwval trekt hij verder.

Uit het geheel der waarnemingen blijkt dat de Waterpieper een nachttrekker is. Overdag worden er vluchten uitgevoerd van en naar de voedselgebieden.

Bibliografie

- Catzefflis, F., 1978. Sur la biologie de reproduction du Pipit spioncelle alpin. Nos Oiseaux 34: 287-302.
Clerckx, M., 1969. Waterpiepers op en rond de

slaapplaats. Ornith. Brabant 37: 5-6.

Commissie voor de Belgische Avifauna, 1967. Avifauna van België. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

De Crousaz, G., 1966. A propos des mouvements saisonniers de la population alpine du Pipit spioncelle. Nos Oiseaux 28: 161-168.

Devillers, P., 1964. Notes sur le Pipit spioncelle. Gerfaut-Giervalk 54: 376-388.

Herroelen, P., 1968. De Waterpieper (*Anthus spinoletta spinoletta*) of de Oeverpieper (*Anthus s. littoralis*) in het binnenland. Wielewaal 33: 232-236.

Herroelen, P., 1976. Aanvullende gegevens over *Anthus spinoletta* in België. Wielewaal 42: 222-227.

Johnson, I.G., 1970. The Water Pipit as a Winter Visitor to the British Isles. Bird Study 17: 297-319.

Lippens, L., H. Wille, 1972. Atlas van de Vogels in België en West-Europa. Tielt, Lannoo.

Mester, H., 1957. Ein winterlicher Schlafplatz des Wasserpiepers. Vogelwelt 78: 185-189.

Mester, H. en W. Prünke, 1966. Wie häufig zieht der Felsenpieper tatsächlich durch das deutsche Binnenland? *Anthus* 3: 33-43.

Nelissen, R. en R. Christiaens, 1968. Overwintering van *Anthus spinoletta* te Tongeren. Wielewaal 34: 219-220.

Osborne, K.C., 1970. Water Pipits in the London Area. London Bird Report 35: 68-73.

Peltzer, J., 1967. Feststellungen und Gedanken zum Frühjahrzug des Wasserpiepers in unsern Gegenden. *Regulus* 47: 3-7.

Peltzer, J., 1967. Ungewöhnlich zahlreiche Wasserpieper (*Anthus sp. spinoletta*) bei Esch/A. *Regulus* 47: 7-9.

Peltzer, J., 1967. Winterquartiere beim Wasserpieper, *Anthus spinoletta spinoletta*. *Regulus* 47: 118-120.

Segers, F.J., 1964. De Oeverpieper (*Anthus spinoletta littoralis*). Wielewaal 30: 103-104.

Sluiter, J.E., 1959. Prisma Vogelboek. Utrecht/Antwerpen, Spectrum.

Spencer, R., R. Hudson, 1979. Report on Bird-Ringing for 1978. Ringing and Migration 2: 161-208.

Tauchnitz, H., 1977. Beobachtungen an einem Schlafplatz des Bergpiepers bei Halle. *Apus* 4: 9-14.

Tombeur, F.L.L., 1976. De Oeverpieper en de Waterpieper in België. Wielewaal 42: 13-17.

Van Beneden, A., 1950. Moeurs hivernales du Pipit aquatique. Gerfaut-Giervalk 40: 107-119.

Van den Berg, M., 1975. Gedrag en determinatie van de Waterpieper, *Anthus spinoletta spinoletta* op zijn slaapplaats. *Limosa* 48: 158-162.

Van Impe, J., J. van den Steen, 1969. Eerste waarnemingen en overwinteringsgevallen van de Waterpieper in Zeeuws-Vlaanderen. Wielewaal 35: 104-106.

Voous, K.H., 1960. Atlas van de Europese vogels. Brussel, Elsevier.

Williamson, K., 1965. Moults and its relation to taxonomy in Rock and Water Pipits. *British Birds* 58: 493-504.

Zimmerli, E., 1969. Wasserpieper in den Niederungen der Schweiz. *Vögel der Heimat* 39: 65-72.

Zink, G., 1975. Der Zug europäischer Singvögel, 2. Lieferung. Möggingen.

Résumé

La migration, l'origine et le comportement du Pipit spioncelle (*Anthus spinoletta spinoletta*) en Europe occidentale sont analysés.

De l'ensemble des données il ressort que le Pipit spioncelle serait un migrateur nocturne et que la recherche de nourriture l'amène à des déplacements pendant la journée.

R. de Fraine, Molenbergstraat 3, B-3288 Testelt.

Ornitologisch Nieuws 1981/5

Indien niet anders vermeld, hebben alle waarnemingen betrekking op 1981.

De vermelde waarnemingen werden door ons niet op hun juistheid onderzocht en een aantal onder hendien nog ter homologatie te worden voorgelegd.

De nummering van de vogels is deze die werd aangegeven in Wielewaal 45 (1979).

Gebruikte tekens:

* vondst

v ringvangst

BAHC: Van deze waarnemingen moet spontaan een gedetailleerd verslag worden overgemaakt aan de sekretaris van het Belgisch Avifaunistisch Homologatie Comité: P. Herroelen, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek.

10. Stormvogeltje (*Hydrobates pelagicus*) BAHC
17/9/80 Knokke-Zwin 2 eks. naar ZW (BJN Brugge).

14. Noordse Stormvogel (*Fulmarus glacialis*)
6/12/80 Oostende 1 eks., 23/12/80 Oostende-Raversijde 1 eks. op strand zonder stookolie (VW Oostende). In januari wel stookolieslachtoffers: * 3 en 7/1 Oostende 2 en 1 eks., * 10/1 tussen Lombardsijde en Middelkerke 1 eks. (VW Oostende); * 11/1 tussen Den Haan en Blankenberge 1 eks. stookolie (BJN Brugge - zie Ornitologisch Nieuws 1981/4); 14/4 Knokke-Zwin 1 eks. naar NO (VEI).

17. Kuifaalscholver (*Phalacrocorax aristotelis*) BAHC
18/10/80 Zeebrugge 1 eks. ter plaatse (BJN Brugge).

20. Grote Zilverreiger (*Egretta alba*) BAHC
14 tot 19/4 Lier 1 eks. (JAH, JSL, STC, VW Lier).

45. Witoogeend (*Aythya nyroca*)
BAHC (♂ uitgezonderd)
14/2 en 1/3 Rekem 1 ♀ en 1 ♂ 1 ♀ (WA Zuid Limburg).

47. IJseend (*Clangula hyemalis*)
24/10/80 Oostende 1 eks. (BJN Brugge, zie Ornitologisch Nieuws 1981/1-2); 3/11/80 Ramskapelle 1 ♂ en 1 juv, 1 juv op 4-6 en 10/11/80 (BJN Brugge, zie Ornitologisch Nieuws 1981/1-2); 12 tot 18/12/80, 28/12/80, 26/1 Oostende 1 ♀ (VW Oostende - zie Ornitologisch Nieuws 1981/3); 18/1 tot 15/2 Merkem 1 juv ♂ (WA Westkust); 22/2 Oostende 1 ♀ (WA Brugge - zie Ornitologisch Nieuws 1981/4); 15-21 en 22/2, 1/3 Roksem 1 ♀ (WA Brugge, POM - zie Ornitologisch Nieuws 1981/4); 27/2 Oostende 1 imm. ♂ (DRF); 15/3 Antwerpen-Zandvliet 1 ♀ (VGW).

95. Roodpootvalk (*Falco vespertinus*) BAHC
5/5 Veerle 1 ad ♂ (DFR).

Grote Franjepoot (*Phalaropus tricolor*) BAHC
5e waarneming voor België: 10/5 St-Margriete 2 ♀♀ (SHP, VBL) en 11/5 St-Margriete 1 ♀ (SHP, DSO, BEL, BOM, BOK, COC).

175. Zwartkopmeeuw (*Larus melanocephalus*)
22/2 De Panne 1 eks. (OG De Panne); 14/4 Knokke-Zwin 1 paartje (VEI, BUG); 21 en 23/4 Kalmthout 2 ad eks. (DRF); 24/4 Blokkersdijk derdejaars (STC); 1/5 Blokkersdijk 2 eks. (JSL). Knokke-Zwin reeds regelmatig 5 eks. aanwezig in de kokmeeuwkolonie (BUG).

168. Burgemeester (*Larus hyperboreus*)
3-8-9-12 en 18/12/80 Oostende 1 eks. (VW Oostende); 2/4 Blankenberge 1 derdejaars (SNC).

191. Kleine Alk (*Plautus alle*) BAHC
* 3/1 tussen Oostende en Bredene 2 dode stookolieslachtoffers, 5/1 Oostende 3 eks. trekkend (VW Oostende).

194. Papegaaiduiker (*Fratercula arctica*) BAHC
6/1 Oostende 1 eks. stookolie op golfbreker (VW Oostende).

245. b. Rouwkwikstaart (*Motacilla alba yarrellii*)
5/4 Blokkersdijk 1 eks. (JSL); 18/4 Blokkersdijk 1 eks. (WN Linkeroever) waarschijnlijk hetzelfde eks. 8/4 Knokke 1 eks. (BOH, VEI).

247. b. Engelse Gele Kwikstaart (*Motacilla flava flavissima*) BAHC
14-18 en 20/4 Knokke resp. 1 ♂ - 2 ♂♂ en 1 ♂ (ADR, VCO, VEI); 16/4 De Pinte 2 eks. (LEG); 2/5 De Pinte 1 ♂ (DCJ).

247. c. Noordse Gele Kwikstaart (*Motacilla flava thunbergi*)
7/5 Melsbroek 1 ♂ en 1 ♂ van de tussenvorm „flava-thunbergi” met kort wit streepje achter het oog (HEP).

296. Tjiftjaf (*Phylloscopus collybita*)
Van 13 tot 26/4 Schoten 1 eks. met kenmerkende zang van de Iberische vorm (BNL, DRF, MEP, VML, DUJ, VOH).

303. Waaiersaarietrijzanger (*Cisticola juncidis*) BAHC
30/9/80 Knokke-Zwin 1 eks. (BJN Brugge).

316. Baardmannetje (*Panurus biarmicus*)

31/12/80 Oostende 2 eks. (VW Oostende); 3 en 25/2 Stuivekenskerke 6 en 1 eks. (DSK); 8/3 Blokkersdijk 2 eks. (JSL); 10/5 Stuivekenskerke 3 ♀♀ (TAR).

Onder voorbehoud: mogelijk ontsnapt.

54. bis. Rosse Stekelstaartend (*Oxyura jamaicensis*)
BAHC

2 en 20/2 Mechelen 1 ♀ (DCC, CEG, VBW) (aanvullende data Ornologisch Nieuws 1981/3).

55. Casarca (*Tadorna ferruginea*)

28 en 30/11/80 St-Agatha-Rode 1 ♀ (HER, WEJ, TMP, CLW); 1/2 Tervuren 1 eks. vliegend (WA Brussel); 2 en 27/2 Mechelen 1 eks. (DCC, CEG, VBW - zie Ornologisch Nieuws 1981/3); 25/4 tot minstens 2/5 Lier 1 ♀ (VW Lier, JSL, STC, RAP).

64. Canadese Gans (*Branta canadensis*)

24/3 Weelde 2 wilde (?) eks. arriveren bij 4 tamme eks., 1 ♂ blijft, gekoppeld met tam ♀ (PAL); 28/3 Baarle-Hertog 1 eks. overvliegend (LEJ); 30/3 Kalmthout 2 eks. (STC); 13/4 Wilrijk 1 eks. (SNC).

66. Indische Gans (*Anser indicus*) BAHC

15/3 Mol 1 eks., is daar reeds de hele winter (WJ Turnhout).

67. Nijlgans (*Alopochen aegyptiaca*) BAHC

1-11-15 en 25/12/80 Oostende 1 eks. (VW Oostende); 4/1 Tervuren 1 ♂ 1 ♀ (PEW); 17/1-8 en 15/2 Ophoven resp. 2-1 en 1 eks., 15/3 Kessenich 1 eks. overvliegend en Ophoven 1 eks. pleisterend (WA Zuid-Limburg - zie Ornologisch Nieuws 1981/3); 17 en 18/1/81 Leffinge 1 eks. (VW Oostende - zie Ornologisch Nieuws 1981/1-2).

Alpenkauw (*Pyrrhocorax graculus*) BAHC

13 en 14/3 Retie 1 eks. (SMF, STL). Op 16/3 werd de vogel teruggezien (DRD).

Reeds geruime tijd zou er een Klein Waterhoen (*Porzana parva*) aanwezig zijn in het Antwerpse.

Lijst der waarnemers:

ADR Adriaenssens R.; BEL Bekaert L.; BNL Benoy L.; BOH Borgleven H.; BOK Bogaert M.; BOM Boone M.; BUG Burggraef G.; CEG Ceuppens G.; CLW Claes W.; COC Colpaert E.; DCC De Craene L.; DCJ De Cock J.; DFR De Fraine R.; DRD Draulans D.; DRF De Ridder J.; DSK Devos K.; DSO De Smet R.; DUV Dupont V.; HEP Herroelen P.; HER Hermans R.; JAH Janssen H.; JSL Janssen L.; LEG Leyman G.; LEJ Leestmans J.; MEP Maes P.; PAL Paulussen L.; PEW Penninckx W.; POM Pottier M.; RAP Raes P.; SHP Schollaert P.; SMF Smets F.; SNC Sneyers C.; STC Steeman C.; STL Smets L.; TAG Tack G.; TAR Tahon R.; TMP Taelman P.; VBL Van Bastelaere G.; VBW Van den Bossche W.; VCO Vercammen A.; VEI Vercammen D.; VGW Van Ginhoven W.; VML Van Ammel J.; VOH Voet H.; WEJ Wellekens J.; BJN Brugge; OG De Panne; WA Brugge; WA Brussel; WA Westkust; WN Linkeroever; WA Zuid Limburg; WJ Turnhout VW Oostende; VW Lier.

Paul van Sanden, Jan Pollet, Valère Geers, Hilda Outtier, Marc Reygaert, Lut Sagaert. Ornologische Centrale, Rattepas 2, 9259 Moortsele.

De gegevens voor het Ornologisch Nieuws van juli worden op 10 en 11 juni tussen 19 en 23 uur verwacht op telefoonnummer 091/223413. De gegevens voor de Seizoenoverzichten december 1980 - januari-februari 1981 dienen uiterlijk op 15 juni 1981 op de Ornologische Centrale toe te komen.

De natuur opnieuw ontdekken om ze beter te beschermen

door Fr. Grootaers

Geen eerbied voor de natuur zonder kennis van de natuur. Het volstaat niet dat een schare van natuurliefhebbers en officiële instanties moeite noch geld sparen om een zo groot mogelijk aantal levensgemeenschappen en natuurlijke landschappen te bewaren.

Ieder van ons, op de eerste plaats de gewone toerist, die thans de verst verwijderde hoeken van onze venen en van onze heidegebieden zonder moeite in enkele uren tijds kan bereiken, moet ervan bewust zijn, dat hij evengoed als de specialist, de bewaarder is van ons natuurspatium.

Het doel van deze korte uiteenzetting is de gewone, maar dan toch belangstellende man een overzicht te verschaffen van het natuurbehoud in ons land en hem tevens nuttige tips te geven in dit verband.

Evolutie van de natuurbeschermingsgedachte

Sedert het begin van deze eeuw is, aanvankelijk door privé-initiatief, geijverd en gestreden voor het behoud en de bescherming van waardevolle natuurmonumenten in ons land. Wij memoreren, in dit verband o.m. E. Massart, R. Mayné, Rahir, G. Verhas. Het duurde evenwel tot 1931 vooraleer, van officiële zijde, 'n aanvang werd gemaakt met de wettelijke bescherming van monumenten en landschappen.

In het raam van het Europees Jaar voor het natuurbehoud — 1970 — publiceerde het Ministerie van Landbouw, Bestuur van Waters en Bossen, in een fraai geïllustreerde brochure, een repertorium van al de, op dat ogenblik, bestaande natuurreservaten van België.

Uit dit overzicht blijkt dat de bezorgdheid van officiële en privé-instanties op de eerste plaats

Verenigingsberichten De Wielewaal - juni

- 3 Netevallei. Netewandeling. Vertrek: Lodijk (Baan Heist-Hulshout) om 19 u. Leiding: natuurgids. Mee te brengen: verrekijker en laarzen. Einde: Lodijk om 21 u.
- 6 Gent. Insektenocht naar Drongengoed. Bijeenkomst om 13 u. op het Sint Pietersplein en om 14 u. aan de hoeve van het Drongengoed te Ursel.
- 6 - 7 en 8 Kregenland. Pinksterdriedaagse naar het Eifelgebergte. Vertrek: 6.30 u. op de markt te Assenede. Leiding: R. de Smet. Mee te brengen: piknik voor eerste middag, Duits geld.
- 6 Land van Waas-Zuid. Gerichte plantentocht te Bazel. Vertrek aan het stadhuis te Sint-Niklaas om 13.30 u.; aan de kerk te Bazel om 14 u. Leiding: G. Firlefyn. Mee te brengen: plantengids.
- 6 Schelde & Leie. Nachtzwaluwentocht te Moerbeke-Waas. Vertrek: Deinze, Chevron, Gaverse Steenweg 19.30 u. of Jeugdherberg Francie-pannie Moerbeke-Waas 20.15 u. Leiding: J. van Hecke. Mee te brengen: verrekijker. Einde: Moerbeke jeugdherberg 23 u.
- 7 Bree. WA + WJ uitstap naar het Stampoerbroek. 7 u. gemeentehuis Bree, 7.15 u. parking Urlobroek, Molenbeersel. Leiding: J. Peeters, G. Janssen. Einde: 11 u.
- 7 Brussel. Namiddagwandeling te Liedekerke-Bos. Vertrek: 13.45 u. Station Liedekerke - 14.15 u. Boswachtershuis op de Schelfhoutstraat. Laarzen nodig. Leiding: A. Steenhout - (053/66 86 53). Einde: 17.00 u.
- 7 Gewest Noord-Limburg Lommel, Hechtel, Eksel, Neerpelt, Overpelt. Geleide wandeling in de vloeuweide te Lommel Kolonie. Vertrek: om 14 u. einde Koloniestraat links voor kerk afslaan. Leiding: Noordlimburgse natuurgidsen.
- 8 Demer en Dijle. Daguitstap in eigen streek. Vertrek: kerk Haacht om 7 u. Leiding: W. Bastiaens. Mee te brengen: piknik, verrekijker, loupe enz. Einde: kerk Haacht 18 u.
- 8 Gent. Bustocht naar de streek van Kanne. Tocht met bijzondere aandacht voor de flora. Vertrek om 7 u. op het Sint Pietersplein. Leiding: E.H. J. van den Haute. Mee te brengen: piknik en determinatieboeken. Vooraf inschrijven door overschrijving van 350 F. op PCR 000-0520631-32 De Wielewaal afd. Gent, p/a W. Bonheure, Lovendegem. Kinderen halve prijs.
- 8 Herentals. Voormiddag: omgeving Zammel-Eindhout. Vertrek: markt Herentals om 6.30 u. of aan de kerk te Zammel om 7 u. Leiding: Volders. Einde: rond 12.00 u.
- 8 Klein-Brabant. Naardermeer - Nederland - Amsterdam. Namiddag: bezoek aan een natuurreservaat. Voormiddag: vaartocht 9.30 tot 12.30 u. op Naardermeer. Vertrek: 7 u. Puurs-Peleman - 7.15 u. Bornem-Romeo. Beperkt tot 40 deelnemers.
- 8 Midden-Limburg. Dagtocht met de bus naar Flozé. Vertrek: Kanaalkom Hasselt 7.30 u. - Zonhoven kerk 7.40 u. - Genk station 8.00 u. Leiding: J. Van Bockrijck. Mee te brengen: piknik voor de hele dag, plantengids, vlindergids. Einde: 20.00 u.
- 8 Mortsel. Barbierbeek - Bazel. Vertrek: station Oude-God om 8 u. - kerk van Bazel om 8.30 u. Leiding: A. Uyttendaele, L. Gonnissen. Einde: Bazel 17 u.
- 8 Gewest Noord-Limburg Lommel, Hechtel, Eksel, Neerpelt, Overpelt. WJ-uitstap naar de Rooie Pier en omgeving te Neerpelt. Vertrek: 7.45 u. aan de kerk van St. Huibrechts-Lille. Leiding: H. Cuyvers. Mee te brengen: vogel- en plantengidsen, fiets. Einde: 12.00 u.
- 8 Noorderkempen. Namiddagwandeling domein Grote Meer. Vertrek: kerk Kalmthoutse Hoek 13 u. Leiding: de Dooy. Einde: 17 u.
- 8 Schelde & Leie. Familiale natuurwandeling in de Zwalmstreek te Rozebeke. Vertrek: kerk Rozebeke om 14 u. Leiding: P. de Clerq en M. Vanderstraeten.
- om 14 u. Leiding: P. de Clerq en M. Vanderstraeten.
- 8 Turnhout. Uitstap met eigen wagens naar Veerle (De Favorietjes). Vertrek: Stadspark-Sporthal 8 u. Leiding: R. de Prins.
- 10 Voorkempen i.s.m. Brechtse Heide. Plantentocht St. Job-in-'t Goor. Vertrek: 18.45 u. kerk Schilde dorp - 19 u. parking „De Merel”.
- 12 Gent. Nachtzwaluwentocht te Wachtebeke o.l.v. J. van den Steen. Bijeenkomst om 19 u. aan de GB van de Dampoort.
- 12 Mandelstreek. Avondwandeling. Vertrek: Polenplein 18 u. eigen wagens.
- 12 Gewest Noord-Limburg. Nachtzwaluwentocht in het domein „Het Pijnven” te Eksel-Lommel. Vertrek: 21.00 u. op de parkeerplaats tegenover het café „De Trapkes” langs Luikersteenweg te Overpelt. Leiding: boswachter Oyen en A. Geuens.
- 13 Brugge. Met de werkgroep botanie op stap in de duinen van Wenduine. Vertrek: om 14 u. aan de watertoren te Wenduine. Leiding: M. Bossier en M. de Ridder. Mee te brengen: flora. NB.: In „Doedeloof” werd verkeerdelijk zondag 13 juni vermeld i.p.v. zaterdag 13.
- 13 Brussel. Vroegmorgentocht te Bonlez (Wavre). Vertrek: 02.00 u. aan de kerk van Gitoux (op de baan Wavre-Perwez N43). Warme kledij, ontbijt met warme drank, eventueel batterijlamp, laarzen nodig. Leiding: H. van der Biest (02/465 50 44). Einde: 06.00 u.
- 13 Demer en Dijle. Bezoek aan het Arenbergpark. Vertrek: aan de kanten op de hoek van de Kard. Mercierlaan en Decroilaan om 14 u. Leiding: P. Hermans. Einde: zelfde plaats 17 u.
- 13 Gent. De plantenwerkgroep gaat naar Destelbergen-Damvallei. Bijeenkomst om 14.30 u. aan de kerk van Destelbergen.
- 13 Mortsel. Fort 7 - Wilrijk. Vertrek: ingang Legerstraat om 9 u. Leiding: A. Uyttendaele, A. Deceuninck. Einde: 12 u.
- 13 Schelde & Leie. Grasseninventarisatie in hooiweiden te Petegem-Oudenaarde. Geen wandeling wel een determinatienamiddag. Vertrek: kerk Petegem-Oudenaarde om 14 u. Leiding: A. de Kimpe. Mee te brengen: plantengidsen, grassengids. Einde: 17 u.
- 13 Turnhout. Avond: fietsuitstap - nachtzwaluwen Beerse. Vertrek brug II (Nieuwe Kaai) 19 u. Leiding: L. Berkvens.
- 13 Voorkempen i.s.m. Brechtse Heide. Uitstap Voorne's duin (Nederland). Vertrek: 7.30 u. Toverfluit Halle-Kempen. Prijs 275 F. - jeugd: 150 F. Leiding: T. Arts. Inschrijven op PR 000-0148034-12 Wielewaal Halle-Kempen, vóór 6 juni.
- 14 Antwerpen-Centrum. Onze jaarlijkse botanische uitstap. Wij bezoeken de streek van Han-sur-Lesse. Vertrek: om 7.15 u. Antwerpen Rooseveltplein. Pendel: Schotenmarkt 6.45 u. - terminus tram 10 te Deurne - Turnhoutsepoort Borgerhout. Prijs autocar: 325 F. (gepensioneerden en jongeren 275 F.) Gironummer 000-1039985-48 van A. Driessens, Fortbaan 44, Schoten - tel. 51 72 90.
- 14 Brussel. Dagtocht door de bossen en in de vallei van de Train (Wavre). Vertrek: 9.00/14.00 u. kerk van Gistoux, linkerkant van de baan Wavre-Perwez (N43). Leiding: L. Ledoux (02/735 42 38) Mee te brengen: laarzen gewenst, piknik met drank. Einde: 17.00 u.
- 14 Demer en Dijle. Werkgroep botanie studie in eigen streek. Vertrek: volgens afspraak op 24.05.81. Wie nog wil aansluiten kan voor nadere inlichtingen bellen naar de leider van deze groep: Frans de Preter 015/51 33 75. Mee te brengen: flora's, loupe. Einde: 11.30 u. op de plaats van afspraak.
- 14 Demer en Dijle. Open wandeling. Vertrek: kerk van

- Wespelaar om 14.30 u. Leiding: A. en W. Bastiaens-Rits. Einde: omstreeks 17.30 u.
- 14 Gent. De werkgroep ornitologie in de Scheldevallei. Bijeenkomst om 9 u. aan de kerk van Zevergem.
 - 14 Hageland-Zuiderkempen. Busuitstap naar de Hoyoux. Vertrek: Aarschot Kristus-Koning 7.30 u. - Testelt Dr. Janssen 7.40 u. - Averbode gemeentehuis 7.45 u. - Diest-Euroshoe 8.00 u. Leiding: J. van Damme. Inschrijvingen bij W. Mulders tot 7 juni. Prijs: 275 F. (niet-leden 300 F.) - jongeren 150 F.
 - 14 Kortrijk. Ardennentocht in de streek van Matagne en Vierves. Verzameling op het marktplein van Philippeville om 8.30 u. Leiding: F. Claeys en M. Verstraeten. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, flora en vogelgids. Einde: 16 u. ter plaatse.
 - 14 Land van Waas-Noord. Gerichte tocht: „Kalk- en voedselrijke gronden: gebied van de Fondatie, Heernisse, Stekense Vaart, De Zuid-Lede, de Moervaart”. Samenkomst: 5 u. 's morgens (vroegmorgenekursie) aan de Coudenbornbrug (tussen Moerbeke en Klein-Sinaai, nabij de Boudelohoeve). Met de fiets. Enkele boterhammetjes zal je wel nodig hebben. Einde van de tocht 11 u.
 - 14 Jagersborg. Leiding: H. Geerinck en G. Pex. Bijeenkomst op de baan van Neeroeteren naar Maaseik om 10 u. Knapzak, drank en laarzen.
 - 14 Midden-Limburg. Wijvenheide. Vertrek: parking van het Heidestrand aan de weg naar Zolder om 8.00 u. Leiding: C. Onkelinx. Mee te brengen: laarzen en kijker. Einde: 12 u.
 - 14 Mol. Natuurwandeling Ossebroeken te Vorst. Trefpunt gemeentehuis Groot-Vorst om 9 u. Leiding: V. Verdonck. Mee te brengen: laarzen. Einde rond de middag.
 - 14 Netevallei. Natuurwandeling naar Hof van Riemen en Industriepark te Heist o/d Berg. Vertrek: begin Hof van Riemendreef, Lostraat (baan Heist-Lo-Heist-Goor) om 14 u. Leiding: M. Geens. Mee te brengen: kijker en stevig schoeisel. Einde: vertrekpunt 17 u.
 - 14 Noorderkempen. Uitstap naar Oostvaardersplassen (Ned.). Vertrek: kerk O.L. Vrouw Essen (centrum). 6 u. Leiding: F. Broos. Mee te brengen: knapzak. Einde: 20 u.
 - 14 Gewest Noord-Limburg Lommel, Hechtel, Eksel, Neerpelt, Overpelt. WA Netewandeling in Balen-Hulsen. Vertrek: 8.00 u. aan de kerk te Lommel-Kerkhoven. Leiding: J. Henderickx. Laarzen noodzakelijk.
 - 14 Schelde & Leie. Familiale natuurwandeling te Gavere en Dikkelfenne. Kennismaking met flora en fauna in de Scheldevallei. Vertrek: brug Gavere 14 u. Leiding: J. Vanheuserwyn. Mee te brengen: verrekijker, vogelgids, flora. Einde: omstreeks 17 u.
 - 14 Scheldeland. Voormiddagtocht naar de kreken van Zeeuws-Vlaanderen. Observatie van de vogels. Vertrek: markt Wetteren 7.30 u. Leiding: P. de Bruycker. Mee te brengen: verrekijker, laarzen, vogelgids.
 - 14 's Heerenbosch. Familiewandeling langs het tweede natuurspad te Malderen-Lippelo. Vertrek: hoek Lippelostraat-Kruisheide om 14.30 u.
 - 14 Westkust. „Kleiputten van Snaaskerke, spoorwegberm en Zoute Kreek. Vertrek: Canadaplein (gerechtshof), Oostende - 14 u. Albertmonument Nieuwpoort. Leiding: R. van Outryve.
 - 15 Demer en Dijle. Ledencontact Begijnendijk-Betekom in het oud gemeentehuis van Betekom aan de steenweg naar Gelrode om 20 u.
 - 15 Gewest Noord-Limburg. Hooi maaien en hooien op blok 2 in „Vloeiweide” om 8.00 u. Mee te brengen: zeis indien mogelijk.
 - 15 Demer en Dijle. Nachtzwaluwtocht. Vertrek: 21.30 u. vooraan de wijk Berkenhof, ongeveer ter hoogte van de spoorweg in de Langestraat te Wezemaal. Leiding: R. van Nuffel.
 - 15 Krekenland. Nachtzwaluwtocht naar Moerbeke. Vertrek: 20 u. op de markt te Assenede. Leiding: L. Bekaert.
 - 15 Leuven WA + WJ. Avondkursie Houtsnip. Vertrek: station Leuven Hoek Post 20.30 u. - Maria-Theresia kapel, Meerdaalwoud 20.45 u. Einde: 23.00 u.
 - 15 Mandelstreek. Avondwandeling Palingbeek. Vertrek: Polenplein 18 u. eigen wagens.
 - 20 Antwerpen-Centrum. Avondwandeling Kalmthoutse Heide voor de Nachtzwaluw. Vertrek: trefpunt Kalmthoutstation om 21 u. Leiding: W. Verschueren.
 - 20 Brussel. Nachtzwaluwtocht. 's Namiddags Demeren Dijlebroek. Na het avondmaal in een herberg, de Nachtzwaluwen. Vertrek: 16.00/20.00 u. kerk van Werchter. Leiding: S. en M. Silverans. Mee te brengen: laarzen, lunchpakket. Warme kledij 's avonds. Einde: 23-24 u.
 - 20 Herentals. Zegge te Geel. Vertrek: 16 u. poortje in Roerdompstraat. Leiding: A. Cools. Mee te brengen: laarzen. Einde: 19 u.
 - 20 Herentals. Avondtocht voor Nachtzwaluw. Vertrek: 21.15 u. op de nieuwe wijk tegenover de Snepkensvijver. Leiding: H. Franckx. Einde: 23 u.
 - 20 Kortrijk. Avondtocht op zoek naar de Nachtzwaluw in de streek van Hertsberge. We verzamelen op het kruispunt van de baan Kortrijk-Brugge met de baan Ruddervoorde-Hertsberge om 20 u. Leiding: Mr. Keukeleire. Mee te brengen: laarzen, vogelgids en kijker. Einde: ter plaatse 22.30 u.
 - 20 Land van Waas-Zuid. Avondtocht naar Moerbeke met als doel het observeren van de Nachtzwaluw. Samenkomst: aan het stadhuis te Sint-Niklaas om 19.30 u. of om 20 u. aan de vroegere jeugdhoeve Moerbeke. Leiding: E. Thoen. Einde: 23 u.
 - 20 Mortsel. Nachtzwaluwtocht naar Tessenderlo. Vertrek: station Oude-God 20 u. met privé wagens. Leiding: M. Tielemans. Einde: Mortsel 24 u.
 - 20 Nationale werkgroep botanie. Verkenning binnenduigebied Groenendijk tussen Oostduinkerke en Nieuwpoort. Samenkomst om 9 u. (en om 14 u.) aan de kerk van Oostduinkerke. Leiding: K. de Waele en R. van Outryve. Alle plantenliefhebbers welkom. Mee te brengen: flora's, zakloupe.
 - 20 Schelde & Leie. Avondtocht in de Scheldebeemden. Vertrek: Scheldebrug Zingem om 19 u. Leiding: J. Vanheuserwyn. Mee te brengen: verrekijker. Einde omstreeks 22 u.
 - 20 Schelde & Leie. Binnenduinentocht. Aansluiting bij Nat. Werkgr. Botanie. Determinatietocht in de omgeving van Oostduinkerke. Vertrek: voorverzameling aan Chevron, Gaverse Steenweg, Deinze om 7.30 u. of kerk Oostduinkerke om 9 u. en 14 u. Leiding: K. de Waele. Mee te brengen: loupe, flora's (de Lange, Heukels, Heimans). Einde: Oostduinkerke 17 u.
 - 21 Bree. Publieke wandeling naar Mariahof-Beek-Bree. Vertrek: 14 u. einde Mariahofstraat. Leiding: Faessen, Jacobs, Rutten. Einde: 17 u.
 - 21 Bree. Uitstap voor werkgroep ornitologie en botanie naar de verschillende gebieden - Mariahof - St. Martensheide - Stamprooierbroek. Vertrek: 7 u. gemeentehuis Bree. Einde: 11.30 u.
 - 21 Brugge. Bustrip naar de „Ronde Put” te Postel, het Reties Goor en de omgeving van Arendonk. Vertrek om 7 u. aan het station te Brugge. Busprijs: volw. 450 F., studenten 350 F. op PCR 000-0534662-95 van A. Keukeliere. Conservator Cuypers leidt in de „Ronde Put” - W. Sierens leidt ons door het Reties Goor en in Arendonk. Mee te brengen: laarzen, kijker en lunchpakket.
 - 21 Brussel. Dagtocht naar Aywaille op de Amblève (met afd. Halle). Rijke fauna en flora van oude steengroeven. Reservaat van Ardenne & Gaume. Vertrek: Brs. Zd. Goedereningang 06.45 u./Halle Possozplein 7.00 u. Prijs: 300 F. (WJA: 225 F.) vóór 14 juni op 000-0121017-56 Wielewaal Halle. Leiding: Afd. Halle (02/355 90 53). Mee te brengen: laarzen, piknik.
 - 21 Halle (in samenwerking met afd. Brussel). Bustocht naar Florzé (Aywaille). Rijke fauna en flora van oude steengroeven in een reservaat van Ardenne et Gaume. Prijs: 300 F. W.W. jongeren 225 F. Vertrek: Brussel-Z. (Goederenstation) 6.45 u. - Halle (Possozplein) 7 u. Inschrijven door storting van de

- reissom op P.R. 000-0121017-58 „De Wielewaal” Halle. Wie na 14 juni inschrijft gelieve te telefoneren naar 02/355 90 53. Mee te brengen: stevig schoeisel, piknik (geen drank), kijker.
- 21 Klein-Brabant. Namiddagtocht naar Vlassenbroek. Vertrek: 14 u. kerk Baasrode. Leiding: G. Hielegheems.
 - 21 Land van Waas-Noord. Wandeltocht. „De Saleghemkreek” te Meerdonk. Samenkomst: 14 u. café Groenendijk te Meerdonk (Sint-Gillis). Einde van de tocht: 17 u.
 - 21 Lier. Werkgroep botanie: bezoek aan vochtige gebieden. Vertrek: station Lier 8.30 u. Trefpunt 9 u. op markt van Herentals. Leiding: A. Cools. Mee te brengen: knapzak, laarzen, loupe en flora. Einde: Herentals 17 u.
 - 21 Mechelen. Exkursie tussen Walem en Duffel. Vertrek: station N.M.B.S. Mechelen 8.30 u. Leiding: K. Sterckx, L. van Oosterwijck. Einde: 12.00 u.
 - 21 Mandelstreek. Daguitstap naar Bray-Dunes. Vertrek: Polenplein 8.30 u.
 - 21 Netevallei. Uitstap met eigen wagens naar 't Torfbroek te Berg-Kamphenhout. Vertrek: torengedebouw (politie) Heist: 13.30 u. - café Flora en Fauna Berg: 14.30 u. Leiding: natuurgids. Mee te brengen: kijker en laarzen noodzakelijk. Einde: Fauna en Flora 17 u.
 - 21 Netevallei. Boswandeling in Averegten (Hallaar). Vertrek: grote parking om 10 u. Leiding: R. Vertommen. Mee te brengen: kijker, stevig schoeisel. Einde: grote parking 12 u.
 - 21 Scheldeland. Autobustocht naar de vooral botanisch rijke streek rond Givet. Inschrijving door storten van 250 F. (leden) of 300 F. (niet-leden) op rekening nr. 441-5509041-74. Vertrek: kerk Serskamp 7.45 u. markt Wetteren om 8 u. Leiding: J. van Stiegel. Mee te brengen: laarzen, gidsen, verrekijker.
 - 21 Vilain XIII. Leiding: M. Custers en G. Pex. Bijeenkomst aan het kasteel van Leut om 9.30 u.
 - 21 Het Panneveel en het Het Rietland. Leiding: A. Clement. Vertrek om 14 u. aan café Groenendijk te St. Gillis-Waas.
 - 25 Brugge. Avondwandeling in de duinbosjes van Den Haan. Vertrek: om 20 u. aan de watertoren van Den Haan. Leiding: D. van Daele en A. Keukeliere.
 - 25 Mechelen. Bezoek aan het Tivolipark. Vertrek: 19.30 u. Hoek Tivolibaar-Liersesteenweg. Leiding: J. Kiebooms. Einde: 21.30 u.
 - 25 Voorkempen i.s.m. Brechtse Heide. Plantentocht samenvloeiing Nete en Aa te Grobbendonk. Vertrek: 18.45 u. kerk Schilde-dorp - 19 u. watermolen.
 - 26 Lier. Nachtzwaluwentocht te Lichtaart. Vertrek: 20 u. aan 't café op de weg Herentals-Lichtaart aan de splitsing naar Olen. Leiding: H. Janssen. Mee te brengen: verrekijker. Einde: 23 u. aan bovenvermeld café.
 - 26 Mandelstreek. Avondwandeling Wildenborg. Vertrek: Polenplein 18 u. eigen wagens.
 - 27 Bree. Groenbal. Parochiaal Tehuis te Gerdingen. Aanvang 20 u. Inkom: gratis.
 - 27 Brussel. Maalbeekvallei te Grimbergen met haar verschillende molens. Vertrek: 13.30 u. parking Fenikshof (Sterrewacht Mira) te Grimbergen. Leiding: J. Masuy (02/269 61 82).
 - 27 en 28 Gent. Tweedaagse naar Cap Blanc-Nez o.l.v. F. Feremans. Biezondere aandacht voor orchideeën en flora. Deelnemers krijgen de nodige inlichtingen.
 - 27 Land van Waas-Noord. Wandeltocht: „Nachtzwaluwentocht te Moerbeke”. Samenkomst: 18.45 u. De Wal (baan Sint-Niklaas-Hulst) - 19.00 u. café De Gokker (kruispunt expressweg en de baan Moerbeke-Koewacht). Einde: rond middernacht.
 - 27 Leuven WJ. Hommeltocht. Vertrek: station Leuven ingang 7.10 u. - station Aarschot 7.45 u. Verplaatsing met de trein van 7.20 u. Leiding: O. Halflants. Einde: rond de middag.
 - 27 Lier. Bezoek aan het Hof van Boutersem te Zandhoven. Vertrek: 14 u. station Lier. Trefpunt: 14.15 u. ingang Boutersem. Leiding: J. Claes. Stevig schoeisel. Einde: 17.30 u. Hof van Boutersem.
 - 27 - 28 Mortsel. Gaumestreek (Luxemburg) met o.a. Torny. Prijs: 1.600 F. op 068-0847360-92 De Wielewaal, Parklaan 102, 2520 Edegem. Inlichtingen tel. 49 15 38.
 - 27 Schelde & Leie. Geleid bezoek aan de plantentuin van de R.U. Gent o.m. bezoek aan de serren, systematische tuin, kruidentuin. Vertrek: 14 u. aan de ingang van de plantentuin op hoek E. Clauslaan en Ledeganckstraat (rechtover Floraliënpaleis). Leiding: P. Cardon. Einde omstreeks 17 u.
 - 28 Demer en Dijle. Plantenwerkgroep. Studie in eigen streek. Zie 14.06.81.
 - 28 Kortrijk. In de duingebieden van onze west-kust. Verzameling om 8.15 u. op het marktplein van Veurne. Leiding: D. Dubois. Mee te brengen: laarzen, kijker, flora, vogelgids. Einde: 16.30 u. ter plaatse.
 - 28 Midden-Limburg. Kelchterhoef. Vertrek: kasteelhoeve om 9 u. Leiding: S. en E. Bloemen. Mee te brengen: laarzen en kijker.
 - 28 Gewest Noord-Limburg. Uitstap naar het „Mariahof” en het „Stamprooierbroek” te Beek-Molenbeersel. Vertrek: 8.30 u. aan de kerk van Beek. Leiding: A. Geuens en G. Jannis. Mee te brengen: laarzen en knapzak.
 - 28 Biezenhoed. Leiding: Victor Verdonck. Samenkomst ten huize van de konservator, Geelse baan 117 te Vorst-Kempen. Knapzak, drank en laarzen.

JULI 1981

- 1 Schelde & Leie. Natuurbeleving te Nokere. Vertrek: kerk Nokere 20 u. Leiding: W. Packet. Einde rond 22 u.
- 2 Hageland-Zuiderkempen. Nachtzwaluwenobservatie. Vertrek: abdij Averbode 21 u. Leiding: W. Mulders.
- 2 tot 11 Schelde & Leie. Buitenlandse busreis naar de Auvergne in Frankrijk. Nog 5 plaatsen vrij! Onmiddellijk contact opnemen bij interesse met leiding via briefje of met sekretariaat afd. Schelde (091/84 43 82). Leiding: P. van Ceunebroek, Berchemweg 52, 9700 Oudenaarde.
- 4 Leuven WA + WJ. Gelrode en omgeving. Vertrek: station Leuven hoek post - 14.00 u. Station Wezemaal. Leiding: B. van der Borcht. Mee te brengen: laarzen. Einde: 17 u.
- 4 Leuven WA + WJ. Avondexkursie Uilen. Vertrek: 21.30 u. station Oud-Heverlee. Leiding: B. Augustijns.
- 4 - 13 Lier. Afdelingsreis naar de Jura en La Dombes. Inlichtingen tel. 031/80.21.92. Leiding: H. Franckx.
- 4 Schelde & Leie. Scheldetocht (dagtocht). Vertrek: markt Oudenaarde om 9.30 u. Leiding: F. Delbeque. Mee te brengen: piknik, gidsen, verrekijker, loupes, potjes, netje. Einde: omstreeks 17 u.
- 5 Mol. Natuurwandeling Wolfsbergen te Balen. Bijeenkomst 8 u. kerk van Hulsen (Balen). Leiding: M. Janssen. Mee te brengen: laarzen. Einde: rond de middag.
- 5 Midden-Limburg. Libellenuitstap. Vertrek: Holsteenweg bij het natuurreservaat De Slangebeekbron om 13.30 u. te Zonhoven. Leiding: J. Moens. Mee te brengen: laarzen. Einde: 17 u.
- 5 Netevallei. Natuurwandeling naar Beerzelberg & Pelgrimshof. Vertrek: Sierschouwen de Backer (baan Heist-Putte) om 14 u. Leiding: M. Geens. Mee te brengen: kijker en stevig schoeisel. Einde: vertrekpunt 17 u.
- 5 Gewest Noord-Limburg WA + WJ. Geleide wandeling in „De Vloeiweide” te Lommel-Kolonie. Vertrek: 14.00 u. einde Koloniestraat. Leiding: Noordlimburgse natuurgidsen.

OPROEPEN TOT MEDEWERKING

Een hernieuwde aanpak van het fenologieonderzoek.

Enige tijd terug placht een wezenlijk aspekt van de lente het fenologieonderzoek te zijn, het noteren van de aankomst van onze zomergasten.

Jaarlijks verscheen een overzicht in Stentor en De Wielewaal, echter voor het laatst in 1976. Het achterwege blijven van een overzicht sindsdien heeft ernstige gevolgen gehad voor het onderzoek, dat in principe nog steeds bestaat: in 1979 bleef het aantal medewerkers beperkt tot 29, in 1980 tot 6! Een jarenlange traditie dreigde verloren te gaan. „Uit het oog, uit het hart”!

Op dit ogenblik zijn de achterstallige verslagen 1977 en 1978 in druk (of reeds verschenen wanneer u dit leest), alsook een syntese van tien jaar (1965-1974) onderzoek.

Deze oproep wil niet alleen het fenologieonderzoek in ere herstellen maar zelfs in een ruimer kader plaatsen: het op gang komen in onze streken van de voorjaars trek van alle soorten die niet in Vlaanderen overwinteren. Deze definitie is ruimer dan de aankomst van onze zomergasten, minder ruim dan het verschijnsel voorjaars trek in zijn totaliteit — dat o.a. het volledige **verloop** van de trek (ook de wegtrek van wintergasten) dient te beschrijven. In praktijk komt het voor het onderzoek niet neer op een andere aanpak, maar alleen op een aanzienlijke uitbreiding van het betrokken aantal soorten. Inderdaad werden in het verleden af en toe, wars van enige logika, soorten opgenomen als Rode Wouw, Visarend, Kraanvogel,... Vanaf nu worden die soorten, en vele andere, definitief in het onderzoek opgenomen.

Naast het klassieke lijstje zomergasten — Woudaapje, Zomertaling, Boomvalk, Kleine en Strandplevier, Grutto, Visdief, Zwarte Stern, Tortelduif, Koekoek, Nachtzwaluw, Gierzwaluw, Boeren-, Huis- en Oeverzwaluw, Boompieper, Gele Kwik, Tapuit, Roodborsttapuit, Paapje, Gekraagde en Zwarte Roodstaart, Nachtegaal, Blauwborst, Sprinkhaanrietzanger, Snor, Grote en Kleine Karekiet, Rietzanger, Bosrietzanger, Spotvogel, Zwartkop, Braamsluiper, Tuinfluiter, Grasmus, Fitis, Tjiftjaf, Fluiter, Grauwe en Bonte Vliegenvanger, Europese Kanarie en Wielewaal — willen we er nadrukkelijk op wijzen dat ook volgende soorten opgenomen zijn: Kwak, Purperreiger, Lepelaar, Ooievaar, Rode en Zwarte Wouw, Wespandief, Bruine en Grauwe Kiekendief, Visarend, Kwartelkoning, Porseleinhoen, Kraanvogel, Kwartel, Regenwulp, Kluut, Groenpootruiter, Bosruiter, Oeverloper, Krombek-, Kanoet-, Temmincks en Kleine Strandloper, Dwergmeeuw, Zwartkopmeeuw, alle sterns, Hop, Draaihals, Duinpieper, Roodkeelpieper, Boomleeuwerik, Engelse-Noordse- en Gewone Gele Kwik, (ondersoorten apart!), Rouwkwikstaart, Grauwe Klauwier, Beflijster en Ortoolaan en eventuele voorjaarswaarnemingen van Grote en Kleine Zilverreiger, Zwarte Ooievaar, Roodpootvalk, Klein en Kleinst Waterhoen, Poelruiter, Steltkluut, Griel, zeldzame sterns, Alpengierzwaluw, Grote Pieper, Bijeneter, Scharrelaar, Roodkopklauwier, Kleine Klapster, Roodsterblauwborst, Waterrietzanger, Berg-

fluiter, Withals- en Kleine Vliegenvanger, Cirlegors, e.a. Dergelijke soorten kunnen eventueel helpen de aankomst van de gewone soorten beter te begrijpen.

Wij ontvangen van bovenstaande soorten graag uw 1ste en 2de waarneming en de periode van algemene aanwezigheid in uw streek. Gebruik de plaatsnamen van vóór de fusies. Van plaatselijke overzichtjes verdient het aanbeveling ook de individuele basisgegevens door te sturen. Om een nieuwe medewerkerslijst samen te stellen willen wij vragen aan de geïnteresseerden zelf een typeformulier te bevragen bij ondergetekende. Wij willen ook een extra inspanning vragen uw gegevens van 1979 en 1980 nog in te sturen, om de continuïteit van het onderzoek niet te breken. Streefdata voor 1979 en 1980 15 juli, voor 1981 15 september.

Bij voorbaat dank voor de massale medewerking.

Guido Rappé, Cootveld 3, 9131 Beervelde.

Broedende Blauwe Reigers in België.

Over het huidige broedbestand van de Blauwe Reiger in België zijn weinig konkrete gegevens voorhanden. Een laatste overzicht is reeds meer dan 15 jaar oud.

In de meeste West-Europese landen worden regelmatig inventarissen van broedende reigers opgemaakt. Om de leemte in ons land enigszins aan te vullen zal getracht worden een volledig overzicht te verkrijgen van broedende reigers in België in 1981. We doen hiervoor beroep op uw medewerking. Iedereen die waarnemingen heeft van broedende Blauwe Reigers in zijn/haar streek zou ons veel plezier doen, indien hij/zij deze gegevens zou willen doorsturen naar onderstaand adres. Vooral gegevens van totaal aantal nesten en aantal bezette nesten met nauwkeurige plaatsaanduiding worden met dank ingewacht. In het najaar zal hiervan een rapport ter publikatie worden opgemaakt. Oudere gegevens zijn uiteraard ook welkom.

Mej. J. van Vesseem, Laboratorium voor Systematiek en Ecologie, Zoölogisch Instituut, Naamsestraat 59, 3000 Leuven.

Blauwe Reigers met kleurmerken.

In het kader van een onderzoek naar de ekologische relaties tussen reigerkolonies en hun omgeving werden in het broedseizoen 1981 in verscheidene kolonies in België Blauwe Reigers gemerkt met kleurringen. Deze ringen hebben verschillende kleuren (wit, geel, rood, groen, blauw) en werden soms in combinaties aangebracht. Aan sommige van deze ringen is een groen vlaggetje bevestigd met een nummer bestaande uit drie cijfers. De vogels werden tevens geringd met een metaalring van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen te Brussel. De bedoeling van dit merken is na te gaan hoe de vogels zich verspreiden na het broedseizoen en of er een getrouwheid aan de vogels bestaat aan de kolonie en aan de gebruikte voedselgronden. Wij doen dan ook beroep op al diegenen die in het veld een dergelijke gemerkte reiger

opmerken om nauwkeurig te noteren, waar deze vogel zich bevond (datum, plaats, provincie, biotoop), en waarmee hij gemerkt was (kleur van de ring, cijferkombinatie van de vlag) en, eventueel het gedrag van de vogel en of hij alleen was of zich in groep bevond. Deze gegevens worden met dank ingewacht op onderstaand adres. Aan elke inzender zal een kort rapportje gezonden worden betreffende de herkomst van de door hem/haar waargenomen vogel. Tevens is het de bedoeling geregeld een kort rapportje te publiceren met de verzamelde gegevens, teneinde aan te tonen dat er met de verzamelde gegevens wel degelijk gewerkt wordt. Met veel dank bij voorbaat aan alle medewerkers.

J. van Vessem, Laboratorium voor Systematiek en Ecologie, Naamsestraat 59, B-3000 Leuven.

Inventaris broedparen steltlopers in Vlaanderen.

Alle medewerkers aan dit project worden vriendelijk verzocht hun resultaten in te sturen, ofwel via de Lokale Ornithologische Koördinatoren, ofwel via de verantwoordelijken van plaatselijke Werkgroepen voor Ornithologie, ofwel rechtstreeks naar één van de nationale koördinatoren: Apr. H. Voet, Oude Baan 5, 2070 Ekeren (031/45.68.23) - Dr. H. Meeus, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout (014/41.57.58).

NIEUWE UITGAVEN - JUNI 1981

- Mennema J., A.J. Quené-Boterbrood en C.L. Plate, 1980. Atlas van de Nederlandse flora, deel 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Met medewerking van F. Adema, R.W.J.M. van der Ham, Th. A. Hattink, P. Heukels, P. Smit, B.J.M. Verschoof en E.J. Weeda. Uitgeverij Kosmos, Amsterdam, 226 p. 990 F
- De Wielewaal, Natuurkrant. Een uitgave van de Propagandawerkgroep. 10 F
- Scott W., 1980. Bijenhouden. Een handleiding voor liefhebbers. Oorspronkelijke titel: Backyard Beekeeping (1977). Kosmos, Amsterdam, 88 p. 275 F
- Tercafs R., E. Thiernesse, F. Seymus, 1981. Toeristische gids voor de Ardennen. Grotten - Wandelingen - Reservaten - Wildparken - Rivieren. De Nederlandsche Boekhandel, 176 p. 395 F
- J.T. De Smidt en M.J.C. Kolvoort, 1981. De Nederlandse Heidevegetaties. Wetenschappelijk mededelingen K.N.N.V. 144. K.N.N.V., Hoogwoud, 86 p. 150 F
- Wetzel T., G. Lutze, F. Mende, 1978. Die Brachfliege (*Leptohylemyia coarctata*). A. Ziemsen Verlag, 72 p. 110 F
- Baker. Fruit, pitvruchten, steenvruchten, zuidvruchten, noten en kleinfruit. Groenboekrij. Kleur. 192 p. 310 F
- Hollom, 1980. Popular Handbook of rarer British Birds. Witherby. 190 p. 960 F
- Bub H., P. Herroelen, 1981. Lerchen und Schwal-

- ben. Die Neue Brehm Bücherei 540. A. Ziemsen Verlag, 122 p. 198 F
- Jensen & Kirkeby, 1980. The Birds of the Gambia an annotated checklist and guide to localities in the Gambia. Aros nature guides, 284 p. 950 F

DE MINISTER VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP KLASSEERT ...

- Landschap 'Het Groot Schijn'

Deze Schijnvallei strekt zich uit over de gemeenten Wommelgem, Wijnegem en Ranst. Het is een open landschap dat zich vooral in Wommelgem als een landbouwzone voordoet. Het gebied wordt bedreigd door de voortgaande verstedelijking van het omliggende gebied en de landbouwzone dient dringend beschermd te worden tegen allerhande speculatieve bedoelingen.

- 'Omgeving van de Houten Molen'

Dit landschap te Zingem vormt de hoogste kam van de heuvel tussen Schelde en Leie. Behalve de molen en het eeuwenoude molenhuis (18e eeuw) is dit landschap volledig onbebouwd en het gezicht overspant er vele tientallen kilometers. Het landschapspatroon is er ten minste tweeduizend jaar oud, nl. de prehistorische Keltische kouter van de landbouwnederzetting Uscia (Huise).

- Landschap 'De Schorren van de Durme'

Dit rivierschorrenreservaat wordt bedreigd door de geplande afsluiting van de Durme. Deze afsluiting heeft tot gevolg dat de getijdenwerking, waardoor de schorren worden in stand gehouden volledig zou wegvallen. Deze schorren zijn een rust- en foeraergebied voor heel wat vogelsoorten.

- 'Het Sas' te Bornem

Dit ongeschonden 13de eeuwse Scheldelandschap, dat tevens een waterbouwkundig monument is, wordt met vernieling bedreigd ingevolge geplande dijkwerken. Het gewestplan betitelt het geheel gebied als natuurgebied en kent juist aan de sluiskil, de dijken en de schorren rond het Sas de hoogst mogelijke waarde toe.

- Landschap 'Het Dorent-Nelebroek'

Dit gebied, gelegen te Zemst en Vilvoorde, fungeert als een scherm voor de Vilvoordse industriezone. In dat opzicht is het een testgebied bij uitstek waar men kan nagaan hoe de natuur reageert op bezoedeling.

- Het 'Golfterrein' te Knokke-Heist

Op dit terrein komen nog enkele zeer zeldzame wettelijk beschermde planten voor alsook plantensoorten die typische voorbeelden zijn van de binnenduinvegetatie.

- De 'Kreken' te Assenede

Zij maken deel uit van het krekengebied van Noord-Oost-Vlaanderen, dat op zijn beurt een geheel vormt met het krekengebied van Zeeuws-Vlaanderen.

- Landschap 'De Grote Heide'

Dit gebied, gelegen te Kasterlee-Lichtaart, maakt deel uit van het natuurgebied gevormd door de Bosbergen, de Kruisberg, de Heiberg, het Zwarte Ven, de Witte Bergen, de Hoge Berg, Schoutenheide, Schepkensvijver en het Zwarte Water (dat onlangs werd gerangschikt).

- Landschap 'Het Park van de Oostelijke Jeker'
Het park, gelegen te Tongeren, en ook wel 'kevie' genoemd, herbergt een rijk gevarieerde beemd- en moerasvegetatie en zeldzame vogelsoorten. De waarde van dit gebied ligt op het vlak van de hydrografie, de ornithologie, de vegetatie en de openluchteducatie.

Verder noteren we nog het klasseren van de eiken-dreef 'Kastanjelaan' die het domein Zevenbergen begrenst te Ranst en het boshuisje in het beschermd gebied 'Het Zoerselbos'.

Overgenomen uit Info-Leefmilieu 1981/1

LOKALE ORNITOLOGISCHE KOORDINATOREN (LOK) (rangschikking volgens postnummer)

Brussel-Oost : D. Sonck, Vossenlaan 3, 1150 Brussel
(02/771 66 43)

Brussel : E. Callebaut, Achtbunderstraat 20, 1850 Grimbergen (02/267 92 44)

Antwerpen (N-0) : H. Voet, Oude Baan 5, 2070 Ekeren
(031/45 68 23)

Noorderkempem : F. van Meel, Hofstraat 59, 2190 Essen
(031/67 29 62)

Voorkempem : F. Demey, Vennebosstraat 28, 2230 Schilde
(031/83 24 86)

J. Snoeckx, Turnhoutsebaan 32, 2230 Schilde
(031/53 89 30)

Turnhoutse Kempem : L. Matthé, Snepkenshof 47,
2451 Lichtaart (014/21 83 85)

Lier : Y. Peeters, Antwerpsestraat 132, 2500 Lier
(031/80 21 92)

Netevallei : S. Wuyts, Mechelsesteenweg 194, 2598 Itegem.

Land van Waas : T. Temmerman, Negenoostraat 3,
2648 Steendorp (031/74 22 57)

Klein Brabant : E. Pintens, Kerkstraat 10, 2660 Willebroek.

Mechelen : W. Beullens, Pareipoelstraat 38, 2800 Mechelen (015/41 52 46)

Leuven : R. Hermans, Blijde Inkomststraat 130, 3000 Leuven.

Lommel : A. Geuens, Pundershoekweg 32, 3588 Eksel-Hechtel (011/73 57 44)

Zuid-Limburg : J. Gabriëls, Siemersteeg 10, 3751 Munsterbilzen (011/41 34 09)

Midden-Limburg : C. Onkelinx, Collegestraat 10, 3950 Beringen

Diksmuide : B. Mazijn, Begonialaan 6, 8160 Diksmuide

Brugge : M. Pottier, Woudweg naar Zedelgem, 8221 Snellegem (050/81 21 56)

Knokke-Heist : T. de Schuyter, Keuvelhoekstraat 75, 8300 Knokke-Heist 1

Oostende (VWG-Oostende) : L. Boudolf, Aartshertoginnestraat 5, 8400 Oostende (059/50 17 24)

Westkust : J. Gaytant, Zeelaan 89, 8460 Koksijde (058/51 19 21)

Veurne : P. de Groote, Klinieklaan 4, 8480 Veurne

Schelde-Leie (Gavers) : G. Schamelhout, Westdorp 45, 8573 Tiegem (056/68 83 86)

Gent : F. Daeneynt, Tinnen Potstraat 35, 9000 Gent (091/21 64 04)

Scheldeland (Ornis scaldiensis) : L. Caeckebeke, Cooppallaan 9, 9200 Wetteren (091/69 37 44)

Denderland : R. Sienaert, Kapelleveldstraat 43, 9420 Mere (053/77 62 60)

Geraardsbergen (BJN) : E. de Waele, N. de Beckstraat 3, 9507 Everbeek (055/42 37 40)

Schelde-Leie (Scheldevallei) : J. Vanheuverwijn, Klonkeveld 1, 9751 Asper

Schelde-Leie (Vlaamse Ardennen) : N. Desmet, Koke-reelstraat 11, 9690 Kluisbergen.

Scheldevallei (De Stern) : L. Galle, Veldstraat 14, 9721 Zevegem

Schelde-Leie (Interfluvium) : G. Colembie, Leistraat 3, 9770 Kruishoutem (091/83 51 95)

DE WIELEWAAL DE GROOTSTE VERENIGING VOOR STUDIE EN BESCHERMING VAN DE VOGELS EN DE NATUUR IN VLAANDEREN. HELP ONS NOG GROTER WORDEN BRENG EEN NIEUW LID AAN!

snel uitknippen en opsturen naar De Wielewaal Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Naam :

Voornaam :

Adres : straat nr :

postnr Gemeente

wenst lid te worden van De Wielewaal en stort 350 F (*) op rekening nr. 000-0319785-73 van De Wielewaal, Graatakker 11 2300 Turnhout.

Het nieuwe lid, dat wij van harte welkom heten, werd aangebracht door :

.....

* Nederland 400 F

Strandwerkgroep

De strandwerkgroep is een pas opgerichte vereniging die zich tot doel stelt de studie van fauna en flora van onze mariene en brakke wateren te bevorderen.

Ze is gegroeid uit de vaststelling dat :

- * het voorkomen van dieren en planten uit het zoute milieu in ons land zeer slecht gekend is;
- * op plaatselijk vlak toch interesse bestaat;
- * eventuele belangwekkende vondsten door het fragmentaire karakter ervan meestal verloren gaan.

De STRANDWERKGROEP wil dit verhelpen door belangstellenden met elkaar in contact te brengen.

De werkgroep staat open voor iedereen, jong en oud, die speciale interesse heeft voor wieren, zeeanemonen, kwallen, schelpen, inktvissen, krabben, zeesterren, zeevissen, ...

Haar werkterrein beslaat de Vlaamse kust, met inbegrip van brakke estuaria en binnenwateren.

De STRANDWERKGROEP wil haar doelstellingen met eenvoudige hulpmiddelen en op populair-wetenschappelijk niveau nastreven door :

- * het verzamelen, centraliseren en periodiek publiceren van originele waarnemingen betreffende mariene fauna en flora;
- * het organiseren van eigen strandexkursies en/of -weekends en binnenhuisactiviteiten onder begeleiding;
- * het uitgeven van een driemaandelijks tijdschrift met, naast algemene informatie, ook natuurhistorische artikels van de leden zelf; vooral naar dit laatste zal gestreefd worden;
- * het ter beschikking stellen van bevoegde gidsen voor particuliere verenigingen.

Daarom doet de vereniging een oproep aan alle geïnteresseerden om zich als lid op te geven door storting van 120 F. op

rekeningnr 001-1091291-20

t.a.v. de STRANDWERKGROEP

Cootveld 1A

9131 BEERVELDE

Hogere bedragen worden in dank als gift aanvaard. Leden ontvangen het tijdschrift gratis.

Kontaktadressen :

F. Kerckhof	Frere Orbanstr. 309	8400 Oostende
		(059/70 84 70)
A. Huysseune	Muinkkaai 94	9000 Gent
G. Rappé	Cootveld 1A	9131 Beervelde
		(091/675834)

Benegora-leefmilieu (Belgisch Nederlands grensoverleg Regio Antwerpen)

Op zaterdag 6 juni heeft te 13.30 u. het jaarlijkse kongres plaats van Benegora. Het thema voor dit jaar is : „Grenzen aan probleemafval ?”. Op die dag zal tevens een lijvige publikatie met dezelfde titel worden aangeboden, die uitvoerig ingaat op de feiten inzake probleemafval. De toegang tot het kongres is kosteloos.

Na een inleiding van Benegora-sekretaris Ben de Klerk, volgt een paneldiskussie onder de leiding van Benegora-voorzitter Paul Staes, waaraan deelnemen :

- namens de **industrie** : ir. P.J.M. Teunissen, directeur bij Shell Nederland Chemie N.V.; ir. J.J.M. Van der Horst, directeur bij de Waterleidingmaatschappij Noord-West Brabant N.V.; de heer L.Lhonneux, voorzitter van de Kamer van Koophandel en Nijverheid van Antwerpen;
- namens de **milieugroepen** : dr. Lucas Reynders, hoofd afdeling milieubescherming van „Natuur en Milieu”; Eddy Stuer van het Nationaal Aktiefront tegen Afvalmisdriven;
- namens de **wetenschap** : prof. F.A.M. De Haan, Vakgroep Bodemkunde van de Landbouwhogeschool te Wageningen; prof. P.Schepens, Labo voor Toxicologie, departement farmacie, fakulteit geneeskunde UIA;
- namens de **overheid** : drs. A.W. Brugman, gedeputeerde voor milieuzaken van de provincie West-Brabant; dr. K. Poma, volksvertegenwoordiger, oudstaatssekretaris voor leefmilieu.

Paul Staes, Algemeen voorzitter Benegora

**STEUN UW VERENIGING IN HAAR STRIJD OM
NATUURBEHOUD
IN VLAANDEREN
BRENG NIEUWE LEDEN AAN!**

28ste Nationale Natuurbeschermingsdag

De 28ste Nationale Natuurbeschermingsdag van het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming gaat dit jaar door in Vlaanderen, namelijk te St. Pieters-Rode op 20 september 1981, onder het thema „NATUUR-BEHoud EN WATERBEHEER”. Iedereen die op een of andere manier wil meewerken kan informatie bekomen op het sekretariaat van de 28ste Nationale Natuurbeschermingsdag : Natuur en Landschap, Gilainstraat 1, 3300 Tienen (016/814078).

Handboek voor vogelinventarisatie

Reeds enige tijd funktioneert, onder auspiciën van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN), Nederland, een werkgroep die zich tot taak stelt het vervaardigen van een handboek voor vogelinventarisatie. In deze werkgroep hebben zitting vertegenwoordigers van Staatsbosbeheer, RIN, SOVON en Vogelwerkgroep Grote Rivieren. Het sekretariaat berust bij R.G.M. Kwak, afdeling Landschapsekologie, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Kasteel Broekhuizen, Leersum, Nederland. Het handboek omvat zowel de inventarisatie van broedvogels als tellingen van vogels buiten de broedtijd, zoals tellingen op slaapplaatsen, trektellingen, watervogeltellingen, wadvogeltellingen en tellingen gedurende de winter in meer besloten landschap. Er wordt aandacht besteed aan kwalitatieve en kwantitatieve technieken, aan de invloed van allerlei factoren op het inventarisatieresultaat en aan het verwerken en rapporteren van gegevens. Een belangrijk deel van het boek zal in beslag worden genomen door korte besprekingen per soort waarin worden aangegeven: de beste telmethoden, beste telperiode, specifieke problemen e.d. De werkgroep zal voor het opstellen van deze besprekingen per soort een aantal ornitologen om suggesties vragen. Eenieder die kwantitatieve gegevens heeft over gedragingen van vogels die van belang zijn voor het tellen wordt verzocht contact op te nemen met de

sekretaris van de werkgroep. We denken daarbij vooral aan veranderingen in het gedrag in de loop van de dag en in de loop van het seizoen en aan het effect van weersomstandigheden en waarnemersverschillen. Ook gegevens over allerlei telfouten zijn welkom.

Werkgroep Handboek Vogelinventarisatie.

Nieuws van het Belgisch avifaunistisch homologatie comite (BAHC)

Lijst nr. 3 van waarnemingen die wegvallen wegens foutieve publikatie of foutief gedetermineerde soort.

Ruigpootbuiszard, *Buteo lagopus* : 9 oktober 1979 Mol (Wielewaal 46 : 79) en 9 december 1979 (Wielewaal 46 : 365, 303); foutieve publikatie in het Mededeliingsblad van afd. Turnhout. Het gaat niet om een Ruigpootbuiszard.

Smelleken, *Falco columbarius* : 11 augustus 1977 Mol-Postel (Wielewaal 45 : 40); foutieve publikatie.

Lachstern, *Gelochelidon nilotica* : najaar 1977 Nieuwpoort, in het totaal 13 eks. waargenomen; waarneming valt weg wegens het ontbreken van bijzonderheden.

Tortel, *Streptopelia turtur* : 23 maart 1979 lokaliteit en waarnemer onbekend; waarneming valt weg.

Gele kwik, *Motacilla flava* : 14 december 1980 Gistel 2 eks.; waarneming herroepen door waarnemers.

P. Herroelen, sekretaris BAHC

Ondersoorten en tussenvormen bij de Gele Kwik

„Ondersoorten en tussenvormen bij de Gele Kwik, *Motacilla flava*”, is de titel van een uitvoerig artikel (12 blz) dat de kenmerken bevat van de 6 ondersoorten die in West-Europa kunnen voorkomen. Deze studie werd gepubliceerd in *Ornis Brabant* nr 87 (1981/1) en is ook voor niet-leden verkrijgbaar tegen 40 F (50 F voor het buitenland) te betalen op rekeningnummer 422-3300691-37 van *Ornis Brabant*, Van Asschestraat 33, B-1910 Melsbroek.

DE WIELEWAAL DE GROOTSTE VERENIGING VOOR STUDIE EN BESCHERMING VAN DE VOGELS EN DE NATUUR IN VLAANDEREN. HELP ONS NOG GROTER WORDEN BRENG EEN NIEUW LID AAN!

snel uitknippen en opsturen naar De Wielewaal Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Naam :

Voornaam :

Adres : straat nr :

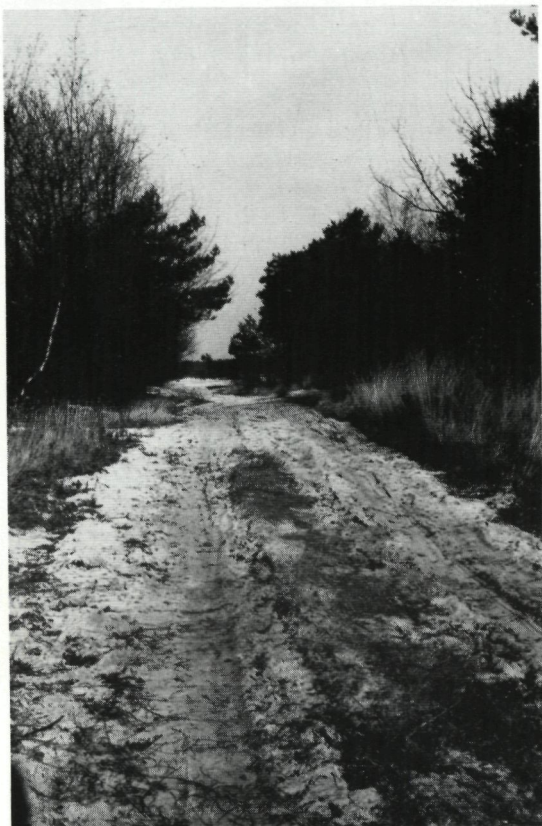
postnr Gemeente

wenst lid te worden van De Wielewaal en stort 350 F (*) op rekening nr. 000-0319785-73 van De Wielewaal, Graatakker 11 2300 Turnhout.

Het nieuwe lid, dat wij van harte welkom heten, werd aangebracht door :

.....

* Nederland 400 F

Schansheide, Mol.

Foto: H. Meeus

uitging naar behoud en bescherming van het biologisch patrimonium — fauna en flora.

Gaandeweg, en onder impuls van de vanouds bestaande en van de nieuw opgerichte verenigingen en van universitaire instellingen, is het begrip natuur en natuurbescherming aanzienlijk verruimd.

Aan de Rijksuniversiteit Gent werd een afdeling Oecologie opgericht onder leiding van Professor Dr. J. Hublé.

Intussen had, in 1972, het Ministerie van Nederlandse Kultuur, een lijvig en eveneens fraai geïllustreerd compendium uitgegeven van de Beschermde Landschappen in het Vlaamse landsgedeelte.

De begrippen ecologie, ecosysteem werden gemeengoed, vanzelfsprekend bij vele biologen, maar ook in kringen van natuurminnaars en -beschermers.

Van officiële zijde werden domaniale reservaten opgericht. De gegevens van de floristische kartering van het land werden op ruime wijze benut in de tweede uitgave van de Nouvelle Flore de Belgique (1978).

In navolging van wat in Groot-Brittannië was geschied, werd in België, gedurende vijf jaar het Atlas-projekt doorgevoerd: een status van het voorkomen en de populatiedichtheid van al de Belgische broedvogels.

Sedert jaren worden tevens jaarlijks internationale waterwildtellingen gehouden.

Momenteel bestaat eveneens een inventarisatie van het kunstpatrimonium.

Het begrip is niet meer beperkt tot planten en dieren — het is de omgeving waarin wij leven, het leefmilieu (Fr. environnement) die thans de volle aandacht krijgt: planten- en dierenwereld, landschap, monumenten strictu sensu (getuigen van het verleden).

Dank zij de medewerking van officiële en privé-verenigingen, worden nu aan de hand van al deze verspreide gegevens, aan de verantwoordelijke beleidsinstanties, behoorlijk gedocumenteerde dossiers voorgelegd die, soms op vrij grote schaal (en gelukkig maar ook over de taalgrens heen) gemotiveerde beschermingsmaatregelen mogelijk maken: ik denk in dit verband bijvoorbeeld aan het projekt *Natuurpark Dijleland*.

Beschermingsmaatregelen in de wetgeving

Buiten de oprichting van nieuwe reservaten zijn in de loop van de laatste jaren en dank zij de betere kennis van de bestaande noden, van rijkswege specifieke beschermingsmaatregelen getroffen:

1. Afschaffing van de eendenjacht met punt en eendenroer op de Schelde.
2. Zo goed als volledige afschaffing van de vogelvangst.
3. Volledige bescherming van de dagroofvogels.
4. Bescherming van 'n aantal zoogdieren, reptielen en plantensoorten.
5. Beperking van het jaagbaar waterwild.

Aanhangsel

Ten behoeve van wie zich verder wenst te oriënteren in deze boeiende materie, geven we enkele kontaktadressen geput deels uit de hiervoren genoemde brochure „De natuurreservaten in België”, deels uit het januari-nummer van de v.z.w. De Wielewaal.

Officiële organen voor Natuurbehoud.

Organen voor advies op regeringsvlak.

1. De Hoge Raad voor de domaniale natuurreservaten en de natuurbescherming (Ministerie van Landbouw)
Sekretariaat: Bestuur van Waters en Bossen, Bischoffsheimlaan 32, 1000 Brussel.
2. De Dienst voor de Natuurbescherming bij het Bestuur van Waters en Bossen (Ministerie van Landbouw)
Zetel: Bestuur van Waters en Bossen, Bischoffsheimlaan 32, 1000 Brussel.

3. De Koninklijke Kommissies voor Monumenten en Landschappen (Ministeries van Cultuur)
Zetel: Jozef IIstraat 30, 1040 Brussel.

Organen voor studie en navorsing.

1. De Dienst van de Nationale Survey bij het Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening (Ministerie van Openbare Werken)
Zetel: Wetstraat 155, 1040 Brussel.
2. De Afdeling voor Ekologie en Natuurbescherming van het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen (Ministerie van Nationale Opvoeding)
Zetel: Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 31, 1040 Brussel.
3. De Opvoedkundige Dienst van de Nationale Plantentuin (Ministerie van Landbouw)
Zetel: Koninklijke straat 236, 1030 Brussel.

Private verenigingen voor natuurbehoud.

1. Nationaal Verbond voor Natuurbescherming v.z.w. Italiëlei, 84, 2000 Antwerpen.
2. Le Centre d'Education pour la Protection de la Nature.
Sekretariaat: de h. G.H. Everaerts, Sentier de la Bruyère à Sart-Moulin, 1420 Braine-l'Alleud.
3. Het Coördinatie Comité voor de Bescherming der Vogels
Sekretariaat: de h. B. Roeyers, p/a Durentijdelei, 8, 2130 Brasschaat.
4. Les Amis de la Fagne v.z.w.
Sekretariaat: Avenue Peltzer, 25, 4800 Verviers.
5. Ardenne et Gaume v.z.w.
Sekretariaat: Sqaure Marguerite, 1, Bte 89, 1040 Brussel.
6. Aves v.z.w. Société d'études ornithologiques.
Sekretariaat: rue de la Cambre, 16, Bte 2, 1200 Brussel.
7. Belgische jeugdbond voor Natuurstudie (B.J.N.)
Sekretariaat: Ommeganckstraat, 26, 2000 Antwerpen.
8. De Belgische Natuur- en Vogelreservaten, v.z.w.
Sekretariaat: Vautierstraat, 31, 1040 Brussel.
9. Centrum voor Natuurbeschermingseducatie v.z.w.
Sekretariaat: de h. G. van Steenberghe, Ommeganckstraat, 26, 2000 Antwerpen.

10. Groupement européen des Ardennes et de l'Eifel - Commission des Réserves Naturelles v.z.w.
Sekretariaat: rue Léonard de Vinci, 8, 1040 Brussel.
11. Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen N.V.
Sekretariaat: Koningin Astridplein, 26, 2000 Antwerpen.
12. Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedschoon v.z.w.
Sekretariaat: Koningin Astridplein, 24, 2000 Antwerpen.
13. Natuurbeschermingsactie Limburg.
Sekretariaat: Dr. R. Neven, Grevensweg, 7, 3640 Eisden.
14. Liga van de Vrienden van het Zoniënwoud v.z.w.
Sekretariaat: de Smet de Nayerlaan, 581, 1020 Brussel.
15. De Wielewaal v.z.w. Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie.
Sekretariaat: Graatakker, 11, 2300 Turnhout.
16. Bond Beter Leefmilieu (B.B.L. Vlaanderen). Aarlenstraat, 25, 1040 Brussel.
17. Stichting Leefmilieu.
Rockoxhuis, Keizestraat, 8, 2000 Antwerpen.
18. De Vrienden van Heverleebos en Meerdaalwoud, v.z.w.
Naamsesteenweg, 492, 3030 Heverlee.
19. W.W.F. Pandaclub.
Scheepmansstraat, 9, 3031 Oud-Heverlee.
20. Vlaamse Bosbouwvereniging, v.z.w.
Geraardbergsesteenweg, 123, 9231 Gontrode.
21. Nationaal Geografisch Instituut (Stafkaarten).
Abdij ter Kameren, 13, 1050 Brussel.

De dertiende Internationale Boekenbeurs (Brussel Rogiercentrum 14 tot 22 maart 1981) had als tema: De Natuur en haar Bescherming.

Bovenstaande tekst verscheen als voorwoord in de te dier gelegenheid uitgegeven catalogus.

De inrichters gaven verlof tot publikatie in De Wielewaal.

Dr. Fr. Grootaers, Beukenlaan 40, 3030 Heverlee.

Vlaanderen aan de eer in... Nederland.

Op zichzelf geen alledaags feit. Zeker niet op het terrein van de natuur- en vogelbescherming. Nederland heeft immers sinds 3 generaties een ruime belangstelling voor de natuur. De Stichting Kritisch Faunabeheer, zowat de meest progressieve Nederlandse natuurbeschermingsorganisatie, reikt haar onderscheiding „De Gouden Kraai” enkel uit aan personen of verenigingen met uitzonderlijke verdiensten.

Dit waren tot hertoe de grootste Nederlandse vereniging „Natuurmonumenten” en de heer Ruiter na 40 jaar dienst als dynamisch topambtenaar bij de Nederlandse Dienst Faunabeheer. Dit jaar ontving de Vlaamse minister Marc Galle deze onderscheiding, omwille van zijn natuurbeschermings- en jachtbeleid. De Vlaamse jachtwetgeving is immers een voorbeeld geworden in West-Europa. Minister Galle ontving de „Gouden Kraai” uit de handen van Drs. H. Gallacher, voorzitter van de Stichting Kritisch Faunabeheer en auteur van talrijke ornitologische werken.

persmededeling CCBV

De kleiputten van Zandvoorde bedreigd

door Vogelwerkgroep Oostende

Situering en aktualiteit.

Op de drempel van ons Vlaams polderland, een paar kilometer van de Noordzee verwijderd, ligt een bevoorrecht gebied voor onze polderfauna en meer bepaald voor de waad-, water- en rietvogels van bij ons: de kleiputten te Snaaskerke. Deze kleiputten zijn ongeveer 10 hectare groot en mogen niet betreden worden (privaat domein). Men heeft echter een goed overzicht van een deel van dit gebied vanop de weg.

Deze wat de oppervlakte betreft niet zo grote water- en slijkplassen met hun sterke rietbegroeiing, open watergedeelten, talrijke uitermate voedselrijke slikplaatjes, weelderige oevervegetaties en plaatselijke dichte wilgenstruwelen, vormen in het ietwat eentonig Snaaskerks kultuurlandschap zulk een rijk stuk fauna en flora dat we voor wat onze kuststreek betreft gerust van een uiterst belangrijk natuurlandschap kunnen spreken. Hiervan is tot op heden noch waarde noch betekenis voldoende gekend of althans onderkend.

De laatste ontwikkelingen inzake de toekomstige bestemming van de Snaaskerkse kleiputten zijn op zijn zachtst uitgedrukt alarmerend. De Waterzuiveringsmaatschappij van het Kustbekken (W.Z.K.), de U.C.B. en de klei-ontginners van de steenbakkerij willen eerst op grote schaal aan

zandwinning doen in het kleiputtengebied. Zand is een belangrijke basisgrondstof, goedkoop te ontginnen en zeer rendabel op de markt te brengen. Daarna wil de W.Z.K. haar chemische afval in grote hoeveelheid dumpen in Snaaskerke. Dit nieuw chemisch storten zou starten rond de maand juni 1981.

Indien daar nog een laag teel- of polderaarde wordt opgelegd is meteen aan de eisen van het gewestplan voldaan. Dit bepaalt immers dat het terrein na ontginning weer landbouwgrond moet worden. De vraag blijft of het in de hedendaagse tijd nog kan of mag dat zo'n natuurplek dichtgedumpt wordt. Vogelwerkgroep Oostende publiceerde eind 1980 een tussentijdse avifauna van dit zeer interessant gebied. Het is onze vurige wens dat deze bescheiden doch wetenschappelijk gefundeerde avifauna, waarvan deze bijdrage een samenvatting is, de totale vernietiging van de kleiputten van Zandvoorde kan voorkomen.

Historiek.

Aankankelijk, eeuwen geleden, ontgonnen onze kustbewoners op artisanale wijze de rijke turfslag rond Snaaskerke (nu Groot-Gistel). Maar met de technische vooruitgang graafde men iets dieper en werd de steek beroemd en gekend voor zijn „Argile d'Ostende”: beste kleiaarde, die tot ver

buiten de grenzen verkocht werd. Deze oorspronkelijk Duinkerkaanse klei kreeg eeuwen vóór onze tijdrekening een inheemse bovenlaag door de overstromingen. Ten tijde van de strategische versterking rond Oostende (1600) en later door het gebruik van deze polders als spuigebied (1721-1803) verstevigde die laag zich tot de meest kalkhoudende kleibodem van onze polders. De dikte van deze zanderig-gele kleilaag varieerde van 2,50 tot 3 meter, wat meteen de gelijke diepte van de hedendaagse kleiputten verklaart.

Wanneer ge in de vlakte aan de Snaaskerkepolder staat, op de rand van één der kleiputten dan moet u eens bedenken dat ook dit land ooit aan de zee heeft toebehoord. Thans heeft de technische vooruitgang er als je reinste anakronisme de natuur een handje toegestoken. Door het winnen van klei ontstond immers een keten van vogel-, planten- en insectenrijke kleiputten. De Bunzing, Hermelijn en het Wezeltje, vleermuizen e.a. werden er reeds gezien. Nergens in ons gemiddeld 8 km brede poldergebied tussen De Panne en Knokke worden op zo'n beperkte oppervlakte zoveel fauna- en floraelementen in al hun verscheidenheid aangetroffen.

Problematiek inzake landbouw en bodemwinning.

Landbouw en bodemwinning zijn twee componenten die eigenlijk regelrecht tegenover elkaar staan. Historisch gezien heeft de landbouwer het bij het rechte eind, omdat door de bodemontginning veel landbouwgrond verloren ging. Maar door de eeuwen heen vergroeide het uitzicht zo met de cultuur, dat het er eigenlijk één mee geworden is. De Snaaskerkse kleiputten moeten beschermd worden, omgetoverd tot een natuurreservaat en zeker gespaard worden van alle chemische afval. Een Koninklijk Besluit moet er komen, opdat de „Snaaskerkse Fauna en Flora” voor de natuur behouden zou blijven.

Toelichting bij het avifaunistisch verslag.

Begin december 1980 verscheen een extra editie over de ornitologische waarde van Snaaskerke. Dit temanummer van het mededelingsblad van Vogelwerkgroep Oostende is nog te verkrijgen voor de prijs van 50 F op p.c.r. 001-0880178-76. Het nummer telt 36 bladzijden. Het avifaunistisch verslag is gebaseerd op 197 bezoeken van Luc Boudolf, die in het kader van de taakverdeling als vrijwilliger-teller voor de kleiputten van Snaaskerke fungeert.

Gezien al de waarnemingen verricht werden tussen 1 april '78 en 31 maart '80, in 2 jaar tijd dus, komt dit neer op een gemiddelde van één bezoek om de vijf dagen. Deze geregelde tellingen werden aangevuld door vele waarnemers van de Vogelwerkgroep Oostende, die ofwel toevallig ofwel doelbewust het gebied vanaf de weg

bestudeerden. De namen van deze waarnemers kunt u achteraan in het dankwoord vinden.

Avifaunistische lijst.

Het totaal waargenomen aantal vogels in 2 jaar bedroeg 153. Hierna volgt die lijst:

Fuut, Geoorde Fuut, Dodaars, Blauwe Reiger, Purperreiger, Kleine Zilverreiger, Lepelaar, Ooievaar, Kleine Zwaan, Knobbelzwaan, Grauwe Gans, Kolgans, Rietgans, Kleine Rietgans, Rotgans, Brandgans, Bergeend, Wilde Eend, Wintertaling, Krakeend, Smient, Pijlstaart, Zomertaling, Slobeend, Tafeleend, Kuifeend, Zwarte Zeeëend, Brilduiker, Grote Zaagbek, Nonnetje, Buizerd, Rode Wouw, Sperwer, Visarend, Bruine Kiekendief, Blauwe Kiekendief, Slechtvalk, Smelleken, Boomvalk, Torenvalk, Patrijs, Waterhoen, Kwartel, Fazant, Waterral, Meerkooet, Griel, Scholekster, Kluut, Bontbekplevier, Kleine Plevier, Strandplevier, Goudplevier, Zilverplevier, Steenloper, Kievit, Krombekstrandloper, Bonte Strandloper, Kanoetstrandloper, Kleine Strandloper, Temmincks Strandloper, Tureluur, Zwarte Ruiter, Groenpootruiter, Oeverloper, Bosruiter, Witgatje, Kempmaan, Wulp, Regenwulp, Rosse Grutto, Grutto, Watersnip, Houtsnip, Bokje, Terekrutter, Grote Mantelmeeuw, Kleine Mantelmeeuw, Zilvermeeuw, Stormmeeuw, Kokmeeuw, Dwergmeeuw, Drietenmeeuw, Visdief, Zwarte Stern, Holenduif, Houtduif, Turkse Tortel, Tortelduif, Koekoek, Velduil, Steenuil, Gierzwaluw, IJsvogel, Grote Bonte Specht, Veldleeuwerik, Kuifleeuwerik, Boerenzwaluw, Huiszwaluw, Oeverzwaluw, Graspieper, Oeverpieper, Waterpieper, Witte Kwik, Rouwkwik, Gele Kwik, Engelse en Noordse Gele Kwik, Winterkoning, Heggenmus, Sprinkhaanrietzanger, Snor, Kleine Karekiet, Rietzanger, Bosrietzanger, Grote Karekiet, Cetti's Zanger, Spotvogel, Fitis, Tjif-tjaf, Grasmus, Grauwe Vliegenvanger, Roodborsttapuit, Paapje, Tapuit, Zwarte Roodstaart, Roodborst, Merel, Zanglijster, Grote Lijster, Kramsvogel, Koperwiek, Beflijster, Koolmees, Pimpelmees, Grauwe Gors, Rietgors, Sneeuwgors, Vink, Keep, Putter, Groenling, Kneu, Frater, Barmsijs, Ringmus, Spreeuw, Ekster, Roek, Zwarte en Bonte Kraai, Kauw, Huismus

Belang en waarde van de kleiputten en polder van Snaaskerke.

Dat de kleiputten en hun omgeving ornitologisch belangrijk zijn, blijkt onbetwistbaar uit deze imposante reeks van 153 vogelsoorten. De verschillende plassen en slijkputten zijn zowel voor broedvogels, overzomeraars, trekvogels en wintergasten erg belangrijk.

Gezien de jagers die het domein „bezitten” er 's zomers enig toezicht op uitoefenen (jachtwachter), wordt de rust ook in het drukke seizoen

enigszins bewaard. Dit is dan ook het enige winstpunt van de jachtdruk, die soms bij uitzondering aan het weidelijke grenst. Enkele vissers beoefenen hun hobby op twee kleiputten gelegen bij de openbare weg. Onlangs werden „luxe-wegen” aangelegd, waardoor het gebied met de polder en de kleiputten jammer genoeg „ontsloten” werd. Deze infrastructuur zal ongetwijfeld de verstoring in de hand werken. Dat verstoring in één uithoek van de kleiputten reeds heel wat onrust kan veroorzaken in de rest van het gebied, werd reeds bij herhaling vastgesteld. Dit blijkt ook uit bv. het feit dat in 1978, toen in één van de putten nog klei gewonnen werd tijdens die periode, geen enkele Lepelaar bleef pleisteren. In het broedseizoen profiteren tal van soorten van deze uiterst gevarieerde biotoop om er te nestelen. Als belangrijkste broedvogels vermelden we de Dodaars, Knobbelzwaan, Bergeend, Kuifeend, Kluut, Patrijs, Kleine Plevier, Oeverzwaluw, Witte en Gele Kwik, Kleine Karekiet, Rietzanger, Bosrietzanger, Rietgors, Veldleuwerik, Graspieper, Kneu, Groenling, Spreeuw, Ringmus, Merel, Zanglijster, Huismus, Zwarte Roodstaart, en dit alles in de kleiputten. In de onmiddellijke omgeving broeden Steenuil, Boerenzwaluw, Gierzwaluw, Grauwe Gors, Hoienduif, Ekster, Zwarte Kraai.

In totaal broeden zeker 30 soorten in het bestudeerde gebied. Het zijn er ongetwijfeld meer, maar ons principe blijft steeds: beter één broedgeval minder noteren dan er één te verstoren. Dat anderen onze mening niet delen merken we onder andere op toen de eieren van een broedende Knobbelzwaan weggenomen waren. Ons principe brengt mee dat sommige broedgevallen niet zeker, doch slechts vermoedelijk zijn. Hiertoe behoren o.a. Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Waterral, Koekoek. Daarnaast zijn er ook nog die soorten waaraan de biotoop zonder of mits enige aanpassing zou kunnen voldoen als broedgebied. Hiertoe horen de Fuut, Tafeleend, Krakeend, Grauwe Gors, Torenvalk.

Opmerkelijk is het feit dat elke lente één of twee pleisterende Grauwe Ganzen worden opgetekend gedurende verschillende dekaden.

De Torenvalk broedt een eindje buiten het gebied; zijn talrijke aanwezigheid, meestal van meerdere exemplaren, bewijst dat de putten een belangrijk foerageergebied zijn voor deze soort. Het plaatsen van een torenvalknest zou de soort zeker tot broeden brengen in het gebied.

De Tapuit werd gezien uit een mogelijke broedholte vliegend, die jammer genoeg de dag nadien reeds werd weggegraven.

Tot de voornaamste doortrekkers behoren: Geoorde Fuut, Purperreiger, Kleine Zilverreiger, Lepelaar, Ooievaar, Rotgans, Krakeend, Brilduiker, Buizerd, Rode Wouw, Sperwer, Visarend, Slechtvalk, Smelleken, Boomvalk, Griel, Terekruiter, IJsvogel, Cetti's Zanger e.a.

In deze lijst vallen vooral de Griel en de Terekruiter op. Vooral deze laatste omdat hij nog slechts twee keer in België werd gezien. Verscheidene soorten zijn tevens doortrekker en wintergast. Denken we hierbij maar aan de Blauwe Kiekendief, ganzen, zaagbekken... De strenge winter van 1978-79 dreef heel wat anders minder voorkomende soorten naar ons gebied. Hierbij ligt de ganzeninvasie nog vers in ons geheugen, maar ook de Kleine Zwaan, Velduil, Frater... kwamen toen bij ons voor.

De putten zijn dus heel het jaar van belang.

Enkele opvallende ornitologische gegevens.

Bedoeling van deze rubriek is het opsommen van enkele opvallende waarnemingen buiten de normale periode.

Smient: ♂ op 6 en 12 juni 1979.

Zilverplevier: op 27 en 28 juli 1978.

Krombekstrandloper: op 7 november 1979 en 11 juli 1978.

Kleine Strandloper: op 13 juni 1978.

Temmincks Strandloper: 4 eks. op 24 juni 1979.

Zwarte Ruiter: minimum 1 eks. heel de maand juni 1979.

Zwarte Stern: op 22 juni 1978.

Bescherming.

De slotsom die we kunnen maken is de volgende. De kleiputten en de polders van Snaaskerke moeten beschermd worden omwille van hun ornitologische waarde, de rijke zoogdieren-, planten- en insektenassociaties en de diversiteit van het omringend polderlandschap.

De dumping van chemisch afval zal niet alleen deze rijkdom aantasten, maar eveneens een bodem ontwikkelen waarop dit leven onmogelijk zal zijn.

Doch het kan anders. Men kan er een natuurreservaat van maken, waar schuilhutten (observatieposten) worden neergezet, een studiedomein voor de Gistelse en Oostendse scholen.

Dankwoord.

Langs deze weg danken wij allen die zich inzetten voor het behoud van de kleiputten, o.a. milieu-groep Gistel. In het bijzonder verdienen Luc Boudolf voor zijn avifauna en Yvan Naesen, Walter Corveleyn, André Baert voor de begeleidende teksten ervan een oprecht „dank u wel”. Vervolgens ook alle mensen die op een of andere manier meegeholpen hebben, hetzij door opsturen van waarnemingen of door andere hulp: John Nuyts, Lieve Heddebauw, Jan Milh, Denise Verstappen, Yvan Naesen, Johan Vergaerde, Geert Pillu, Bernard Declercq, Bernard Debruyckere, Pierre Tavernier, Eddy Everaerd, Jan Maertens, Paul Lingier, Rogier Deblaut, Roland François, Hans Debruyne, Christine Maenhoudt en Mark Detollenaere.

Biezondere dank aan Paul Lingier voor het doornemen en bewerken van de avifauna.

Oproep.

Mogen we aan U allen met aandrang vragen om een extra steuntje ten voordele van de kleiputten van Snaaskerke.

U kunt daartoe bijdragen, hetzij als individu, hetzij als natuurvereniging of welke vereniging of groepering dan ook. Schrijf uw verontwaardiging uit over dit chemisch storten in een wondermooi

natuurstuk dat voor eeuwig opgeofferd wordt als tijdelijke stortoplossing van het waterzuiveringsstation.

Wil zo vriendelijk zijn uw schrijven te richten aan de Minister van het Vlaamse Gewest, Belliardstraat, 32, 1040 Brussel.

Als u het natuurbehoud op die manier steunt, en daar rekenen we op, doet u ons genoegen door een kopie van uw schrijven te sturen naar het **Sekretariaat van Vogelwerkgroep Oostende, Gistelse steenweg, 367, 8400 Oostende.**

Het „Frans Segers-reservaat”, een nieuw natuurreservaat te Turnhout

door Gie Luyts

Op 27 juni 1981 huldigt onze Vereniging een nieuw natuurreservaat in, het „Frans Segers-reservaat”, gelegen in het Uitspreidingsveld te Turnhout.

Het is een van die gebieden die onze stichter E.H. Segers bij voorkeur bezocht. Hij kwam er bijna dagelijks voor ornitologische waarnemingen en het Uitspreidingsveld wordt dan ook regelmatig vermeld in zijn boeken en artikels. Hieraan dankt het gebied zijn nieuwe naam.

Situering en historiek.

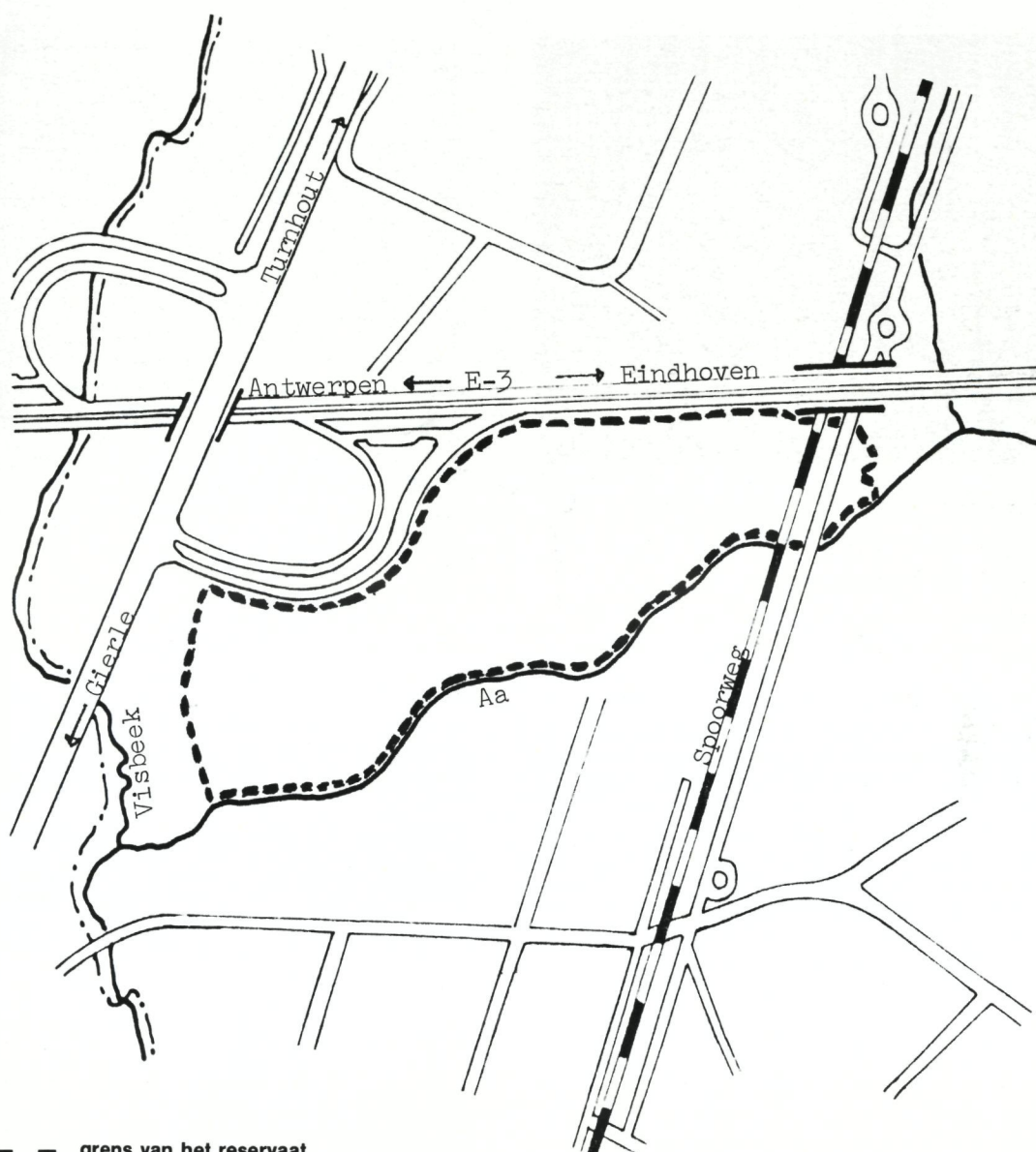
Op bijgevoegd kaartje wordt de begrenzing van het terrein geschetst: ten noorden de E-3, ten westen de baan Gierle-Turnhout en de Visbeek (die daar in de Aa uitmondt), ten zuiden de Aa-rivier. Het wordt van noord naar zuid doorsneden door de spoorlijn Turnhout-Herentals.

Het ligt in de vallei van de Aa, een zijrivier van de Kleine Nete. In deze vallei ontwikkelde zich in de loop der eeuwen een kleinschalig landschap met hooi- en weilanden, drassige heide, moerasjes en moerasbosjes in de lagere delen terwijl we op de hoger gelegen gedeelten akkerland, dennenbos en droge heide met enkele vennetjes en heiplasjes vinden. Deze laatste landschapselementen vormen de noordelijke uitlopers van het naaldbos- en heidekompleks van de militaire

terreinen „Tielenheide” en „Tielenkamp”. De percelen kultuurgrond waren dikwijls omgeven met houtwallen of bomenrijen. Hierin is de laatste 10 jaren wel verandering gekomen. In 1972 werd de autoweg E-3 aangelegd. Deze doorsnede of verminkte verschillende natuurgebieden in de Antwerpse Kempen zoals ondermeer de bossen van Oelegem, het Blommerschot, het Gierlebos, de Melle, de Wateringen, de Gemeentebossen van Retie, het noordelijk deel van Postel en ook de vallei van de Aa en het Uitspreidingsveld dat door een betonstrook in een noordelijk en zuidelijk deel werd opgesplitst.

Enkele jaren daarvoor begon ook de aanleg van de industriezone in het zuiden van Turnhout, die een groot deel van de vallei van de Aa en Visbeek zal beslaan. Het noordelijk restant van het Uitspreidingsveld — dus boven de E-3 — werd op het gewestplan Turnhout integraal vastgelegd als industriezone. Tot op heden is in dit gebied echter nog maar één bedrijf ingeplant en het overgrote deel heeft dan ook zijn vroeger uitzicht bewaard (bos en weiland). Sinds een viertal jaren is men ook begonnen met de bouw van bedrijven in het gebied ten zuiden van de Aa tot aan de grens met Gierle en Tielen.

Ook een deel van het huidige reservaat werd aangeduid als industrieterrein. Mogelijk komt hier ooit één bedrijfje, dat zou ingeplant worden

op een gedeelte dat vanuit natuurbehoudsstandpunt wel het minst interessant is, nl. een nogal sterk bemest weilandje. Hiervoor zou dan wel speciaal een nieuwe brug over de Aa moeten gebouwd worden. In ons kontrakt werd dan ook vermeld dat, ingeval bepaalde percelen nodig zouden zijn voor de bouw van dit bedrijf, deze percelen aan het huidige reservaat zullen onttrokken worden. De rest van het reservaat kreeg op het gewestplan de bestemming van R-gebied (= natuurreservaat).

De naam „Uitspreidingsveld” ontleent het gebied aan het feit dat bepaalde stukken erin vroeger — tientallen jaren geleden — gebruikt werden om huisvuil te storten (uit te spreiden). Ook werd in

een gedeelte ervan — later opgeplant met canadapopulieren — een grachtensysteem gegraven dat moest dienen om het rioolwater te laten bezinken vooraleer het geloosd werd in de Aa.

Het grootste deel van het gebied tussen E-3 en Aa is eigendom van de stad Turnhout, namelijk 18 ha 12 a en 36 ca. De onderhandelingen hierover tussen de Wielewaalafdeling Turnhout en de Turnhoutse Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer enerzijds en het stadsbestuur anderzijds, werden ruim twee jaar geleden aangevangen en resulteerden, na een principiële akkoord door het Schepenkollege vorig najaar, in een goedkeuring door de Gemeenteraad tijdens de zitting van 6 april 1981.

Dotterbloem

Foto: G. Luyts

Landschapsschets van het reservaat.

We vinden in het reservaat een mozaïek van landschapselementjes, zoals dit trouwens vroeger in de gehele Aa-vallei ten zuiden van Turnhout het geval was. We vermelden o.a.:

— verschillende bostypes: In de eerste plaats is er het canadabos in de noord-westhoek tegen de E-3. Het heeft een flinke onderbegroeiing met o.a. Zwarte Els (*Alnus glutinosa*) en Vlier (*Sambucus nigra*). Vermits het bos kaprijp is, is het de bedoeling van het stadsbestuur deze aanplanting in de komende winterperiode te laten vallen. Hierbij moet echter de onderbegroeiing zoveel mogelijk gespaard blijven en andere boomsoorten dan canada's mogen er niet gekapt worden. Achteraf wordt dit gedeelte dan heraangeplant met streekeigen loofbomen en struiken. Verder zijn er prachtige stukjes moerasbos (elzenbroek, met ook enkele mooie oude wilgen en verlandende Aa-meanders — afgesneden toen eind vorige eeuw de ergste kronkels uit de rivier weggewerkt werden) en gemengd bos vermoedelijk tientallen jaren geleden ontstaan door natuurlijke opslag van Zomereik (*Quercus robur*), Ruwe en Zachte Berk (*Betula pendula* en *pubescens*), Grove Den (*Pinus sylvestris*) enz. op heide. Verschillende percelen staan namelijk als „heide” vermeld op oude kadastruittreksels. De verschillen in groeiomstandigheden naargelang de standplaats, o.a. sterk bepaald door de vochtigheid van de bodem, geven een erg wisselende onderbegroeiing met interessante soorten, zoals Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*), Dubbelloof (*Blechnum spicant*), Gelderse Roos (*Viburnum opulus*), Hop (*Humulus lupulus*), Bosanemoon (*Anemone nemorosa*), Blauw Glidkruid (*Scutellaria galericulata*), Muskuskruid (*Adoxa moschatellina*), Moerasviooltje (*Viola palustris*), Wateraardbei (*Potentilla palustris*), Watermunt (*Mentha aquatica*), Moeras-vergeet-

mij-nietje (*Myosotis scorpioides*), Gewone Zegge (*Carex nigra*), Speenkruid (*Ranunculus ficaria*), Dotterbloem (*Caltha palustris*), Gewone Engelwortel (*Angelica sylvestris*), Gele Lis (*Iris pseudacorus*) en Breedbladige Wespenorchis (*Epipactis helleborine*).

Behalve verschillende zangvogelsoorten o.a. Nachtegaal (*Luscinia megarhynchos*), Wielewaal (*Oriolus oriolus*), broeden hier ook Torenavalk (*Falco tinnunculus*), Waterhoen (*Gallinula chloropus*), Grote Bonte Specht (*Dendrocopos major*) en Tortelduif (*Streptopelia turtur*).

— een rietveld: Dit heeft wel veel van zijn charme verloren door verlanding, en zeer sterke opslag van wilgen en berken. Hierdoor zijn bepaalde broedvogels, zoals de Snor (*Locustella luscinioides*) uit het reservaat verdwenen. We hopen dit gedeelte evenwel enigszins te kunnen „resteren”.

— ruigten en zeggevelddes: Deze zijn meestal nogal vochtig. We vinden er o.a. volgende plantesoorten: Smeerwortel (*Symphytum officinale*), Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*), Knopig Helmkruid (*Scrophularia nodosa*), Leverkruid (*Eupatorium cannabinum*), Bereklaauw (*Heracleum sphondylium*), Kruipend Zenegroen (*Ajuga reptans*), Wilde Kaardebol (*Dipsacus fullonum*), Gele Lis en verschillende zeggesoorten. Hier en daar ook een bosje Gagel (*Myrica gale*). De

Moerasbos

Foto: G. Luyts

netelvelden met Grote Brandnetel (*Urtica dioica*) en Kleefkruid (*Galium aparine*) en enkele verspreide struiken, zijn zeer gegeerd bij de Bosrietzangers (*Acrocephalus palustris*). In enkele putjes planten zich elk jaar Bruine Kikkers (*Rana temporaria*) voort.

— weilanden, matig tot sterk bemest en een mooi hooilandje met ondermeer Moerasspirea, Gele Lis, Dotterbloem, Pinksterbloem (*Cardamine pratensis*), Knolsteenbreek (*Saxifraga granulata*) en Gewone Zegge.

— tenslotte werd er gedurende de aanleg van de E-3 op twee plaatsen zand gestockeerd (voor de aanleg van bruggen enz.). Deze zandbergen werden later weer grotendeels weggegraven. Hierbij is op de ene plaats een moerassige vegetatie ontstaan, terwijl op de andere een vijvertje gevormd werd met een zandstrand. We hopen deze plas nog te kunnen uitbreiden. Er heeft hier reeds een Kleine Plevier (*Charadrius dubius*) genesteld en sommige jaren broeden er ook enkele paren Oeverzwaluwen (*Riparia riparia*) in de resterende zandhopen. Op enkele droge plekjes heeft zich Struikheide (*Calluna vulgaris*) gevestigd.

Zoals U merkt, is deze schets eerder vluchtig. De inventarisatie van het gebied is dan ook nog niet grondig gebeurd. Voor vele dieren- en plantegroepen is ze nog maar pas gestart of moet nog helemaal begonnen worden.

Ter informatie geven we nog een opsomming van enkele dier- en plantesoorten eigen aan het gebied.

Wat de zoogdieren betreft, werd de aanwezigheid reeds opgemerkt van o.a. Egel (*Erinaceus europaeus*), Bunzing (*Putorius putorius*), Wezel (*Mustela vulgaris*) en Ree (*Capreolus capreolus*). Deze laatste soort blijft niet permanent in het terrein, het gaat hier waarschijnlijk om exemplaren die afkomstig zijn uit het nabijgelegen Gierle-bos of Tielenkamp. De recente uitbreiding van de industriezone ten zuiden van de Aa, zal deze bezoeken voortaan echter zeer bemoeilijken. Van de meer dan veertig vogelsoorten, waarvan het broeden er de laatste jaren vastgesteld werd, noemen we nog, naast de reeds hoger vermelde: Wilde Eend (*Anas platyrhynchos*), Ransuil (*Asio otus*), Steenuil (*Athene noctua*), Kleine Bonte Specht (*Dendrocopos minor*), Groene Specht (*Picus viridis*), Zwarte Specht (*Dryocopus martius*), Kleine Karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*), Braamsluiper (*Sylvia curruca*), Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*), Grauwe Vliegenvanger (*Muscicapa striata*), Boomkruiper (*Certhia brachydactyla*) en Spotvogel (*Hippolais icterina*). E.H. Segers meldde vroeger ook de Bruine Kiekendief (*Circus aeruginosus*), Waterral (*Rallus aquaticus*) en Blauwborst (*Cyanosylvia svecica*) als broedvogels van het — toen nog ongeschonden — Uitspreidingsveld.

De Aa.

Foto: H. Meeus

Tot slot kunnen we nog enkele minder zeldzame plantesoorten vermelden zoals Grote Egelskop (*Sparganium erectum*), Stinkende Gouwe (*Chelidonium majus*), Bitterzoet (*Solanum dulcamara*), Kattestaart (*Lythrum salicaria*), Wolfspoot (*Lycopus europaeus*), Wilde Bertram (*Achillea ptarmica*), Moerasandoorn (*Stachys palustris*), Tormentil (*Potentilla erecta*), Moeraskers (*Rorippa islandica*) en Bosbies (*Scirpus sylvaticus*).

Beheer en andere problemen.

Voor het beheer van het reservaat werd een beheerskommissie opgericht waarin vertegenwoordigers zetelen van enerzijds de eigenaars en anderzijds Wielewaalafdeling Turnhout en de Turnhoutse Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer. Als conservators werden de heren R. Vermeyen, Patriottenstraat 23, 2300 Turnhout en R. de Prins, Boomgaardstraat 69, 2300 Turnhout aangesteld.

Het is de bedoeling bijzondere aandacht te besteden aan de natuureducatieve waarde van het gebied. Dit zal o.a. gebeuren door het organiseren van wandelingen, het aanleggen van een natuurleerpad en van een vogelobservatiepost, het uitgeven van een brochure, enz. Een aantal leerlingen van het Instituut Heilig Graf te Turnhout, uit wetenschappelijke, grafische en

Biotoop van de Bosrietzanger.

Foto: N. Michiels

pedagogische afdelingen, hebben zich hiervoor ingezet tesamen met hun leraars. In het kader van een projekt van de Stichting Leefmilieu stippelden ze een natuurleerpad uit, ontwierpen en vervaardigden didaktische panelen en een begeleidende tekst.

Ook de plaatselijke vereniging van natuurgidsen, „Den Bunt”, heeft haar hulp toegezegd voor het organiseren van rondleidingen.

Het reservaat is vrij toegankelijk, mits men zich aan bepaalde voorschriften houdt (op de paden blijven, geen lawaai, geen afval achterlaten, geen honden,...).

Tot nog toe is men echter nogal vrijgevochten geweest in dit gebied. Wandelaars met loslopende honden, mensen die er met brommers komen crossen e.d. werden reeds terecht gewezen. Het is ook een geliefd oord voor sluikstorters en vooral een privaat eigenaar maakt het nogal bont. Geleidelijk aan hoogt hij zijn, gelukkig slechts klein, perceeltje op met bouw- en ander afval — inclusief autowrak, zodat een moerasje stilaan plaats moet ruimen voor een ruderaale vegetatie. Door de politie van Turnhout werd hiertegen opgetreden.

Ook stropers hebben er een tijdlang vrij spel gehad. Tot vorig jaar werd het gebied door het Stadsbestuur als jachtterrein verpacht. Op vraag

van onze vereniging werd afgezien van een verlenging van de jachtpacht. Eventuele konijnschade zal op een milieuvriendelijker manier — met het fret — ingeperkt worden.

Een deel der problemen hierboven geschetst, zullen eerst verminderen door het instellen van een degelijk toezicht. Daarvoor zijn goede vooruitzichten. Het stadsbestuur zal namelijk dit jaar nog 2 politieagenten (waarschijnlijk Wielewalers) speciaal belasten met het toezicht op natuur- en milieuovertredingen in de gemeente en ook in het reservaat.

Als gevolg van een slecht begrepen natuurzorg werd dit voorjaar door de stedelijke plantsoendienst een gemengd bosje gedund en gezuiverd van dode bomen, ondergroei en andere „vuiligheid”. Dit heeft heel wat deining in de pers en op de gemeenteraad meegebracht. Eens de beheerskommissie volop in werking is, zullen dergelijke misverstanden hopelijk voorgoed voorbij zijn.

Tenslotte is er nog het probleem van de waterverontreiniging. De kwaliteit van het water van de Aa en van de beek die het water van het zuiveringsstation naar de Aa leidt (en door het reservaat loopt) is zo slecht dat het voorlopig zeker niet kan gebruikt worden voor bevoeding van het rietveld. Dit voorjaar werd door het stadsbestuur van Turnhout een commissie opgericht die zich specifiek met de oplossing van het vervuilingprobleem van de Aa en zijn bijriviertjes moet bezighouden. De geplande bouw van waterzuiveringsstations in de gemeenten stroomopwaarts (Arendonk en Oud-Turnhout) en een uitbreiding van het waterzuiveringsstation in Turnhout, waarvan de capaciteit momenteel te klein is in verhouding tot het aanbod aan rioolwater, zullen zeker bijdragen tot de verbetering van de waterkwaliteit.

Hierboven werd sporadisch al gewezen op bepaalde beheerswerken die we plannen. Daarbij kunnen we ook vermelden: het aanleggen van groenschermen langs de E-3 (die hier sterk verhoogd werd om de spoorweg te overbruggen), langs de Aa (plaatselijke afscherming van uitzicht op industriezone) en langs de spoorweg.

Inmiddels heeft de Turnhoutse afdeling en jeugdafdeling van de Wielewaal al enkele dagen in het reservaat gewerkt o.a. aan de aanleg en markering van het natuurleerpad met bouw van 2 bruggetjes en een observatiepost (het materiaal hiervoor kregen we gratis van de Streek V.V.V.-Noorderkempen) en aan het opruimen van sluikstortplaatsen. Aan dit laatste werkte ook de stedelijke vuilnisdienst mee.

Tenslotte denken we nog aan uitbreiding van het reservaat. Zoals hiervoor reeds gezegd is het grootste deel van het gebied tussen E-3 en Aa eigendom van het stadsbestuur van Turnhout. Er liggen echter ook enkele percelen in van enige privaateigenaars en van de Kerkfabriek Sint-Pieter en het O.C.M.W. van Turnhout. Met beide

laatstst werd reeds kontakt opgenomen en een uitbreiding van het reservaat op hun gronden ligt in de mogelijkheden, waardoor de oppervlakte ongeveer 20 ha zou gaan bedragen. Hopelijk kan dit nog vòòr de inhuldiging van het reservaat verwezenlijkt worden.

Bovendien resten er in de industriezone (vooral ten zuiden van de Aa) nog enkele natuurhistorisch of landschappelijk interessante terreintjes. Deze liggen in de onmiddellijke omgeving van het nu bestaande reservaat en zijn in eigendom of beheer van de Interkommunale E-3, de Interkommunale Ontwikkelingsmaatschappij voor de Kempen (I.O.K.) en enkele firma's. Het gaat hier meer bepaald om volgende milieutypen:

- droge heide met een vennetje en o.a. Duivelsnaaigaren of Klein Warkruid (*Cuscuta epithymum*), Bosdroogbloem (*Gnaphalium sylvaticum*), Kleine Zonnedaauw (*Drosera intermedia*) en Veelstengelige Waterbies (*Eleocharis multicaulis*). We vinden hier ook Groene Kikkers (*Rana esculenta*), verschillende libellensoorten enz.,

- een natte heide met Klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*),

- eikendreefje met Hengel (*Melampyrum pra-*

tense) en Veelbloemige Salomonszegel (*Polygonatum multiflorum*).

- gemengde en moerasbosjes met Bosanemoon, Muskuskruid, Dotterbloem en Speenkruid,

- kruidenrijke en moerasige terreintjes met soorten zoals Gele Lis, Moerasspirea, Driedelig Tandzaad (*Bidens tripartitus*), Echte Valeriaan (*Valeriana repens* = *V. officinalis*), Kattestaart, Groot Hoefblad (*Petasites hybridus*), Adderwortel (*Polygonum bistorta*) en Moesdistel (*Cirsium oleraceum*),

- een dubbele dreef met Zomereiken en Beuken (*Fagus sylvatica*),

- en tenslotte houtwallen met rijke ondergroei en veel bramen (met veel zangvogels).

Er zal dus nog heel wat werk moeten gebeuren, maar er zijn goede vooruitzichten. We hebben dan ook goede moed dat we de landschappelijke en natuurhistorische waarde van dit gebied — reservaat en omliggende terreintjes — niet alleen zullen kunnen bewaren maar ook nog vergroten.

G. Luyts, Voorzitter van de Raad voor Natuurbescherming en Milieubeheer van de Stad Turnhout, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout.

Foto: H. Meeus

Ons natuurreservaat „Vilain XIII” te Leut

door Luc Kusters, konservator.

Vanaf de kerk van Leut leidt een lange dreef noordwaarts in de richting van Meeswijk. Aan weerszijden is ze beplant met eiken die afwisselen met wilde kastanjabomen. Een tweede laan, de lindedreef genoemd, kruist de eerste en brengt ons recht over een stenen brug naar het kasteel. De slotgracht ligt wel 50 meter van het hoofdgebouw verwijderd. Ze is nog overal zichtbaar behalve aan de oostzijde waar ze gedempt werd.

De eerste indrukken die we krijgen bij het betreden van het goed getuigen van een groots verleden dat volgens de geschiedschrijving rond het jaar 1475 begint met het geslacht der Vlodrups. Men vermeldt de bouw van een kasteel door de Vlodrups in de heerlijkheid Leut, bezetting ervan door de Spanjaarden onder Alexander Farnese, Prins van Parma, de indijking van de Maasoever ten jare 1614-1615 door een zekere Willem van Vloderp en het overerven van het gebied door het geslacht Wartensleben. Een dochter uit deze familie verkoopt haar maaslands erfgoed aan Willem van Meeuwen. Hij herstelt het totaal vervallen slot dat later weer geërfd wordt door Maria-Catharina de Felz. Ten tijde van de Franse revolutie wist zij menig kloosterling in haar kasteel te verbergen. Haar kleindochter Pauline wordt in 1822 echtgenote van Karel Vilain XIII, naar wie het domein nu nog genoemd wordt.

Het natuurreservaat bestaat uit het park met weiden en akkers gelegen rondom dit slot, nu ingericht als ziekenhuis. In de onmiddellijke omgeving van het gebouw beslaat een gemengd bos de oppervlakte rondom de slotgracht. Het hooghout bestaat uit Beuk, Haagbeuk, Zomereik, Es, Esdoorn, Tamme Kastanje en Hollandse Linde. Hazelaar, Vlier en Zoete Kers vormen de onderbegroeiing. Langs de enkele aardewegen die het gebied doorkruisen liggen bosjes en struwelen die vroeger ontgonnen werden als hakhout. Overal ontmoeten we oude, merkwaardige en zeldzame bomen: Eiken, Valse Kristusdoorn, Atlasceder, Spaanse Spar en Mammoetboom. De graasweiden zijn luchtig beplant met Rode en Gewone Beuk, Eik, Plataan, Rode Kastanje, Es en Esdoorn. Het akkerland wordt voornamelijk gebruikt voor het telen van maïs, voederkool en voederbiet. De Maas, die we vinden achter een hoge dijk, vormt de oostelijke grens van het domein. Ze vormt hier tevens de grens tussen ons land en Nederland. De Maasweiden zijn veel beplant met populieren. 's Winters en in het vroege voorjaar wordt er op de oevers, bij hoog water, een behoorlijke laag slib afgezet. Hiermede komt ook zaad van voor de streek vreemde plantesoorten bij ons terecht zodat we 's zomers vaak verrassende waarnemingen kunnen doen. Aan de rand van het water groeien vele schietwilgen die vooral 's winters

beschutting bieden aan de pleisterende water-
vogels.

Men kan algemeen stellen dat dit reservaat een eerste reden tot bestaan vindt in het bieden van bescherming aan plant en dier. In een landschap waar de landbouw zeer intensief bedreven wordt, geniet alles wat hier leeft van de rust, het voedsel en het mildere klimaat. We hopen dat dit natuurgebied ook nog lang een oase mag blijven tussen de vele grinduitbatingen die we aan de Maaskant aantreffen. Voorts mogen we spreken over een zeldzaam, oud en gevarieerd park dat zorgt voor afwisseling in een landschap van akkers, weiden en populieraanplantingen.

Om te besluiten wil ik nog de niet te onderschatten waarde van het domein als bufferzone tegen de petrochemische industrie in Zuid-Limburg (Nederland) aanhalen want het D.S.M.kompleks van Geleen groeide immers uit tot vlak tegen de Belgisch-Nederlandse grens.

De fauna

Voor wie vogels wenst te observeren is een tochtje door ons reservaat nooit tevergeefs. De stille wandelaar kan hier het hele jaar door zien en

luisteren. Bij zijn aankomst zal hij zeker worden begroet door de steeds bezige mezen. We onderscheiden vier soorten, te weten: Koolmees, Pimpelmees, Matkopmees en Staartmees. Boven alles uit klinkt de roep van de Boomklever die samen met de onopvallende Boomkruiper en de Grote en Kleine Bonte Specht, in dit oude park een zeer geschikt biotoop vindt. In het vroege voorjaar wordt alles echter overstemd door de kakofonie van de familie der kraaien. Zwarte Kraaien, Roeken, Kauwen, Vlaamse Gaaien en Eksters wedijveren hoog in de boomkruinen om de beste nesten. Uit de verte klinkt het gehinnik en het geroffel van de Groene Specht. Zij houdt meer van populier-aanplantingen en boomgaarden. Vaste parkbewoners, waar we maar al te licht aan voorbijgaan, zijn Winterkoning, Merel, Spreeuw, Roodborst, Houtduif, Turkse Tortel en Tortelduif.

Buiten de trekvogels mogen we niet nalaten enkele meer seizoengebonden soorten te vermelden. 's Winters komen Vinken, Putters, Sijsjes en Groenlingen, wanneer de akkers kaal en kil liggen, om hun honger te stillen met beukenootjes, elze- en lindezaadjes. Tijdens het barre jaargetijde hebben verschillende Buizerds hier

Een luchtig beplant park.

Foto: L. Kusters

Oude Eiken, nestplaatsen van de Steenuil.

Foto: L. Kusters

hun winterverblijf. Zo af en toe verschijnt dan ook de Zwarte Specht. Wie tijdens het broedseizoen naar onze vogels wil gaan kijken raad ik aan om een goede kijker mee te nemen. Meer baat vindt men dan bij een parate kennis van de vogelzang. Het vogelleven speelt zich dan voornamelijk af in de dichte kruinen waar de Koekoek, de Wielewaal en andere kleine zangers zich te goed doen aan de vele insecten.

Het Winterkoninkje en de Grauwe Vliegenvanger houden zich meer bij de begane grond. Laatstgenoemde moet U eens gadeslaan als hij vanaf een verheven zit zijn duikvluchten over brandnetels of ander kruid onderneemt. Aan de slotgracht broeden Waterhoen en Wilde Eend, in tegenstelling tot de Maas waar dan praktisch geen watervogels te bespeuren vallen. De Roodborsttapuit luidt hier het voorjaar in. Spoedig volgen Witte en Gele Kwik, Rietgors, Grote Karekiet en Sprinkhaanrietzanger.

Mantelmeeuwen, Kokmeeuwen en Zilvermeeuwen komen jaar in jaar uit vanuit hun kolonies (Nederland) dagelijks weer om langs het water en op de stortplaatsen naar voedsel te zoeken. De laatste zomers mochten we ook de Zwarte Stern als gast verwelkomen. Het echte watervolkje bezoekt ons echter pas tijdens de wintermaanden.

Wanneer na enkele dagen vorst de plassen dichtgevroren liggen vinden talloze Wilde Eenden, Meerkoeien, Wintertalingen, Waterhoentjes en Dodaarsjes hier nog voedsel en beschutting. Begint het vriesweer echt te nijpen, dan kunnen er nog verschillende eerder zeldzame gasten, o.a. Pijlstaart, Grote Zaagbek, Aalscholver en Knobbelzwaan bijkomen. Tafeleend, Slobeend en Casarca werden ook reeds waargenomen. Een vaste pleisteraar zouden we nog vergeten. Zo'n twaalfstal Blauwe Reigers hebben ieder jaar hun winterverblijf aan een oude grindkuil aan de rand van het reservaat. Eigenlijk wel een beetje jammer dat heel dit watervolkje in de lente weer naar elders vertrekt. Als laatste verlaat ons de Buizerd in maart. Uit de familie der roofvogels broeden enkel de Torenvalk en het Steenuiltje in het domein. Na jarenlange afwezigheid is daar vorig seizoen weer de Bosuil bij gekomen. Met succes zorgde hij voor twee prachtige nakomelingen.

Ik hoop dat U het met mij eens bent wanneer ik als besluit stel dat we in Leut een voor vele vogels aantrekkelijk stuk natuur bezitten. Vooral het bos rondom het kasteel enerzijds en het gebied langsheen de Maas anderzijds bezorgen al wat er leeft voedsel, water en een milder klimaat. We trachten dan ook beide biotopen zo gaaf mogelijk te behouden.

Vogelsoorten waargenomen in het natuurreservaat Vilain XIII.

familie	soort
futen	Fuut - Dodaars
aalscholvers	Aalscholver
reigers	Blauwe Reiger
eenden	Wilde Eend - Wintertaling - Zomertaling - Pijlstaart - Tafeleend - Slobeend
zaagbekken	Nonnetje - Grote Zaagbek
bergeenden	Casarca
bleshoenders	Waterhoen - Meerkoot
buizerden	Buizerd
kiekendieven	Blauwe Kiekendief
valken	Torenvalk
patrijzen	Patrijs
fazanten	Fazant
steltlopers	Oeverloper - Witgatje
plevieren	Kievit
meeuwen	Kleine Mantelmeeuw - Zilvermeeuw - Kokmeeuw
sterns	Zwarte Stern
duiven	Holenduif - Houtduif - Tortelduif - Turkse Tortel
koekoeken	Koekoek
uilen	Bosuil - Steenuil
ijsvogels	Ijsvogel
spechten	Groene Specht - Kleine Bonte Specht - Grote Bonte Specht
leeuweriken	Kuifleeuwerik - Veldleeuwerik
zwaluwen	Boerenzwaluw - Huiszwaluw - Oeverzwaluw
wielewalen	Wielewaal
kraaien	Zwarte Kraai - Roek - Kauw - Ekster - Gaai
mezen	Koolmees - Pimpelmees - Matkopmees - Staartmees
boomklevers	Boomklever
boomkruipers	Boomkruiper
winterkoningen	Winterkoning
lijsters	Grote Lijster - Zanglijster - Kramsvogel - Koperwiek - Merel
tapuiten	Tapuit - Roodborsttapuit - Paapje - Gekraagde Roodstaart - Roodborst
zangers	Sprinkhaanrietzanger - Bosrietzanger - Grote Karekiet - Spotvogel - Zwartkop - Tuinfluiter - Fitis - Tjiftjaf
vliegenvangers	Grauwe Vliegenvanger
heggemussen	Heggemus
piepers	Boompieper - Graspieper
kwikstaarten	Witte Kwik - Gele Kwik
spreeuwen	Spreeuw
vinken	Groenling - Putter - Sijs - Kneu - Vink - Goudvink - Geelgors - Rietgors
mussen	Huismus - Ringmus
heggemussen	Heggemus

Fauna veronderstelt meer dan enkel en alleen vogels. Zoogdieren, reptielen en amfibieën worden hier niet zo dikwijls waargenomen, zodat ik enkel een lijst van gedetermineerde soorten bijvoeg.

Zoogdieren:

Konijn - Haas - Huismus - Eikelmuis - Bosmuis - Veldmuis - Rosse Woelrat - Zwarte Rat - Bruine Rat - Muskusrat - Bosspitsmuis - Veldspitsmuis - Vleermuis (soort?) - Mol - Egel - Bunzing - Wezel.

Amfibieën

Groene Kikker - Bruine Kikker - Gewone Pad - Kleine Watersalamander - Gevlekte Landsalamander.

Vissen en anderen

Rietvoorn - Barbeel - Spiegelkarper - Boerenkarper - Brasem - Alver - Grondel - Baars - Snoek - Paling - Meun - Rivierkreeft - Zoetwatermossel.

De flora

Door de aanwezigheid van loofbos met afwisselend licht- en schaduwboomsoorten, door de ligging van de grasweiden en door de Maas met haar mooie oevers biedt ons reservaat zowel aan bomen- als aan plantenliefhebbers het hele jaar door een schat aan interessante waarnemingen. Zoals reeds in de beschrijving van het domein vermeld ligt er een bos rondom het kasteel. Aan de noordzijde bestaat het opperbestand uit Beuk,

Haagbeuk en Esdoorn (Gewone en Noorse). De schaarse onderbegroeiing wordt, waar het licht het toelaat, gevormd door bramen en natuurlijke zaailingen. Aan de voorzijde van het slot werd er aan weerskanten van de gracht voor een zeer variabele beplanting gezorgd. Hier treffen we Tamme Kastanje, Hollandse Linde, Walnoot, Zomereik en Valse Acacia aan.

Van de naaldboomsoorten groeien er Douglas Spar, Fijnspar en Weymouthden. Vlier, Hazelaar, Zoete Kers, Zwarte Els en Rododendron vormen het middelhout. Vanaf het prille voorjaar ontluikt daar een gevarieerde kruidenlaag. In volgorde van bloei krijgen we het Sneeuwkllokje, Paarse Dove Netel, Speenkruid, Echte Sleutelbloem, Maarts- en Hondsviooltje, Muskuskruid, Hondsdraf, Harig Zenegroen, Fluitekruid, Gevlekte Aronskelk... eigenlijk teveel om op te noemen. Eén soort mogen we zeker niet vergeten en dat is de Zwarte Rapunzel. De zuidzijde van het bos bestaat uit een redelijk gesloten opstand. Deze is de laatste jaren wel enigszins gewijzigd na het kappen van de door de olmenziekte aangetaste iepen. Op de zo ontstane open plekken groeien nu zaailingen van Eik, Esdoorns, Es en Beuk. De

kruidlaag wordt ingenomen door Look-zonderlook, Nagelkruid, Groot Heksenkruid, Knopig Helmkruid en Zevenblad. Verder valt nog de Vlier, de Zwarte Bes en de Lijsterbes te vermelden. Voor het gehele bos dient te worden vermeld dat op de bodem en op vele bomen klimop groeit, zonder deze laatste echter veel te hinderen.

Aan de oostzijde van het kasteel werd de slotgracht gedempt. Daar liggen nu grasweiden die indertijd met veel smaak beplant zijn geworden. We noteren Rode en Gewone Beuk, Rode Kastanje, Witte Bitternoot, Pluim-es, Vederesdoorn, Plataan, Es, Moseik, Moereseik, Oosterse Netelboom en Trompetboom. Opgemerkt moet worden dat verschillende exemplaren spruiten uit enten. Laten we ook niet voorbijlopen aan de Mammoetboom, de Spaanse of Andalusische Spar en de Atlasceder. Tussen het gras bloeien Pinksterbloem, Gras- en Weidekllokje, Blauwe Knoop, Echt Knoopkruid, Gewone Brunel, Grote Pimpernel, Penningkruid en verschillende soorten zuring en ereprijs. Het Trilgras dat in de omgeving uitgestorven leek komt hier nog voor. Wandelen we verder in de richting van de Maas dan leidt onze weg tussen

Welland met populierenplantsoen.

Foto: L. Kusters

Bosanemonen.

Foto: L. Kusters

struwelen en door afgedankte hakhoutbosjes. We ontmoeten nog Esdoorn, Zwarte Walnoot, Gouden Regen, Sering, Hemelbroodboom, Es en Eik. Bramen, Bosandoorn, Nagelkruid en Robertskruid zijn de voornaamste bodembedekkers.

De wegbermen herbergen buiten algemeen voorkomende soorten als Heggerank, Boerenwormkruid, Duizendblad, St.-Janskruid en verschillende walstrosoorten waaronder Kruisbladig Walstro en het vaak verstikkende Kleefkruid, minder algemene soorten als Bilzekruid, Bos- en Veldlathyrus, Ruige Klaproos, Grootbloemige Muur, Witte en Gele Honingklaver.

Bijna aan de Maas ligt, beschut door een flinke dijk, een weide die het ganse jaar door interessante waarnemingen biedt. Vroeger heeft men hier grond weggehaald om de dijken te verstevigen zodat het oppervlak nu behoorlijk ongelijk en met kiezelplekken bekleed is. Eiken, Essen met daartussen nog enkele Moerascypresen zorgen voor een afwisseling van licht en schaduw. Tijdens het vroege voorjaar bloeit er de Vroegeling als eerste uit een lange reeks van soorten. Ik vernoem de bemerkenswaardigste: Echte Sleutelbloem, Kattedoorn, Wilde Kruisdistel, Kromhals, Slangekruid, Moerasvergeet-mij-nietje, Tormental, Smalbladige Raai, Koekruid, Kleine Leeuwebek enz. Op de grind vinden we naast elkaar 3 soorten vetplantjes te weten: Wit Vetkruid, Muurpeper en Tripmadam. Late we dan de kleine maar niettemin mooie Wilde Tijm ook niet vergeten.

Klimmen we de dijk over, dan bevinden we ons aan de Maas, groots en stuwend in de winter en in het voorjaar, vaak niet meer dan een flinke beek in de zomer. Het klinkt misschien vreemd maar aan deze rivier hebben we een uitgebreide flora te danken. Wanneer ze 's winters uit haar oevers treedt zet ze immers een behoorlijke laag slib af met daarin zaad van God weet waar. Zo is het te verklaren dat hier de Slaapbol, de Gewone Hennep, de Kaardebol en de Schermscheefbloem voorkomen.

Typische oeverplanten zijn de Moerasandoorn, Kattestaart, Reuzenbalsemien, Poelruit, Moeraspirea, Moederkruid en Bijvoet. Opvallende verschijningen maken Koningskaars, Zwarte Toorts, Teunisbloem, Zeepkruid en Dagkoekoeksbloem. Wie zoekt vindt er Witte Munt, Water-en Akkermunt, Veldsalie, IJzerhard, Gele Morgenster en Rechte Ganzerik. Zoeken moet je zeker naar het Moerasvergeet-mij-nietje en de Moerasdroogbloem. In het najaar bloeit de vaak meer dan twee meter hoge Aardpeer die flinke boorden vormt. Om samen te vatten kunnen we stellen dat het bos, de bermen, de graasweiden en de oever van de Maas een uitgebreide flora te bieden hebben. Uit deze beschrijving moge dan ook blijken dat we met recht en rede hopen dat dit natuurgebied nog lang en ongeschonden mag bewaard blijven.

Bloeiende Noorse Esdoorns.

Foto: L. Kusters

Plantesoorten waargenomen in het natuurreservaat Vilain XIII.

familie	soort
duizendknoop	Perzikkruid - Varkensgras - Zwaluwtong - Adderwortel - Boekweit - Japanse Duizendknoop - Hegge Duizendknoop
" gesl. zuring	Schapezuring - Veldzuring - Krulzuring - Moeraszuring - Ridderzuring
anjer	Zandmuur - Drienerfmuur - Tengere Veldmuur - Grootbloemige Muur - Grasmuur - Vogelmuur - Watermuur - Heelbeen - Gewone Spurrie - Dagkoekoeksbloem - Avondkoekoeksbloem - Zeepkruid - Koekruid
ranonkel	Scherpe Boterbloem - Kruipende Boterbloem - Knolboterbloem - Gulden Boterbloem - Poelruit - Bosrank - Bosanemoon - Speenkruid
papaver	Voorjaarshelmbloem - Gewone Duivenkervel - Gewone Klaproos - Ruige Klaproos - Slaapbol - Stinkende Gouwe - Corydalis fabace
kruisbloemen	Gewone Steenraket - Gewone Raket - Schijnraket - Hongaarse Raket - Akkerkers - Klene Veldkers - Moeraskers - Raapzaad - Koolzaad - Pinksterbloem - Look-zonderlook - Schermscheefbloem - Herderstasje - Vroegeling - Muurzakool - Gewoon Barbarakruid
reseda	Wilde Reseda - Wouw
vetplanten	Hemelsleutel - Muurpeper - Wit Vetkruid - Tripmadam
steenbreek	Knolsteenbreek
rozen	Moerasspirea - Gewone Agrimonie - Kleine Pimpernel - Hondсроos - Braam - Bosaardbei - Gew. Nagelkruid - Vijfvingerkruid - Tormentiil - Rechte Ganzerik - Zilver schoon - Zoete Kers - Eenstijlige Meidoorn - Lijsterbes - Sleedoorn
vlinderbloemigen	Valse Acacia - Vogelwikke - Voederwikke - Ringelwikke - Gouden Regen - Veldlathyrus - Boslathyrus - Akkerhoningklaver - Witte Honingklaver - Hopklaver - Rupsklaver - Gew. Rolklaver - Rode Klaver - Witte Klaver - Kleine Klaver - Kattedoorn
klaverzuring	Gehoornde Klaverzuring
ooievaarsbekken	Robertskruid - Slipbladige Ooievaarsbek - Rondbladige Ooievaarsbek - Berm-ooievaarsbek - Gewone Reigersbek
wolfsmelk	Amandelwolfsmelk - Tuinwolfsmelk - Kleine Wolfsmelk - Kroontjeskruid
balsemien	Reuzenbalsemien
aalbessen	Zwarte Bes
kaasjeskruid	Groot Kaasjeskruid - Klein Kaasjeskruid
hertshooi	Sint-Janskruid
viooltjes	Maarts Viooltje - Hondsviooltje - Akkerviooltje
komkommer	Heggerank
teunisbloemen	Gewone Teunisbloem - Groot Heksenkruid - Wilgeroosje - Harig Wilgeroosje - Lancetbladige Basterdwederik - Donkergroene Basterdwederik
kattestaart	Gewone Kattestaart
kornoelje	Rode Kornoelje - Gele Kornoelje
klimop	Klimop
schermbloemen	Wilde Kruisdistel - Fluitekruid - Wilde Peen - Dolle Kervel - Grote Bevernel - Engewortel - Zevenblad - Hondspeterselie
sleutelbloemen	Echte Sleutelbloem - Penningkruid - Gewoon Guichelheil
winde	Akkerwinde - Haagwinde
warkruid	Duivelsnaagaren
walstro	Echt Walstro - Glad Walstro - Kruisbladwalstro - Moeraswalstro - Kleefkruid
ruwbladigen	Smeewortel - Moerasvergeet-mij-nietje - Slangekruid - Kromhals - IJzerhard
lipbloemen	Harig Zenegroen - Gewone Brunel - Hondsdraf - Witte Dovenetel - Paarse Dovenetel - Gevlekte Dovenetel - Veldsalie - Gewone Hennepnetel - Bosandoorn - Akkerandoorn - Moerasandoorn - Witte Munt - Akkermunt - Watermunt - Wilde Marjolein - Wilde Tijm - Wolfspoot - Raai - Smalbladige Raai
nachtschade	Bitterzoet - Zwarte Nachtschade - Bilzekruid - Doornappel - Tomaat
helmkruid	Koningskaars - Zwarte Toorts - Knopig Helmkruid - Vlasbekje - Geoord Helmkruid - Akkerleeuwebek - Kleine Leeuwebek - Breedbladige Ereprijs - Gewone Ereprijs - Tijmereprijs - Mannetjesereprijs - Klimopereprijs - Kleine Ratelaar
weegbree	Grote Weegbree - Smalle Weegbree - Ruige Weegbree
muskuskruid	Muskuskruid
kaardebol	Duifkruid - Wilde Kaardebol
klokjes	Grasklokje - Weideklokje - Rapunzelklokje - Zwarte Rapunzel

composieten	Koninginnekruid - Kanadese Fijnstraal - Kanadese Guldenroede - Madeliefje - Reukloze Kamille - Echte Kamille - Schijfkamille - Harig Knopkruid - Gewoon Duizendblad - Wilde Bertram - Gele Morgenster - Bijvoet - Margriet - Boerenwormkruid - Korenbloem - Gele Ganzebloem - Klein Hoefblad - Jacobskruiskruid - Klein Kruiskruid - Kleine Klis - Akkerdistel - Speerdistel - Kale Jonker - Kruldistel - Echt Knoopkruid - Akkerkool - Koolsla - Paardebloem - Gewoon Biggekruid - Muizeoor - Moerasdroogbloem - Goudsbloem - Smalbladig Kruiskruid - Moeraskruiskruid - Gewone Melkdistel - Brosse Melkdistel - Akkermelkdistel - Moerasstreepzaad - Safloer
lelie	Lelietje-van-Dalen - Bieslook - Herfsttijloos - Gew. Vogelmelk - Veelbloemige Salomonszegel
narcissen	Sneeuwklokje
aronskelken	Gevlekte Aronskelk
orchideeën	Breedbladige Wespenorchis
Hennep	Hop - Hennep
ganzevoet	Brave Hendrik - Melgânzevoet - Rode Ganzevoet - Uitstaande Melde
eendekroos	Klein Kroos
lisdodde	Grote Lisdodde
paardenstaarten	Heermoes

De bomen in het natuureservaat Vilain XIII

familie	soort
ranonkel	Bosrank
plataan	Gewone Plataan
rozen	Kweeper - Lijsterbes - Eenstijlige Meidoorn - Sleedoorn - Zoete Kers
vlinderbloemen	Gouden Regen - Valse Acacia
hemelboom	Hemelboom
esdoorn	Noorse Esdoorn - Gewone Esdoorn - Italiaanse Esdoorn - Vederesdoorn - Zilveresdoorn - Rode Esdoorn
paardekastanje	Paardekastanje - Rode Paardekastanje
hulst	Hulst
palomboompjes	Palomboompje
wegedoorn	Valse Christusdoorn - Wegedoorn - Vuilboom
linde	Kleinbladige Linde - Grootbladige Linde - Hollandse Linde - Amerikaanse Linde
kornoelje	Rode Kornoelje - Gele Kornoelje
olijf	Es - Pluimes - Sering
trompetboom	Katalpa
kamperfoelie	Vlier - Sneeuwbes
iepen	Ruwe Iep - Veldiep - Oosterse Netelboom
eiken	Zomereik - Wintereik - Amerikaanse Eik - Moeraseik - Moseik
beuken	Gewone Beuk - Rode Beuk - Tamme Kastanje
hazelaar	Haagbeuk - Hazelaar
berken	Ruwe Berk - Zwarte Els
walnoot	Walnoot - Zwarte Walnoot
populieren	Witte Abeel - Grauwe Abeel - Ratelpopulier - Italiaanse Zwarte Populier - Amerikaanse Populier
wilgen	Schietwilg - Waterwilg - Katwilg
<i>sequoiadendron</i>	Mammoetboom
<i>taxodium</i>	Moerascipres
<i>abies</i>	Spaanse Zilverspar
<i>cedrus</i>	Atlasceder
<i>larix</i>	Japanse Lork
<i>picea</i>	Fijnspar
<i>pseudotsuga</i>	Gewone Douglasspar
<i>pinus</i>	Grove Den - Weymouthden - Oostenrijkse Den
<i>taxus</i>	Gewone Taxus

Beheer van het natuureservaat Vilain XIII.

Bij het overlijden van de laatste dochter van Graaf Vilain XIII werden het kasteel en de eigendommen als stichting aan de steenkolenmijn van Eisdense overgedragen. Het kasteel werd ingericht tot ziekenhuis en de „Stichting Vilain XIII” zorgde voor toezicht en onderhoud.

In 1963 werd door de stichting en door De Wielewaal overeengekomen om van het park een Ornithologisch Studiecentrum te maken. Het onderhoud bestond in die dagen uit het kappen van vlier, dor hout, enz., het sleunen van struwelen en een weinig maaien van brandnetels. Nestkasten voor mezen, Torenvalk en Bosuil werden opgehangen. Er was regelmatig toezicht. Enkele jaren later kwam het domein onder het beheer van Limburg-Maas. Deze instelling die instaat voor het onroerend goed van de Eisdense mijn was enkel nog geïnteresseerd in de pachtgelden van de landbouwer en de jagers. De landbouwer-pachter verwijderde met vuur en kapmes de onderbegroeiing uit verschillende struwelen. Dan trok hij op die plaatsen de omheining van zijn grasland recht zodat de koeien tussen de bomen kunnen. In de omgeving van het ziekenhuis werd jaarlijks gespoten met onkruidverdelgers ondanks protest onzerzijds. In een stukje bos dat grenst aan het gemeentelijk sportterrein kwamen jongeren op hun motoren crossen. Navraag bij de afgevaardigde-beheerder

van Limburg-Maas leidde tot geen enkel resultaat. Tijdens de laatste bijeenkomst van de Beheerraad echter heeft men ons beloofd dat wij in de toekomst zullen mogen instaan voor de beheerswerken. Ook zou men gaan praten met de pachter over de annexatie van struwelen bij zijn weiland. Omdat we tot op zekere hoogte dezelfde belangen te verdedigen hebben, leven we op goede voet met de jagers.

Gedurende de voorbije wintermaanden werd het dode hout, in hoofdzaak olm, verkocht en verwijderd. Op de meeste open plekken schieten nu reeds de zaailingen van Es, Esdoorn en Beuk op. Voorts zullen we trachten om zo weinig mogelijk te maaien. Het wordt zoeken naar een compromis tussen een verzorgd park enerzijds en een veilige biotoop anderzijds, vooral in de buurt van het ziekenhuis waar bezoekers toch allicht van de wandelpaden af het bos intrekken. Dit is eveneens de reden waarom de vervallen of vernielde nestkasten niet meer worden vervangen. U weet dat een nestkast voor menigeen een niet te tomen nieuwsgierigheid opwekt. Het behoud van de zaailingen en de goede groei ervan moet één van onze eerste bekommernissen zijn. Binnen afzienbare tijd moeten zij sommige bijna uitgeleefde bomen in dit oude park kunnen vervangen. We hopen dan ook op begrip en steun vanwege de eigenaar.

L. Kusters, Eisdenseweg 181, 3653 Leut.

Beuken leven op grote voet.

Foto: L. Kusters

AANWIJZINGEN VOOR DE AUTEURS

Het maandblad „De Wielewaal” publiceert in principe alle artikels waarvan de inhoud strookt met de doelstelling van de Vereniging De Wielewaal: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels. De redactie behoudt zich nochtans het recht voor te beslissen welke artikels of bijdragen worden geplaatst.

Kopij moet in drievoud in machineschrift worden ingeleverd bij de redaktiesekretaris. Uiterlijk twee maanden na het insturen van de kopij ontvangt de auteur bericht of zijn artikel al dan niet zal worden opgenomen. Eventueel kan de auteur gevraagd worden wenselijke veranderingen aan te brengen.

De auteurs zijn persoonlijk verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikels.

Elk artikel wordt gevolgd door het volledig adres van de auteur(s).

De redactie dringt er op aan om artikels en belangrijke bijdragen te doen volgen door een samenvatting in de Nederlandse, Franse en Engelse taal. Op verzoek van de auteur zal de „résumé” en „summary” door een redaktielid worden opgesteld.

In het maandblad wordt de progressieve spelling toegepast. Nederlandse vogelnamen beginnen steeds met een hoofdletter (bv. Witte Kwikstaart). Groepsnamen (bv. steltlopers) beginnen niet met een hoofdletter. Dezelfde schrijfwijze geldt voor namen van planten, insekten, enz... De eerste vermelding in een tekst van een soort wordt steeds gevolgd door de Latijnse geslachts- en soortnaam, onderstreept en door haakjes omgeven.

In datumvermeldingen dienen de namen van de maanden bij voorkeur voluit geschreven. Het gebruik van afkortingen dient vermeden te worden.

Referenties in de tekst worden aldus vermeld: (Segers, 1948) en verwijzen naar een alfabetisch gerangschikte bibliografie. Deze bibliografie wordt als volgt opgesteld:

- voor een artikel: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. Volledige titel. Naam van het tijdschrift, jaargang: eerste pagina van het artikel - laatste pagina.
bv. Grootaers, F., 1958. Glanskop (*Parus palustris*) en Matkop (*Parus atricapillus*). Wielewaal 24: 1 - 16.
- voor een boek: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. Volledige titel. Stad van uitgifte, naam van de uitgever.
bv. Segers, F., 1948. Broedvogels in de Kempen. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel.

Als er meerdere auteurs zijn worden deze aldus vermeld: Segers, F., F. Grootaers. In de bibliografie worden geen titels vermeld die in de tekst niet genoemd worden. Alle literatuuraanhalingen moeten bij hun oorspronkelijke bron gecontroleerd worden.

Indien overnames uit plaatselijke bladen van Wielewaal-afdelingen overwogen worden zal hierover eerst met de auteur worden overlegd.

Ter illustratie van bijdragen kunnen in aanmerking komen: zwart-wit- en kleurfoto's, diapositieven, zwart-wit-tekeningen. Grafieken, tabellen en kaarten dienen met zwarte inkt op wit papier getekend.

Aan de auteur van een artikel (of aan één van hen indien er meerdere zijn) zullen 5 exemplaren van het maandblad worden verzonden. Meer exemplaren (tot maximum 30) kunnen bekomen worden, indien de redaktiesekretaris hierom verzocht wordt bij het inzenden van het artikel.

Elk lid van de redactie zal graag eventuele bijkomende inlichtingen of adviezen verstrekken aan mogelijke auteurs.

DE WIELEWAAL

JAARGANG 47 - JUNI 1981

L. MATTHÉ, L. BERCKVENS. Invasie van de Kruisbek (<i>Loxia curvirostra</i>) in Vlaanderen in 1979. Resultaten en algemene beschouwingen.	225
R. DE FRAINE. Voorkomen en trekgedrag van de Waterpieper, <i>Anthus spinoletta spinoletta</i> , in West-Europa.	242
P. VAN SANDEN, J. POLLET, V. GEERS, H. OUTTIER, M. REYGAERT, L. SAGAERT, Ornitologisch Nieuws 1981/5	245
F. GROOTAERS. De natuur opnieuw ontdekken om ze beter te beschermen.	246
CCBV. Vlaanderen aan de eer in Nederland.	249
VOGELWERKGROEP OOSTENDE. De kleiputten van Zandvoorde bedreigd.	250
G. LUYTS. Het „Frans Segers-reservaat", een nieuw natuurreservaat te Turnhout.	254
L. KUSTERS. Ons natuurreservaat „Vilain XIII", te Leut.	260

Titelblad: Groene Kikker (*Rana esculenta*) - Foto: R. Willockx

